

Marton László – Budapest, Duna-part, bronz, 1980

Dinyés Soma-foto

Proletárnak született, és haláláig nyomorban élt; testestől-lelkestől proletárköltő lett tehát, ami a polgári társadalomban eleve való ellenzé-
kiséget jelent. A harag, a megvetés, az elégedetlenség nemcsak a szociális vonalon fűti, hanem minden ellen, aminek ebben az igazságtalan, elferdült életben valami része van: az Isten, a természet, a tőke, a munka, az anyag, a város, a föld, az ég ellen. De természetes, hogy az igazságtalanságnak, a nyomornak nemcsak emberi impulzusai ösztökélik, hanem programot is szerez, osztálytudatos ember kíván lenni, és proletárköltészetet teremteni, amelyben „nem ő kiált”, hanem az „elnyomott milliók”. Ezt a programot végre is hajítja, fáradhatatlanul, de a költészet szerencséjére sokkal több az olyan mondanivalója, amit a marxista program nem ölel fel. Kritiku-

VÁRKONYI NÁNDOR

József Attila

sai rajtaérték, hogyan dolgozta át természetesen, emberi verseit utóbb világnézetiekké, s írt „falusi” ludak helyébe „proletár” ludakat; másutt tiszta lírai megnyilatkozásából kirikolt a szakszer-
vezeti próza: „Látom, megáll a vasalóval, Törekeny természetét a tőke Megtörte...” írja anyjáról, vagy: „...az elme tudomásul veszi A véges végtelent, Atermelési erőket odakint s az Ösztönöket idebent”. Az efféle kattanó, zörejszerű botlás azonban ritka verseiben; ahogyan Kassák regényei a proletárok világát a maga teljességében ábrázolják, József költeményei is bőséges életanyagból

sarjadnak. Emlékei vannak, melyeket dús kép- és érzés-kincsel lirizál át, az élmények folyton újuló, meglepő változatosságával lep meg, eredeti és szokatlan drámaiságot hajszol. Verseiből sötét, nyomasztó balladaként hangzik a gyermekkor panasza, noha nem panaszkodni akar, az éhség, a kiszarolt munka, a szenny átkozódása, holott nem szitkozódik, hanem csak leírja.

(Részlet Várkonyi Nándor *Az újabb magyar irodalom 1880–1940* című irodalomtörténetéből. Szukits kiadás, Budapest, 1942)

Hús-vér emberek, igaz történetek – emlékképek József Áronról, a költő édesapjáról; *Felgőzölő képek az „öles kondérból”* – Makkai Ádám verse; József Attila és régióink; József Attila, Gát utca 3.; Kortársak vallomásai; József Attila-versfordítások

Összeállításunk a 2–11. oldalon

ESZTERÓ ISTVÁN

Vigasztaló

„Ha megszeretlek, kopogtatás nélkül bejöhetsz hozzám”

József Attila

Kopogtatás nélkül versem
fájdalommal feleseljen,

oldozza tengerek sóját,
ha lelkedet marcangolják,

s összezavar, szertesodor
kiújult nemzeti nyomor,

eltántorgó hullám topáz-
fényén riadoz a fohász:

apák nevéen szólít váltig
Craiovától Temesvárig,

ahol néma féltestvérek
tátogva szívedhez érnek,

merre reménységben csappant
Isten főzi csak a szappant,

fújna buborékokat szóból,
mit az ólmos ég kimódol,

tűzzön át borongó berken
szépség fái közt a versem,

tört nyelvű, elhagyott népe
legutolsó menedéke

enyhítse világok gondját,
melyek a melleket nyomják.

Kizárólag a díjazott regényekre tart számot a kiadó!

A regénypályázatot érintő hír
a 24. oldalon

Pályázatkiírás a 14. oldalon

„...úgy látszik, túléltem saját magam”
– Irházi János beszélget Szász János
költővel; Dankuly Csaba versei

13. oldal

105 éve született Márai Sándor

21. oldal

A tudattalan szép testképei –
Illyés István színházkritikája

15. oldal

Gáspár Lóránd 80 éves –
Oberten János beszélget a magyar
származású francia költővel

20. oldal

Hol van az új Eldorádó? –
Simó Márton filmkritikája

14. oldal

Kritika Kányádi Sándor, Boka
László, Orbán János Dénes, Nagy
Abonyi Árpád, Borbély Szilárd,
Kenéz Ferenc, Dérczy Péter és N.
Pál József könyveiről

16–19. oldalon

Sok mendemonda kering közszájon a költő, József Attila édesapjának kalandos életéről. Utolsó évei szinte teljesen homályba vesznek, mert fia szerint, miután elhagyta a családot, kivándorolt Amerikába. Az irodalomtörténészek viszont hiteles dokumentumokra hivatkozva azt állítják, hogy Temesvár valamelyik peremkerületében – Új tér vagy Új utca – fejezte be életét. Sem Amerika, sem az Új tér, illetve Új utca nem felel meg a valóságnak.

Az alábbiakban hús-vér emberek elevenítik fel Áron bácsi utolsó éveinek hiteles történetét Temesvár Kardos telep nevű kerületében, melynek temetőjében alussza örök álmát a nyughatatlan lelkű vándor.

Hús-vér emberek – igaz történetek

„Anyám kun volt, az apám félig székely, félig román, vagy tán egészen az.”

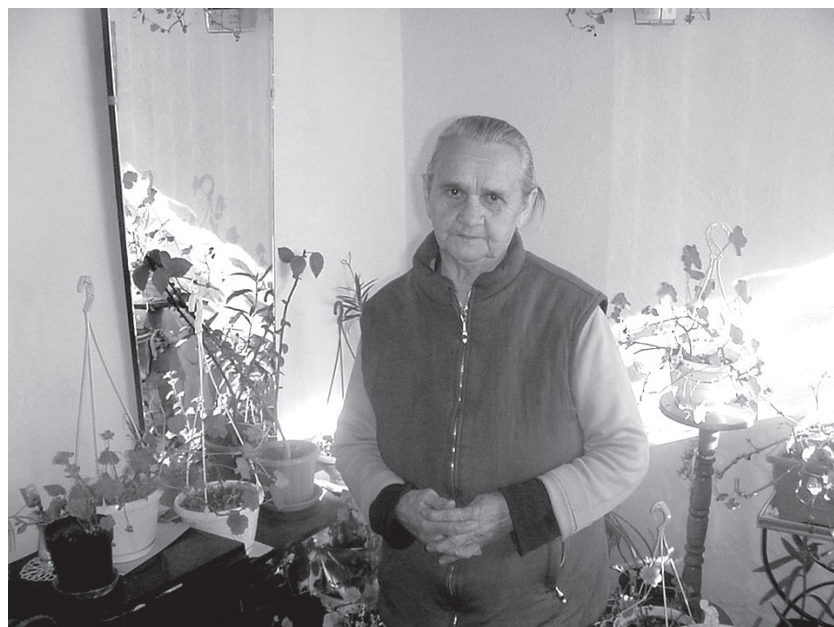
– Szapunt vegyenek, olcsó szapunt! – Még most is a fülemben cseng Áron bácsi furcsa, idegenszerű kiejtése, ha olykor eszembe jutnak azok a régi szép idők – idézi a költő apjához fűződő emlékeit a 95. életévében járó Suteu (Forrai) Margit néni, Kardos telep legidősebb lakója.

– Keservesen tengették életüket, mert amikor a telepre jöttek, a rajtuk lévő kevéske gúnya volt mindenük, meg egy nyomorék fiúgyerek. Vettek egy telket a szélső soron hozomra (akkoriban minden szegény ember így vett házhelyet), válykot vertek, és a szomszédok segítségével hírtelenjében felhúztak egy egyetlen helyiségből álló házacskát. Volt hol lakniuk, de legfőképpen volt hol dolgoznia a családfőnek, mert hamar kiderült, hogy Áron bácsi iparos ember, szappanfőző. Amikor fortyogott üstjében a kotyvalék, orrfacsaró bűze belengte az egész utcát, gondolhatni, mennyire örültek neki a szomszédok... Miután kiöntötte és feldarabolta a masszát, megpakolta irtatlan nagy gyékénycekkereit áruval, és indult házalni: szapunt vegyenek, olcsó szapunt! – szölt be a kerítések fölött, és amerre elhaladt, a vásott kölykök kórusban kiáltották utána jól ismert mondatkáját.

Váltig csodálkozunk, hogy a felesége, Julis néni, akit Krajováról hozott magával, szebben beszélt magyarul, mint Áron bácsi. Pedig mást sem hallottunk tőle, amikor mesélő kedvében volt (rendszerint, ha vásároltak tőle), mint, hogy ő bizony tősgyökös bánási. Felmenői mind idevalósiak voltak, ő maga pedig az Arad megyei Feregyszőlőszőlő született. Néha átruccant a Kárpáton szerencsét próbálni, mert, hogy igazán díből román származású, de évekig Budapesten lakott, és emiatt hol Iosif Áron, hol József Áron volt a becsületes neve. Impériumváltás után voltunk, akkor ismét a Iosif nevet viselte. De Julis néniről az a hír járta, hogy krajovai oltyánka, és lám, mégis ő alkalmazkodott jobban a szomszédok nyelvéhez. A kisfiú, sajnos, nem tudott sem magyarul, sem románul, de semmilyen nyelven sem, mert hároméves korában megkapta a gyermekparalízist, és utána nemcsak béna maradt, hanem néma is. Mísunak becézték a szülei, és így szólította mindenki a telepen. Sokára tudtuk meg, hogy Mísu igazi neve Mircea, és hogy a nagy magyar költő, József Attila testvéröccse.

József Áron felújított háza Kardos telepen

Marcescu Erzsébet, Iosif Mircea (Mísu) mostoha unokatestvére

Josif (József) Mircea (Mísu)

linka is, hatvanhat éves korában ágyának döntötte, és fel sem kelt többé. Temetésén ott volt a telep aprajagya, mert az volt az első ortodox rítusú temetés...

– Tizenöt éves forma lehettem, amikor egy este édesapám azzal a riasztó hírral jött haza, hogy mostohaanyát hoz a házhoz – meséli Marcescu Erzsébet, aki mostohaatestvérként a kisebbik József, vagy mondjuk inkább Iosif fiút élete végéig gondozta, ápolta. – Amikor megtudtam, hogy Áron bácsi özvegyére céloz, legszívesebben világgá mentem volna. Mísu akkor már bajszos legényke volt, húzta a lábát, bénán csüngött a keze, nyáladzott, a zsebkendő folyton ott lobogott a kabátja vagy az inge felső gomblyukába kötve, és amikor szólani akart, artikulálatlan állati hang tört elő a torkából. Féltünk tőle, mint a tűztől. Ha arra gondoltam, hogy egy fedél alatt fogok vele lakni, a hideg is kirázott. De mindem tiltakozásom ellenére apám beváltotta ígéretét. Most már megértem szegényt, belefáradt három

gyerek gondozásába (még volt egy húgom és öcsém), Julis néni kívül pedig ki más vállalt volna bennünket? Végül az történt, hogy nem asszonyt hozott a házhoz, mint ígérte, hanem mi költöztünk az Áron bácsi-féle vityilóba. Annyian lettünk, hogy egyből elmúlt a félelmem Mísutól. A nagymamával együtt nyolcan éltünk édesapám keresetéből. Mísu rákapott az édességre, és mivel nem volt rá pénze, elkezdett koldulni. Bármennyire restelltük, soha többé nem tudtuk leszoktatni róla...

– Julis nénitől többször hallottam, hogy Áron bácsi elhagyta Budapesten élő családját, mert szándékában állt kivándorolni Amerikába, és a felesége nem volt hajlandó vele menni. Mindig sajnálkozva emlegette, hogy három gyerek maradt a szegény mosónő nyakán, és folyton azon morfondírozott, miként lehetne egy kis segítséget küldeni neki. Áron bácsi azzal szerelte le az aggodalmaskodását, hogy a budapesti fiából ügyvéd lett, jól élnek. Julis néni hitte is, meg nem is, mert miből nevelhetett volna ügyvédet három gyerek mellett egy mosónő? Utólag, ha rá gondolok, hogy mi hogyan éltünk nyolcan egy keresetből, csak mosolyogni tudok Julis néni adakozó jó-

JÓZSEF ATTILA

Nemzett József Áron

Nemzett József Áron, a szappanfőző, aki már a Nagy Óceánon szagos füveket kaszál.

Megszült Pöcze Borcsa, kit megettek a fenék, gyomrát, hasát sorba, százláb súroló kefék.

Szerettem Lucámat, de Luca nem szeretett. Bútoraim: árnyak. Barátim nincsenek.

Bajom se lesz többé, lelkemmé lett mindahány, – élek mindörökké gazdátlan és ostobán.

(1928)

szívűségén. De ilyen volt akkoriban a szegény ember lelke: ha volt egy bögre zsír a háznál és a szomszédasszony kért egy kanállal, a világ kincséért sem tagadta volna meg, hogy adjon. Alighanem ennek köszönhetjük, hogy annyi szeretettel nevelt bennünket, hogy édesanya sem tehette volna jobban...

József Áron második felesége, Kiss Júlia

– Férjhez mentem, kikerültem a szűk családi fészekből, hamarosan a húgom is követte példát, de soha nem szakadtam el az otthoniaktól. Édesapám halála után is rendszeresen visszajártam, mert közben az áldott jószívű Julis néniből igazi mamám lett, akiről kiderült, hogy valahol Szerbiában született magyar asszony, lánykori neve Kiss Júlia. Azért is mentem, mert Mísu inkább csak nekem fogadott szót: hetente sikerült megfürösztönnöm, még utolsó napjaiban is. De ne fussak az események elébe... Pontosan nem tudnám megmondani az évet, de annyi bizonyos, hogy ezerkilencszázhatvan táján történt, értesítettek bennünket, hogy hivatalosságok érdeklődnek a családuknak iránt. El nem tudtuk képzelni, minek köszönhetjük a nagy megtiszteltetést... Iróközlöttség látogatott meg bennünket Budapestről, mert kisütötték, hogy a mi Áron bácsink azonos József Attila édesapjával, a Mísu pedig a költő féltestvére. Mikor megmutatták József Attila fényképét, rögtön elhittem, hogy így van, mert Mísu a megszólalásig hasonlított hozzá. Tiszta véletlenül még a bajuszát is úgy stuccoltuk, mint amilyen a bátyjéé volt. Szellemi fogyatékosága ellenére Mísu megértette, miről van szó, és magának követelte a fényképet, amit haláláig őrizgetett és mutogatta mindenkinek, hogy az neki valakije. Kimentünk a temetőbe, az írók koszorút tettek Áron bácsi fejéjére – sajnos, csak egyszerű fakeresztje volt, ami azóta elkorhadt –, és a látogatás után nemsokára Mísu nyugdíjat kapott az Írószövetségtől. Élete végéig folyósították neki...

Kardos telep nyolcvan éven felüli lakói valamennyien ismerték (ismerik) a szereplőket, és a fentiekhez hasonló igaz történetet mindannyiunknak van a családról, illetve velük kapcsolatban. Itt csak azokat adtuk közre, amelyek hitelességéhez nem fér kétség.

SIPOS JÁNOS

MAKKAI ÁDÁM

Felgözlő képek az „öles kondérból“

I

Harminchétféle életem. Náci Németország
rég nyakig fegyverben, kész hogy elorozzák
mások „életterét”, orosz, ukrán lengyel,
Anglia még szunnyadt, mint kit mákony nyelt el.
Előtte Thomas Mann Budapesten járt még
(versben köszöntöttem – letargikus játék –)
említettem: most temettük Kosztolányit
(mikor lesz *Nérója* EU-hozomány itt?)
Mi közepén álltunk: kellettünk Nyugatnak,
SS páncélosok veszettül ugattak,
„testvéri tankjaim” szabadság fejébe
Sztálin urat hozták Hitler úr helyébe.
Dialektikusan nézd e képet, pajti,
két múlt kötődése nem „Marxi”, sem „Freudi”,
költészet éjjelén – „földalatti Napot” –:
világüst kondérban én főzöm a babot.

II

Világüst kondérban én főzöm a babot,
merthogy – habár élek – a Halál én vagyok.
Mindegy hogy ki eszi: burzsoá, proletár
– ily szcenát nem játszott Hofi sem Latabár –
légy herceg vagy koldus, mindnek meg kell halni
(akkor is ha e rím régimódi, talmi).
Nem jutottunk soha el az *értelemig*:
hasmánt csúszva-másztunk megvont élelemig;
pöröltünk Istennel: rámondtuk, hogy „hosszú”,
s „rövid a szalonna...” – ezért égi bosszú
járt volna mindünknek, ám a jó Úristen
hamiskásat mordult mondván, hogy úgy sincsen
amin összeveszni itt érdemes volna,
– sokak szerint úgysem kóser a szalonna –
mely így rendre szimbólummá lényegült át,
hogy Zsdánov s Révai kisajátíthassák.

III

Főzöm hát a babot Világüst Kondérban –
„értelem” és „szép rend” sajnos még odébb van;
dolgoznék, játszanék értelmesen, szépen,
ám a Kaszás Csillag nem csak „megy az égen”:
kegyetlen szögekben vágat és tántorog,
milliónyi csontváz, légy-koszra tárt torok
rothad el nyomában, majd tengerrengéssel
föld anyánk rádúpláz, s szól: „ember, ne késs el!
Rohanj fel a hegyre, s óvd meg a gyermeket,
kinek apja, anyja, testvére elveszett,
hogy majd elrabolják, s legyen szex-rabszolga
valahol Nyugaton, parfümöt szagolva”.
Tart a világrengés – hatmilliárd önző
lélek rázza. Mikor jössz már el, Vízöntő?

IV

Isten-szalonna, vagy szalonna-Isten?
Értjük e két szópár szép szintakszisát?
A tét: „eszméletbe” így rakni át,
hogy ne omolnék rom-halomba kincsem:
az *étel-szellem* dialektikája.
Szellemből étel, ételből a szellem,
akár tudja a bőjtire ítélt jellem,
s a főmészáros, ki ha eszik már ma
vétket vedel, mely felfúj és alámos,
mert nem érti, hogy minden étel: élet.
Ha van Isten és lesz egy végítélet,
nem kérdi senki, hogy itt lent mit ettél,
és sírógörcsben hány rokont temettél –
éjóra visz át jó Kháron, a Vámos.

V

Roskad az Antarktisz, cseperészget az Északi Sark már,
elfeketült kupacokban a Föld elalél, tovatűnik,
fúl milliónyi tüdő, belereszket az égi magasság,
s nagy kerek ózonlyuk veti ingét dühvel az elfuseráltság
„nagy haladást” recsegő, profit-éhes, szörnyű hadára.
Látod-e mennyire félve-szeretve imádlak, *GAIA*?
Föld-anya vagy, gyönyörűm, ki a szennyes telt kosarával
mész, menetelsz fel a padlás ablakig, engem alúl hagysz,
ingemet én vakarom, szappan híján, sulykolgatom állva,
s szánom az Úristent amiért még lúgköve sincs már.
Ez iszonyú, rút olvadozásban a gyászt a szívemre
mint ótvarra kötést, te reám verted, kalodám vagy,
és beleborzongok látván, hogy e Földre születtem
Mars vagy a Hold helyett, vagy a bomló balga Világűr
más naprendszeret tekerő vonatsínjei mellé.

VI

Nehéz ma írni – pesszimum, optimum,
egymásba dölve rajzotok-fajzotok,
mért válasszam hát egyikőtök
stílus-irányzati maszkipofáját?
Fenébe, gyorsan, optimum, pesszimum,
lelépni, balra! Vannak elég sokan
kiknek még kell a régi séma
vers-alibi, irodalmi mankó,
s a „mímelt mámor” keserű leveze.
Odi profanum vulgus et arceo –
s habár Babits ezt rég megírta
jól nekimenve szegény Horácnak,

megismétlendő: nem követek tömeg
ízlésre gyártott szózuhatag panelt –
én öntörvényű létben élek
túl a sínen, mely a végtelenben

– bár *ketten vannak* – végülis összeér
mint ezt megírta egykoron Bolyai,
s így optimizmus-pesszimizmus
összeragadva tovább pöröghet.

Embernek lenni iskola, tanterem,
itt nincs bukás, csak újra tanult anyag,
s ezért a gyáva értelemnek
össze kell állni az ÉRTELEMMELEL,

mely úgy s csak akkor hagyja le önmagát,
ha nem veszít el semmit ez egyszer-egy
megunt és látszólag unalmas,
mégis örökre igaz tanából.

VII

Heten voltunk önmagammal
úgy fújtuk a pokol-dudát:
hallom hát aggodalommal
hatvan éve lótték Budát.

Hónapokig szaporodtak
orosz hullák, német hullák,
magyar hullák, fagy-aszottak,
majd jöttek nagy vezér-nullák

s mondták, hogy e szép pokolban
hogyan kell a dudát fújni –
bár egyik sem tudta hol van,
s hogy a „duda” vajh mi holmi.

Szép duda a Buda-duda,
heten kell azt fújni, bizony,
verset írsz? *Nem oda Buda*,
nem irodalmi ez iszony –

ám ha kétled igazságom
sietve bevallom máris:
reszketek a „semmi-ágon”
ügyem: *egzisztenciális*.

Nem az a baj, hogy mit írtok,
– tömeghalál lehet téma –
de csak ott közös a birtok
hol nem *gleichschaltolt* a séma.

„Szelid özként” elidőzvéni
tigris-éhség lakott bennem,
így kellett negyvennégy őszén
holt heted-magamba’ lennem.

„...értékekért hoztak a világra”

József Attila és régióink

A magyar irodalom halhatatlan klasszikusainak – Petőfinak, Jókainak, Móricznak – erdélyi látogatásait, barátait és méltatóit, műveik székelyföldi, mezőszegi, kalotaszegi, szilágysági és szamosháti gyökereit és ihletforrásait, a Kárpátok karéjában támadt visszhangjukat a megőrződött írott dokumentumok, levelek, vallomások, sajtóközlemények, rajzok, fényképek alapján számba vevő és bemutató monográfiák mintájára, mintegy a sikeres sorozat folytatásaként a kolozsvári irodalomtörténész és lapszerkesztő, Kántor Lajos 1980-ban könyvet jelentetett meg *A hiány értelmezése (József Attila Erdélyben)* címen, amelyben „bizonyos adatok birtokában” egy *jelenséget*, József Attila pályájának és életművének erdélyi vonatkozásait, köztudóit kísérte meg feltárni, körüljárni. Hatványozottan megnehezítette a szerző helyzetét és dolgát az a biográfiai tény, hogy rövidre szabott életpályája során a *Hazám* kiváló poétája sohasem járt Erdélyben. Pusztán csak híre, költeményei, verskötetei, valamint Ignótus Pállal karöltve szerkesztett irodalmi folyóirata, a *Szép Szó* lapszámait jutottak el a kolozsvári, a brassói, a nagyváradi, az aradi és a temesvári redakciókba. A toll tájékozottabb, fogékonyabb és elhivatottabb erdélyi, partiumi és bánági forgatói viszonylag korán felfigyeltek a magyar líra ifjú tehetségének feltűnésére, s amennyire a körülmények s az országhatárok engedték, nyomon követték alkotópályájának kibontakozását. S tették mindezt annak dacára, hogy „József Attila akkor tűnt fel s kezdett írogatni, amikor azokhoz a magyarokhoz, kiket új hazába rendelt a végzet, már nem vagy alig juthatott el a hangja”, miként azt a Nagyváradon kiadott *Napló* című újság cikkírója Bardos László találóan megjegyezte. Átfogó tanulmányában Kántor Lajos figyelmét leginkább a belső Erdélyben megjelent újságok és folyóiratok közleményeinek, recenzióinak, méltatásainak és interjúinak számbavételére, elemző bemutatására összpontosította. Szinte teljes mértékben mellőzte a Bánágban s a Partiumban kiadott lapok József Attilával kapcsolatos cikkeinek, híradásainak, versközléseinek számbavételét, kommentálását és értékelését.

Aradon ringott, történetesen, annak a két élvonalbeli erdélyi írónak a bölcsője, akik első között reagáltak a Királyhágón túl a fiatal költő feltűnésére, berobbanására a magyar irodalomba s elősegítették lírájának megismertetését, értékelését. Az *Ellenzék*, illetve az *Erdélyi Helikon* legendás, liberális beállítottságú szerkesztője, Kuncz Aladár közvetlen, baráti hangvételű levelet kapott 1928-ban a *Tiszta szívvel* szerzőjétől, míg a következő esztendőben József Attila *Nincsen apám, sem anyám* címen kiadott verskötetét Szentimrei Jenő recenzálta a rangos kolozsvári irodalmi folyóirat hasábjain.

A romániai magyar irodalom legrangosabb folyóirata, a Kuncz Aladár szerkesztette *Erdélyi Helikon* 1929 őszén *Fiatalkorunk* felcímmel átfogó ankétot szervezett a 30-ik életévüket még be nem töltött, négy országban élő ifjú magyar költők, szépirodalmi és kritikusok körében. Pontos helyzetképet, közérzet-tükröt nyújtott a 16 erdélyi, magyarországi, csehszlovákiai, jugoszláviai megkérdezett szerző megfontolt, körültekintő és őszinte válasz-csokra, amelyet 1930. januári számában közölt a Kolozsvárott kiadott tekintélyes irodalmi szemle. A szerkesztő bevezető szövege szerint a szétküldött kérdések valahogy így hangzottak: „miben látják a magyar irodalmi jövődőt, milyen egyetemes magyar irodalmi kapcsolatot kívánnak az egyes magyar irodalmi területek között, s végül kikben látják ma megtestesülve irodalmi eszményeiket”. A fiatal írók válaszait a szerzők nevének betűrendjében csoportosította, adta közre Kuncz Aladár. A Sors és az ábécé jóvoltából egymást követően látott nyomdafestéket az *Erdélyi Helikon* hasábjain József Attila s a temesvári poéta – a költői és újságírói pályáját egyébként Aradon kezdő – Ormos Iván állásfoglalása, nyilatkozata. A Budapesten élő József Attila – aki az *Erdélyi Helikon*

bemutató sorai szerint volt „rikkancs, hajóinas, kenyeres, borfiú, kukoricacsósz, házitanító, fahordó, kövezőinas, bélyegárús, fixes újságkihordó, mezei napszámos, kifutó, bankhivatalnok, vásárcsarnoki kisegítő, magyar–francia levelező, könyvelő, takarító, műfordító, vízárus moziban, tanárjelölt” – többek között a következtetőképpen összegezte életprogramját és költői hitvallását: „Hiszek a tiszta észben, aminthogy mindenki hinne benne, ha véle élni nem volna fáradságos. A tiszta költészetben, mert ő teremtette meg azt a közösséget, amely a társadalom antagonizmusa fölött derűs erő, valóságos egész és mennyei egészség. A tiszta szellemben, amelynek szabadsága korlátlan, amely a testet is föloldozgatja azáltal, hogy önfegyelmel mintázódik a történelem porhanyó plasztikáján. Sokat szenvedek, de pusztán csak magamért és így nem számít semmit. Az értékek és igazságok elhagyatottsága miatt kétségbeesnem pedig oktalanság volna: azok, akár akarjuk, akár nem, önmaguktól is rengő virágzásba pattannak, mint isten tekintetére a rózsáliget. Az emberiség sem érdekel, hiszen csak egyszerű tény, engem azonban értékekért hoztak a világra. De éppen ezért, nyűgös és alázatos kisbérese vagyok az eljövendő tisztultabb társadalmi berendezkedésnek, mert az igazság fölisméréséhez idő és elmélyedés kell és ma az emberélet kevés a napi gondok elsorolására is”. A *Temesvári Hírlap* munkatársának, a három esztendővel idősebb Ormos Ivánnak – aki Borosjenőn született s eredetileg a Vulcanescu nevet viselte – a sorsa, felfogása, meggyőződése és életvitele több ponton is a József Attilával rokonítható. Miként nyilatkozta-

Konyoresik János – Sopron, József Attila Gimnázium, 1972

tában kifejtette, azokat az írókat kedvelte és szerette, „akik nem parfümös budoárok, lexikonok közt, vagy kastélyok halkszavú termeiben nevelődtek, hanem az országutak porában, nyomortanyákon, börtönök mélyén, lövészárkok pergőtüzében, szenvedések és harcok árán tudták meg, mi az embernek lenni”. „Szeretem Walt Whitmant, Knut Hamsunt, Gorkijt, Panait Istratit, a magyarok közül: Csokonait, Adyt, Szabó Dezsőt, Kassák Lajost – jelentette ki Ormos Iván. – Szeretem a modern, haladó írókat és a klasszikusokat, akik mindig újak. Szeretem a fiatalokat. Nem követek senkit”. Ormos Iván *Panteon* című „ciklusrészletét” ugyancsak az *Erdélyi Helikon* közölte 1938/7-es számában, amelyben sorait halott édesanyjához intézve szedte versbe 1500 nap krónikáját, vesztésglistáját. Miután elparentálta Móra Ferencet, Ju-

hász Gyulát, Kosztolányi Dezsőt, Krúdy Gyulát versében külön szakaszt szentelt József Attilának:

„Balatonszárszónál a vonatfütyt élesen hasított. Ó – mi volt a hiba? Urak földjét vérezte be mosónő anyának József Attila fia.”

A költő Ormos Iván mellett József Attila költészete és irodalmi tevékenysége széleskörű romániai meg- és elismertetésének legbuzgóbb és tevékenyebb zászlóhordozói a két világháború közötti évtizedek legtekintélyesebb erdélyi magyar újságjának, a *Brassói Lapok*nak aradi és temesvári munkatársai, szerződtött tudósítói – Molnár Tibor, ifj. Kubán Endre és Méliusz József – bizonyultak. A magyar fővárosban töltött pihenőszabadságának napjait használta fel a Maros-parti városban élő és újságíróskodó Molnár Tibor arra, hogy a frissen piacra dobott új irodalmi folyóirat, a *Szép Szó* szerkesztőt és vezető munkatársait sorra fölkeresse, s megnyilatkoztassa. Interjút készített az irodalmi és közéleti szemlélet szerkesztőként jegyző Ignótus Pállal és József Attilával is. A József Attilával folytatott beszélgetés szövege, amely becses irodalomtörténeti dokumentummá veresült, kissé hatásvadász címmel s bulvársajtós alcímekkel – „Beszélgetés a magyar Panait Istratival. József Attila három pohár sör mellett egy különös életről, különös lélekről beszél. A periferiák költője a nagyváros szikrázó fényei között” – a Cenk alatti városban szerkesztett népszerű napilap 1936. július 5-i számának Gárdos Sándor szerkesztette irodalmi mellékletében látott nyomdafestéket, a *Dunánál* című programadó vers társaságában, amelynek szövegét a *Szép Szó*ból másolta le az aradi riporter. Molnár Tibor méltatta a Kolozsvárott Ligeti Ernő szerkesztésében megjelent *Független Újság* 1937. május 15-i számában József Attila *Nagyon fájcím*en kiadott új verskötetét, „melynek hátte-

1936. május 24-i számában a Temesváron kiadott *6 órai Újság* beszámolt az Ignótus Pál és József Attila szerkesztette új irodalmi folyóirat, a *Szép Szó* megjelenéséről. A lapra a *Brassói Lapok* és a *Korunk* temesvári munkatársa, Méliusz József hívta fel a Kolozsvárott szerkesztett baloldali világnézeti szemle olvasóinak figyelmét 1936 nyarán. A *Szép Szó* szerkesztőivel, vezető munkatársaival az ifjú bánági költő és költő, aki Gaál Gábor megbízottjaként többször járt Budapesten, személyes kapcsolatban állott. Közvetítésével jutottak el a fiatal nemzedékhez tartozó, progresszív gondolkodású és meggyőződésszerű magyarországi írók, költők és publicisták írásai az erdélyi, partiumi és bánági lapokhoz. A lap felelős szerkesztője, Kacsó Sándor visszaemlékezései szerint József Attila *Brassói Lapok*ban megjelentetett versei is jórészt Méliusz József révén jutottak el a Cenk alatti városba. A *Város a ködben* írója több előadást tartott József Attiláról, s halálakor a *Korunk* 1938. januári számában *Vigaszt! Vigaszt!* című költeményével búcsúzott a tragikus sorsú magyar költőtől. A *Szép Szó* Fejtő Ferenc felkérésére indult el Méliusz József, hogy felkutassa a költő édesapjának, a „kivándorolt” József Áronnak a temesvári nyomait. Riportja, beszámolója a *Brassói Lapok* 1940. március 3-i számában látott nyomdafestéket *Hogyan halt meg József Attila édesapja* címen. Hosszúra nyúlt pályája során Méliusz József még sokszor írt József Attiláról, cikkeiben, terjedelmes esszéiben, előszavakban elemezte líráját, viszonyát a romániai magyar irodalomhoz.

A balatonszárszói tragédiáról hírt adtak az aradi és a temesvári újságok is. A Bega-parti városban a legtöbb József Attilával kapcsolatos közlemény, híradás 1937 utolsó hónapjában a Franyó Zoltán szerkesztette *6 órai Újság* hasábjain látott napvilágot. 1937. december 12-i számában közölte a progresszív beállítottságú újság B. I. (feltételezhetően: Boldizsár Iván) *Füledt este József Attilával* című írását. A nekrológ szerzője a zaklatott idegzetű és labilis elmeállapotú költővel s kiadóival, Cserépfalvi Imrével való nyári sörözgetésük mozzanatait, emléktöredékeit idézte fel. „Könyvekről beszélünk eleinte, inkább a külsejükről, mint a tartalmukról: szép kötéseket tervezgettünk verseid kiadójával: durvaszemcsés nyersvásznak, amelyben szociális hangsúlyt kap minden kötet: könnyű, selyemfényű angol anyagot, amelyben – te mondtad – olyan a könyv, mintha esőkabátot vett volna és lágy, jószagú bőrkötést, amely kacérrá teszi még a statisztikai évi jelentést is. A verseket legjobb sima fehérbe kötni – mondtad. De hiszen a »Medvetánc« barna, szólunk közbe. »A medve is az«, felelted gyorsan. »A következő fehér lesz« – idézte fel a derűs hangulatban indult kötetlen beszélgetés replikáit az emlékező. „Antológia lett volna a következő: a fordításaid – jegyezte meg szavait az öngyilkosságba menekült költőhöz intézve a *6 órai Újság*ban közölt búcsúztató szerzője. – Az utóbbi időben csak két asszonyhoz írtál verset: – az anyádhoz és egy másik asszonyhoz, de csupa politikai verset fordítottál. »Legyen a címe: *Az elnyomottak versei*« mondtad, és elnézően mosolyogtál, amikor komolyan vettük és sok szóval magyaráztuk, miért nem alkalmas ez. A politikai elnyomottakra is gondoltál természetesen, de a füledt szó más elnyomások kínját idézhette fel benned. Mi még beszélünk, de te már nem hallottad, csak hallgattál mélyen, mint az éjfél előtti álom”. A költőt hatalmába kerítette a depressziós krízis.

Folytatása az 5. oldalon

Folytatás a 4. oldalról

Görnyedten, magába roskadtan ült, szűkölő, zilált hangon, a levegőt befelé szívva szölogatta édesanyját, a *Mamát*, s könnyes szemekkel mondta költeményeit. „Merev arccal, nedves szemmel elkezdted verseidet mondani. Versmondónak is akkora voltál, mint költőnek – jegyezte meg a nekrológ írója. – A szavaknak térfogatuk lett, mellénk telepedtek az asztalhoz, bólogattak és itták a hangodat, mely pátosz és hangsúly nélkül szenvedélyes és megrendítő volt. Ha magad mondtad verseidet, hozzá tudtad adni azt a leírhatatlant, ami az írónak mindig a tollában reked. Nem szavaltál, egyszerű voltál, mint a nyomtatott betű és sallangtalan, mint a népdalok ritmusa. Hányat mondtál el, miket mondtál, nem tudom: de egynek a közepén abba hagyta, és azóta nem mondtál több verset”. Miután valamelyest megnyugodott, a költő azt firtatta, hogy mi volt, mielőtt a világra jött, mielőtt Pöcze Borcsa megszülte volna. „Mi voltam, mielőtt lettem” – kérdezte barátaitól, akikkel felsétálta a Gugerhegyre is, ahol még énekeltek is. „Mama», mondtad időnként, de most már boldogan, mintha az öleiben ülnél...” – jegyezte meg B. I., a *Fülledt este József Attilával* című írás szerzője, aki azt is közölte, hogy József Attilát másnap beszállították a budai Siesta Szanatóriumba, ahol 1937 novemberéig kezelték Hatvany Bertalan költségén, aki a temesvári Gyapjúipar Vállalatnak is részvényese volt.

A *6 órai Újság* 1937-es karácsonyi számában a *Gyönyörű látam s tudod, hogy nincs bocsánat* című József Attila-verseket vette át és közölte újra Franyó Zoltán, aki Győri Dezső *Fenyőgally a balatonszárszói sírra* című írásának is helyet szorított lapja hasábjain. A pozsonyi magyar költő Csehszlovákia volt budapesti kultúrattaságának, Anton Strakának, a magyar-csehszlovák kultúrközeledés a *Szép Szó* prágai irodalmi estjét is megszervező lelkes hívének arról a javaslatáról és kezdeményezéséről számolt be, amely azt célozta, hogy a kimerült idegzetű József Attilát legalább két hónapra vigyék le a szlovákiai Stószfürdőre, a fenyvesek közé pihenni. Gyűjtést kezdtek a prágai és pozsonyi ember- és irodalombarátok körében. A programot, a részleteket Nádass Józseffel, József Attila „barátjával és adminisztrátorával” készülték rögzíteni, hogy megüzenhessék Budapestre: „Jöhet a beteg költő, várják a stószai fenyveserdők s itteni magyar és nem magyar tisztelőinek szeretete. Várja a csend, a nyugalom, a béke, mivel szlovák és magyar barátai akarják gyógyítani”. Stószról már csak fenyőgallyakat küldhettek a balatonszárszói sírra. A *Temesvári Hírlap* 1937. december 12-i számában ugyancsak „a téboly elől a halálba menekült magyar költő” két versének – a *Mama* és a *Kész a leltár* címűek – megjelentetésével vett búcsút József Attilától. Hírt adott arról is a lap, hogy a Bánsági Magyar Közművelődési Egyesület szervezte kultúrdélutánok keretében Méliusz József méltatta József Attila munkásságát. A költő verseiből Rittinger Imre szavalt. Ugyancsak Méliusz József méltatta József Attila költői nagyságát a kolozsvári Vasas Szakszervezet Klubjában tartott gyászgyűlésen. Emlékbeszéde szövegét a párizsi *Szabad Szó*ban közölte. A Vuchetich Endre szerkesztette *Déli Hírlap* 1937. december 6-i számának első oldalán számolt be a balatonszárszói tragédiáról *A vonat elé vetette magát egy fiatal magyar író* című tudósításában, amelyben azt is leszögezte, hogy József Attila „a fiatal magyar költőnemzedék egyik legtehetségesebb és legismertebb lírikusa volt”. Az első világháború után írónemzedék egyik legnagyobb tehetségének nevezte József Attilát ifj. Kubán Endre is *Egy magyar költő sírjára* című nekrológjában, amelyet 1937. december 13-i számában közölt a Temesvárott kiadott *Déli Hírlap*, a *Mama* című vers társaságában. Ifj. Kubán Endre a kiváló tehetségű poétát búcsúztatta, aki „első versétől kezdve az utolsóig a pénz és az embertelenség ellen harcolt, és akit végül a pénz és az embertelenség ölt meg”. Franyó Zoltán lapjának, a *6 órai Újság*nak 1940. március 25-i számában jelent meg ifj. Kubán Endre *József Attila emléke. Irodalmi riport a Nobel-díjas nagy német író és a tragikus sorsú magyar költőseni találkozásá-*

ról című írása, amelyben Thomas Mann 1937 januári budapesti látogatásának s József Attila az alkalomra írt üdvözlő verse nyilvános felolvasásának betiltása eseményeit idézte fel, közölve a költemény szövegét is. A verset Franyó Zoltán tolmácsolta németül. Fordítását a *Szép Szó* közölte, kéziratát pedig Méliusz József személyesen adta át a svájci emigrációban élő német írónak. „Méliusz Józsefet Thomas Mann feleségével együtt fogadta és a villa teraszán üldögéltek – írta riportjában ifj. Kubán Endre. – Thomas Mann sokat kérdezősködött pesti írók és újságírók felől, majd a temesvári vendég átnyújtotta József Attila versét, mely Franyó Zoltán fordításában élethűen és teljes szépségében adja vissza az ódát. Thomas Mann hosszasan és figyelmesen olvasta a kéziratot, majd hirtelen élénken feleségéhez fordult: »Hör mal...« s olvasni kezdte szép, kemény hangján József Attila költeményét. Az író a fiatal költőt még előbbi budapesti látogatása során ismerte meg, ahol Hatvany Lajos mutatta be és Pestről már akkor azzal a benyomással távozott, hogy a fiatal, nyurga, sovány férfi napjaink legnagyobb magyar költője”. Beszámolójában ifj. Kubán Endre Thomas Mann Hatvany Lajosnak küldött részvétnyilvánító levelét ismertette, először követett el egy vaskos csúsztatást, amelyet a következő években többször is megismételt: a levél szövegében önkényesen belecsempészte Franyó Zoltán nevét. Thomas Mann 1937 decemberének végén ugyanis a következőket írta, többek között, Hatvany Lajosnak: „Már azért is fájdalmasan érint ez a gyász, mert hiszen annak idején személyesen megismerkedtem a fiatal költővel, s értesültem arról a tervéről, hogy hozzám intézett üdvözlő költeményét a színházban olvassa föl, amit a rendőség nem egészen érthető módon meggátolt. Én azonban, éspedig jó német fordításban olvashattam a költeményt, s nagy örömet találtam benne, művészi örömet és személyes is a barátságos érzületért, amely benne kifejeződött, s amelyben az ifjú magyar irodalom érzületének kifejezését láttam. Én is barátot veszítettem el tehát, mégpedig értékes barátot, s ösztönén gyászolom őt”. Ifj. Kubán Endre kissé átforgatta a levél szövegét, amelyet maga a címzett, Hatvany Lajos fordított magyarrá, s a csúsztatást, a durva hozzátdóást ott követte el, amikor a versfordításra vonatkozó részt a következőképpen idézte, „egészítette ki”: „Én azonban Franyó Zoltán igen jó fordításában olvashattam a költeményt...”. A Thomas Mann levelezését felölelő vaskos kötetben egyáltalán nem bukkan fel, nem fordul elő semmilyen összefüggésben sem Franyó Zoltán neve. A temesvári Facla Könyvkiadó gondozásában, 1983-ban megjelent *Hősök... kortársak* című kötetében ifj. Kubán Endre újraközölte *József Attila – és Temesvár* című írását, amelyet a nagy magyar költő születésének 75. évfordulója tiszteletére írt, valamint *Egy versfordítás margójára* című visszaemlékezését a *6 órai Újság* főszerkesztőjére, a műfordító Franyó Zoltánra. József Jolán, Szabolcsi Miklós, Lőrinczi László, Méliusz József, Grigore Popiți adatai, írásai alapján röviden számba vette József Attila temesvári kötődéseinek valamennyi fontosabb szálát, aspektusát. A költő apja, Aron Iosif Féregyházán született, s Temesvár peremén, a Kardostelepen hunyta le örökre a szemét. Mindkét írásában ifj. Kubán Endre az sem mulasztotta el megemlíteni, hogy József Attila *Thomas Mann üdvözlése* című költeményét Franyó Zoltán ültette át németre, s a sikerült versfordítást Méliusz József személyesen adta át a svájci emigrációba kényszerült világhírű német írónak.

Az *Aradi Közlöny* 1940. január 9-i számában József Attila fordításában közölte a finnek himnuszát, az „Erős vár a mi Istenünk” kezdetű protestáns zsoltárt, amelyet Luther Márton írt.

Ugyanabban az esztendőben, 1940. augusztus 5-i számának 6. oldalán jelentette meg a Vuchetich Endre szerkesztette temesvári Déli Hírlap a költő-műfordító Rónay György József Attila emlékének című tizenkétsoros költeményt.

Markovits Rodion a *Szabad Szó* 1945. július 30-i számában *Petőfit játszottunk József Attilával Budán* című hangulatos írásában idézte fel József Attilával kapcsolatos személyes emlékeit. A Szi-

bériai garnizon sikeres szerzője 1929-ben főkapottsága csúcsán találkozott a fiatal költővel, az „új Petőfivel” Hatvany Lajos Istenhegyi úti villájában. Hatvany arra kérte Markovits Rodiont, hogy vigye le a hallgatag, vékonyan és kopottan öltözött ifjú poétát Szatmárnémetibe a lapjához, a *Szamos* hoz munkatársnak. A *Szegény író keservei* című írásában, amely a *Szabad Szó* 1946. március 13-i számában látott napvilágot, Markovits Rodion azt is megemlítette, hogy József Attila „szabályosan rongyoskodott és éhezett”. Markovits Rodion cikkei bekerültek válogatott publicisztikai írásai 1967-ben, Bukarestben, az Irodalmi Könyvkiadónál *Páholyból* címen megjelent kötetébe is.

A Maros és a Duna közötti térségben a magyar líra tragikus sorsú klasszikusa szellemiségének, irodalmi örökségének legfőbb letéteményese és ápolója az 1972. február 7-én Lugoson megalakult József Attila Irodalmi Kör volt. A Temesparti város magyar nyelvű tollforgatóit és irodalombarátait tömörítő közművelődési egyesület több rendezvényt szervezett a névadó költő tiszteletére. Ezek sorából kiemelkedett az 1975-ben, a költő születésének 70. évfordulója alkalmából a Városi Művelődési Ház nagytermében megtartott szavalóverseny és emlékműsor. Ugyancsak 1975-ben a Lugosi Szakszervezetek Művelődési Háza keretében jött létre a Szép Szó Közművelődési Egyesület, amelynek keretében, ugyancsak a József Attila személyisége és életműve iránti kegyeletes hódolat jegyében, színjátszó csoport és önképzőkör is tevékenykedett. Az öntevékeny együttesek idővel felmorzsolódtak, megszűntették működésüket, míg a József Attila Irodalmi Kör 1990. január 30-án – szerintünk el-sietetten! – nevet változtatott. Szívvel fájjaljuk, hogy a lugosi közművelődési kör vezetősége és tagsága önként lemondott a magyar líra egyik legkiválóbb klasszikusának veretes nevééről, amelyet közel két évtizeden át büszkén és méltósággal viselt.

A Temesvári Állami Magyar Színház fennállásának fél évszázada alatt az 1958–59-es szezonban mutatott be József Attila-műsört s az 1979–80-as évadban vitte közönség elé a *Kései sirató József Attiláért* című irodalmi összeállítást. Vendégszerepelt Temesvártól is 1980. október 18-án *Rejtelmek, ha zengenek* című, József Attila szerelmes verseiből és leveleiből összeállított pódiumműsorával Ádám Erzsébet, a Marosvásárhelyi Állami Színház művésznője is. Az előadó est hanganyaga lemezen is megjelent.

Az 1989-es romániai változásokat követően régióinkban sem esett túlságosan sok szó a *Ha-zám*, az *Eszmélet*, az *Óda*, *Ars Poetica* s a több tucatnyi lírai remekmű alkotójáról, József Attiláról. Némelyek a bukott kommunista diktatúrák hivatalos bértollnokaival keverik – szándékosan vagy tudatlanságból – össze a magyar líra halhatatlanját. Nem József Attila és hithű, meggyőződéses baloldali elvbarátai felelősek mindazért, ami Európa keleti felén 1917 illetve 1945 után bekövetkezett. Feltételezhetően továbbra is konokul azt vallotta és hangoztatta volna: „Én nem ilyennek képzeltem a rendet...” A társadalmi igazságtalanságok és egyenlőtlenségek megszüntetése, felszámolása pedig természetes vágya, törekvése a mindenkor hátrányos helyzetű, kizsákmányolt néposztályoknak. József Attila a szegények, az elnyomottak, a társadalom számkivetettjeinek poétája volt és maradt, akinek a száma napról napra nő, gyarapodik. Szilárd meggyőződésünk, hogy rövidesen József Attila verseskötetei mind sűrűbben fognak lekerülni a könyvespolcokról. Érthető, hogy a vadkapitalizmus feltételei közepette hatalmas vagyonra szert tett újjazdagoknak, akiknek nagyobb hányada a közelmúlt „elvtársainak” sorából került ki, idegenkedve s borzongva fogadják az olyan költeményeket, amelyeknek kezdősora cselekvésre mozgósít: „Döntsd a tőkét, ne siránkozz...” József Attila mozgalmi költészetének időszerűsége is visszatérően van. Lírájának egyetemes értékű és érvényű gyöngyszemei pedig növekvő fényerővel tündökölnék a magyar irodalom égboltozatán.

SEKERNYÉS JÁNOS

ÁRMOS LÓRÁND

Forgó

Ágytól a gépig fordul az ember
monoton rakja a kis pénzt félre
s odalenn olajos szép vállát kita
karva zakatol hej haj a tőke
józsef attilám a pesti kődösből
így dohogunk ládd régi a nóta
hajt ma ma éjjel is hajnali fényig
ő minket s mindönket a szükség

Irodalmi
Jelen
Könyvek

IJK

Puskel
Péter:Emléklapok
a régi
Aradról

Tartalmában és nyomdai kivitelezésében egyaránt kivételes mű az 1885–1945 közötti Aradról. Közel négyszáz tételből álló illusztrációs anyagát korabeli fotók, plakátok, képeslapok alkotják. A városkép kialakulásának meghatározó időszakáról, mára már elűnt városképi elemekről, emlékművekről nyújt a szó szoros értelmében is képet több évtizedes kutatás eredményeként a szerző, az illusztrációkhoz csatlakozó, olykor esszézerű szöveg a Maros-parti település történetének, kultúrájának alapos ismeretét tanúsítja. Az *Emléklapok a régi Aradról* a magyarságtudat ápolása szempontjából is kiemelkedően fontos munka.

József Attila, Gát utca 3.

Létezik olyan szellemi nagyság, akinek már a nevével is bajba kerülünk, ha beszélünk róla. Minden tanulmányírónak természetesen József Attila, a következő említésre lehetne József, mint Arany János után Arany, Ady Endre után Ady. Csak hogy József Attila azon kevés magyar költők közé tartozik, akit soha nem említettek vagy írtak le csak a vezetéknevén, úgy, hogy „József”. Valahogy nem lehet, valahogy így nem értjük, kiről van szó.

Így hát engedtessek meg, hogy a hivatalos józsef-állítás sűrű ismételtetése helyett inkább Attilának nevezzem őt, nem bizalmaskodásból, hanem mert életében is legtöbbször így hívták. S tisztelem jeléül véletlenül sem fogom személyesen megszólítani sem magázólag, sem tegezőleg.

Budapest, kilencedik kerület, Gát utca. A Thaly Kálmánt és a Berzenczeyt köti össze, a Mesterrel az első párhuzamos utca. Bizony megváltozott József Attila utolsó léptei óta a „város pereme”. A „kissé csatagos külváros” – ahogy *Április 11.* című versében írta – még megjárna, „az uccán vidám jasszok lógtak / s még vidámban verekedtek” – ez már nem látható, csak egy barna bőrű szépség korzózik, kimért léptekkel, az utca szélén pedig öreg Mercédesszel szel egy fiatal férfi. Bérházak, egyen-kormos vagy ledólt vakolattal ugyan mutatkoznak, a félig ledózerolt fél focipályányi volt proletártelkek viszont új építkezések közeledtét jelzik. A kitört ablaküvegek általános uralma ez. Külvárosi a környezet tarka színkeveréke is, volt keresztény Lázár-rendi templom, ami ma kacskaringós betűkkel felvésett arab imaház, Jehovista főmátem és utcai térítők, roma lakásbérlok túlnyomó többsége. Valahogy mégis, most is ez a józsef-állításnak érzett külváros, s még elképzelhető, hogy itt estelente megjelenik, mint Attila versében „a szívekben nagy esti béke”. Mert hát érzünk-e valamiféle békés romantikát a mai valódi külvárosban, a teszkók, osanak, molkutak árnyékában?

*

Kapcsolom Attilához azt hiszem több, élőbb, mint más klasszikushoz.

Először kisgyermekkoromban mesélte nagyapám révfülöpi testvére, Nagy Lajos, hogy ő személyesen ismert József Attilát. Mivel a dolgok szerencsés alakulásának köszönhetően 1973-ban készült egy rádióriport Lajos bátyámmal, a „Balatoni Bölcs”-csele, így szó szerint leírhatom a nekem is elmesélt történetét: „Igen, volt itt Révfülöpön (t. i. József Attila), mert volt egy barátja itt nekije, Lakatos Péter Pál, aztán ahhoz többször eljöttek. Ott a szőlőhegyen a pincéjükönél volt egy kis lakás, aztán ottan nyaraltak, pihentek. Találkoztam vele többször is, sőt beszélgettem is vele, ha kinn voltam a ház előtt, s mikor megláttam őket, hogy jönnek. (dr. Zákonyi Ferenc, a riporter kérdése: Tudta-e hogy milyen nagy költő?) Tudtam, hogy költő, költő, de ugye a Lakatos Pali is írta verseket, meg ezt meg azt, de csak olyan gyüvő-menő poeta volt és azt hittem, hogy József Attila is csak olyan, mint a Pali. Később aztán tudtam, mert ugye olvastam a nagyon értékes dolgait. Aztán a sorsáról is hallottam, meg főként arról sajnálkozva vettem tudomást, hogy elemésztette magát, a vonat alá fektült.”

Édesanyám Balaton-parti vasutas családban született. Egyszer elmesélte nekünk, hogy a negyvenes évek elején egy bálon találkozott azzal a csendőrel, aki Attila holttesténél, a sín mellett őrködött. A hatóság embere furcsa dolgokat regélt. „Ne hogy azt higgyétek, hogy öngyilkos akart az lenni... Atkutatam a ruháját, megtaláltam nála a Pestre váltott vonatjegyét. Aki utazni akar, az nem öli meg magát. A jegyét sokáig őriztem a kabátom zsebében!”

Gyermekkorom 7 évét, 1952 és 59 között (négytől tizenegyig) ott töltöttem, ahol Attila életének legmeghatározóbb személye, a *Mama* született, Szabadszálláson. Itt Attila is gyakran megfordult an-

nak idején. A katolikus tisztelendő bácsival s a ministránsokkal mi is itt vonultunk karácsonyoként betlehemezni – többek között Attila versét szavalva *Adjon Isten, Jézusunk, Jézusunk...* Attila anyjának egyik testvére a vasút melletti utcában lakott és házához egy nagy lóhere tábla tartozott. Pócze néni eladta a lekaszált takarmánynövényt, mi is vevői közé tartoztunk szülő mangalica malackánk etetése okán. Beszélős kedvében egy alkalommal a néni elmondta, mennyire sajnálták, hogy Attilát nem tudták Szabadszálláson tartani, bárholgy kérlelték, neki állandó „mehtéknkje” támadt. „Egyébként nagyon jó gyerek volt”.

A költőknek, úgy tünik, nincs szerencséje ezzel a kemény lelkű, poros településsel: Petőfit kis híján itt verték agyon, amikor képviselő akart lenni, Attilának pedig itt-tartózkodásakor halt meg édesanyja a távolban, Pesten.

Valamelyik lámpafényes este, amikor a szabadszállási állomáson rokonunk érkezésére vártunk, a bejövő vonat egy idős férfit halálra gázolt. Csak aláesett vagy ugrott szerencsétlen, sohasem tudtuk meg. Többen zokogtak a sokktól. Akkor már ismertem Attila tragikus sorsát, a hasonlóság ránk nehezedő súlya – hiszen itt Attila is járt s ő is így végezte –, nehezen volt feledhető. Az iskolában persze csak *Aludj el szépen kis Balázs!*

Onnan húsz kilométerre, Kunszentmiklós nagyközségben 1959-től 66-ig, a legmutatványosabb szocialista időkben tinédzserkorom felét a művelődési házban töltöttem, aminek homlokzatára piros nagy betűkkel felfestették: JÓZSEF ATILLA KULTÚROTTHON. Igen, csak így ATILLA, egy t-vel, két ll-lel, mint egy reformkori zeke. Egyetlen vezető értelmiségit sem zavart a kiírás. A gimnáziumi irodalomórákon József Attila azonos volt a szocialista költészettel, így Attilát kicsit belengte az unalom. A rádióból munkásmozgalmi indulók harsogtak, például a *Mondd, mit érlel...* kórusmű, Attila versének izzadságszagú megzenésítése.

Aztán a fővárosba kerültem, immár 35 évvel ezelőtt és éppen a Ferencvárosba, ahol Attila fiatalosságát nyomorogta végig. A Dési-Huber Rajszakkörben F. A. E. tanárunk – egy a volt Szocialista Képzőművészek közül – sejtelmesen csillogó szemekkel többször elmesélte: ő még konspirált József Attilával! Hogy miként és hogyan, sohasem mondta, igaz, nem is kérdeztük. Könnyűzenei lemezekon József Attila verseket énekelte fülbe a rádió, Koncz, Sebő, Hobo hol érzélgős, hol népies vagy ál-faragatlan formájába öntve.

Képzőművészeti főiskolás koromban 3 évig szeptemberenként egy hónapig Makóra, a legszébb alföldi mezővárosba jártunk művésztelepre s bandukoltunk rajzmappával a hónapunk alatt Attila iskolája és szobra előtt. Attila szelleme itt is kísért azzal a jó érzéssel, hogy Attila ebben a nagy, lapos városban néha még boldog is volt.

Tehát induljunk el cél iránt, Ferencváros, Gát utca 3., József Attila szülőháza... A környék ismerős: a szülőháza néző kertés bölcsődébe, a Thalyba hordtam 3 évig, nap mint nap, Soma gyermekem. Minden alkalommal oda s visszamenet keresztül-vágtunk a Ferenc téren, amelynek

több házában is lakott a csonka József család. Ezen kívül még számos hely létezik a Ferencvárosban, ami Attilák emlékét őrzi. A Helytörténeti Gyűjtemény fényképképzést rendez ez évben *József Attila nyomában* címmel, és a kerületi újság legutóbbi száma felsorolta, hogy mely épületek jöhetnek szóba ezzel kapcsolatban. 37 (!) cím szerepelt itt, a régi Soroksári úti szappanos üzemtől kezdve a lakóházakon, tömegszállásokon, iskolákon, kocsmákon át a Mester utcai valahai Világ moziig és kerületi kórházakig.

Bizony, akkor mi is egyen-kínézetű és egyendohos szagú bérházak sora között kígyóztunk a bölcsődéig. Attilák emléksarkai pont egyenlőn mocskosok voltak a többi házsarokkal. A 15 éve indult kerületrehabilitációs program, amely a Ferenc körüttől indult a Haller utca felé, most kezd betenni – egyébként nagyon látványos és kulturált – lábát József Attila volt világába. Lebontják a düledező régi bérházakat, és modern stílusú lakóházakat húznak fel helyükre. Aki az ezerkilencszáz húszas-harmincas évek proletár-világát akarja látni, siessen, most még jöhet, tíz év múlva ez már csak fényképekről lesz tanulmányozható!

A Gát utca három emléktábla, még mindig a „magyar proletariátus nagy költőjének” titulálva Attilát. Az élet kis léptékben könnyen változik, a táblák viszont nehezek, hát maradnak. Az utcai front kitört üvegű, omlott, firkált, mint a szomszédos házaké. A 18-as kaputelefon számát megnyomva beléphetek az udvarra. Szabványos ferencvárosi bérházudvar ez, némi zölddel, csak az emlékszóba ajtáján vetődik ki fény, így könnyű az emeletes házban az emlékszóbat megtalálni. Természetesen a földszinten, ami egy szappanfőzőnek akkor illett és járt.

A bejárati ajtó üvegére mintázva már az udvarról olvasható egy szó: ESZMÉLET. Belépés előtt sejtethető, hogy itt tematikus kiállításba toppanok, ha az eszmélet TELÉMZSE-re vált, vagyis az ajtón belül. Frissen felújított az emlékkiállítás, a jegy kétszáz, tolongás nem lesz, egyedül vagyok a fiatal teremőrrel. Egy kisebb

A szülőház belső udvara

kább a József családról, aztán a többiben Attiláról s élettörténetének többi szereplőjéről. Minden szobában fejjhallgatók lapulnak, várva a nagyon érdeklődők két fülére, de a művelt teremőr is jártas Attila sorsának titkaiban és szívesen utbaigazit.

Egyetlen dologgal nem békélek csak meg, hogy az életrajzi kiállításnak miért kell címet adni? Mire jó a felcímkedés? Gyorsan eldöntöm: az ESZMÉLET útvonaltát nem fogom keresni, szándékosan kerülve a koncepciózus József Ariadné fonaltát. Óvatos vagyok: Attila műveivel soha nem tettem két a skatulyázó vagy zászlóra írt vezéreszmék.

Amint azt átéltem 1990-ig, nagyjából a rendszerváltás idejéig, József Attilát a kommunista-szocialista ideológia, esztétika sajtóította ki. Pedig hát Attila esetében – újra és újra tanulmányozva élettörténetét – nagyon bonyolult út vezetett a szocialista eszmék felvállalásához, a vállaltól a meghasonlott visszavonulásig. Tudjuk, személyes ismeretségek, barátok, barátnők, saját nyomorúságos életének alakulása, a nincstelen, kizsákmányolt munkásokkal való szolidaritása vezette a baloldali elvek harcosaihoz. Egy

A Gát utcai emléktábla

és két nagyobb szoba az egész, s a nagyobb szoba sem több 8 négyzetméternél. Itt született Attila, s laktak még e helyt pár hónapig. Úgy, mint eredeti lakásból csak egy talán eredeti falikút szerénykedik a bejárati ajtó mellett fehérre festve, aztán szépen tálalt fotódokumentumok sora következik. Az első szobában legin-

lehetséges új eszme megcsillanása bátorította, hívogatta, ami a reménytelen helyzetből kivezeteti őt, esetleg szeretett országát... Kétségbevonhatatlanul nagyszerű, már klasszikusnak számító versek születtek Attila ezen érzéseiből és az eszméből.

Aztán bekövetkezett a nagy csalódás a mozgalomban és elvtársaiban.

Elgondolkodtat, hogy a magyarországi szocialista-kommunista eszméknek a húszas-harmincas években két nagy formátumú művész-harcosa volt: a képzőművészetben Derkovits Gyula, a költészetben József Attila. Mindketten a Párt tagjai lettek és jellemző módon mindkettőt rövidesen ki is penderítették onnan, mondhatni kiutálták őket. Komoly, konok szellemiségük és tehetségük, a nem elég „vonalasságuk” ugyanis nem viselte el, hogy a Párt által megkívánt agitációs-propaganda gépezet primitív fogaskerekeivé váljanak.

Folytatása a 7. oldalon

Itt született József Attila

Folytatás a 6. oldalról

Jellemző momentumként foghatjuk fel azt is, hogy e két nagy alkotó személyesen soha nem találkozott egymással.

Olvasva Attila műveinek sorát, magunk is láthatjuk: költői fejlődése, kibontakozása nem a munkásmozgalmi pontnál érte el végpontját és csúcspontját, pedig ezt ötven éven át szerették volna elhíttetni velünk. Ennek vágya, a bizonyítás erőteljes szándéka megteremtette még a célirányos szöveghamisításokat is. Példának okáért, ha kezünkbe vesszünk akár egy 1956-os vagy 1975-ös József Attila kötetet és elolvassuk az *Engem temetnek* című vers utolsó szakaszát, így szól:

„Emlékelem egyre merevebb lesz.
Egy spicli rábök homlokára,
síromig setteng s jó kutyámat
nem uszítathom többé rája.”

A rendszerváltozás utáni (pl. 2002-es, Osiris Klasszikusok) javított szövegű kiadások idevágó sorai szint vallanak: a mozgalomba passzoló „egy spicli” – eredetileg egyszerűen „valaki” volt. Vagy a *Munkások* vers utolsó két sorát így ismertük:

„... a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember vörös csillagát!”

s lám, lám, az új kiadásból most kiderül, hogy a vörös csillag „öntött csillag” volt eredetileg. Hát igen, a mozgalmi szándék... noha Attila lelkében a kiszarolt munkásokkal való együttérzés szinte lehetett, soha nem propagandisztikus.

Az egyszerű és szegény emberekkel való törődése, a közös sorsvállalás óhaja, a haza iránt érzett felelőssége, tépelődése már első költői szárnypróbálgatásainak alappontja és alapfeltétele. 1922-től kezdve a csonka-Magyarország tragédiája sírt fel verseiből és a hazáért való aggódásával fejezte be életművét 15 évvel később. Szíve szerint minden éhez, nyomorban vergődő paraszt, proletár, munkás, koldus orvosa lett volna, hogy világgá kiálthassa kínjukat. „Igazi voltom küzdő, emberi szeretet” – írta *Diványon fekszem...* című versében. Kiáltani a hatalmasoknak, a pénzeseeknek, magának végső soron a teremtő Istennek, hogy mindezt miért engedi?

Újabb elhallgatott alapköbe botlunk: Attila Istenhitébe. Nem beszéltek nekünk róla, pedig elválaszthatatlanul kötődik Attila lelkéhez. Attila szüntelenül bibliai képekkel, hasonlatokkal fordult a legnyomorultabbak felé, a társadalom legelcsétebbjeinek próbálta visszaadni az élethez nélkülözhetetlen remény érzését, mint a keresztény Megváltó. Ha kell saját szenvedésének árán, annak felmutatásával, versbe rendezésével. Attila életműve a Megváltó szenvedéstörténetének önmaga átél, ízekre szedett, az Írás prózájánál erősebb, lélekbemetsző lírája.

Istennel való párbeszéde az első verseitől az utolsóig kísérte Attila életét. Hol fohászodott, hol csak kérdezett, hol felelt Isten helyett, hol káromolta a Teremtőt. Mindent tett, amit a szenvedő Fiú az Apával tehet, hogy aztán utolsó évében újra megbékélve fordulhasson felé. Attila végül komolyan gondolta: a kommunizmus eszméjét a tízparancsolattal kellene és lehetne összeegyeztetni. „Por és Istenpor vagyunk”... elmélik egy versében ugyanerről.

Proletár életmű-kisajátítás... A két háború közötti legszenvedélyesebb, legistenközpontúbb líra képviselőjének lehetne kisajátítani Attila költészetét. Éppúgy a magyarság, a szétszakított magyar nemzet legmélyebb, legmagyarabb lírikusának bélyegezhetnénk ezen időszakban. A nihilisták, anarchisták köthetnék csokorba meg-

legszeretettebb személyről, a Mamáról – aki megtévesztésig hasonlít az egyik kinagyított fotón Töröcsik Mari színésznőre. Szappanfőző Áron apáról, akinek – valljuk be – lelketlen távozása a család széthullását okozta, örök lelkibetegségre ítélve Attilát. Testvérek fotói és élettörténetük dokumentációja, Attilát segítő, patronálni, gyógyítani vagy éppen gátolni igyekvők hada látható itt együtt. Makai, Tettamanti mellett Horger Antal agresszív szegedi professzor úr.

Attila könyvtárának jeles darabjai egy nagyobb fali tárlószekrényben sorjáznak katonásan. A harmadik teremben aztán kibontakozik valami más, a koncepció: Attila *Eszmélet* verse több felállított plexikre írva, egyéb életrajzi szövegek társaságában. Hogy miért pont ez a vers lett a szerencsés kiválasztott, azt a rendező bizonyára tudta. Megfejtette mindezt egy fal melletti oltárféleséggel, ami kitalálódott egy Y alakú olvasóállványból és két külön falra állított, nem tudni perselynek vagy gyertyatartónak szánt... hm, snassz gyümölcsöstáliból. A legfőbb baj a koncepciózus szobarendezéssel az, hogy e kirakati dekorációtól nem jutott kellő hangsúly a fontos dolgoknak, például Attila néhány eredeti használati tárgyának. Alig észrevehetően lapul két töltőtolla, ceruzája, irattárcája a könyves szekrényben. Külön, üres „akvárium” alján árválkodik Attila zsebkönyve, a levegőben és padlón hemzseggő idézetek fölött, alatt, mögött. A koncepció teszi még kisebbé és labirintusabbá az amúgy is picinyke helyet.

Szabályos szellemi útonállássá fajul azonban a koncepció, amikor a kiállítás katalógus-szerűségét ötszázért megvásárolom. Egy józanul megírt életrajzi ismertető lapjai között egy tucat egész oldalas, semmitmondó grafika zizeg. Ezekről otthon még csak (mea culpa!) meg lehet szabadítani a kiadványt és marad egy használható életrajzunk. A fű-

zet végén azonban itt is a koncepció győz: bizonyára, mert az *Eszmélet* versben van egy gondolat, hogy „Kék, piros, sárga, összekent / képeket láttam álmaimban / és úgy éreztem ez a rend – erre rákattanva a katalógus tervezője a kiadvány végére betett 10 dokumentumfotót a kiállítás anyagából, az ábrázolt sze mélyeket felismerhetetlenségig összefirkálva! Csak állok Gát utcai földbe gyökerezett lábbal!

Sajnálók minden koncepciózus sallangot, a kiállítás ugyanis ezen sallangok nélkül is valóban esztétikus és európai színvonalú.

Arra azonban jó ez a konceptuális kaland, hogy elgondolkozzam, mi mindent lehet kezdeni manapság Attila szellemével, életművével a kis- és nagy hazában?

Attila könyvtárának jeles darabjai

Lehet természetesen pozitív és negatív irányba elindulni, mint mindig.

Lehet és kell mindenképp előtte műveit olvasni. Ajánlatos új kiadású könyvben és tiszta szívvel.

Lehet találgatni, hogy az utolsó három évszázad legnagyobb magyar lírikusai, vagyis Csokonai, Petőfi és József Attila életét miért kísérte törvényszerűen a nyomor, értetlenség, a barátok elengedett keze és a tragikus korai halál? Majd „eszmélni”: a következő magyar évszázad bölcsőjénél állunk!

Lehetne Attila emléktábláit korrigálni, a „magyar proletariátus” és munkásmozgalmi kisajátításoktól végre megszabadítani és soha többé senkinek nem engedni kisajátítani.

Lehet még Attilával takarózni. Lehet, sajnos, a fővárosban, a kerületi hivatalos ünnepségen, október 6-án József Attila-verseket szavalni és semmit, egyetlen koszorút, egyetlen virágszálat sem elhelyezni Knéich tábork domborműve alá, sem a kerületi előljárásnak, sem a kerületi politikai pártoknak. Mint ahogy ez megtörtént a tavalyi évben Attila Ferencvárosában.

Lehet hinni, József Attila szobra nem véletlenül mereng Szabadszálláson a főtér sarkában, ahol Petőfit majdnem meglincselték, s ahol 1956-ban magyar és proletár vér folyt. Lehet hinni, József Attila szobra nem véletlenül ül Pesten az Országház mellett, Rákóczi, Kossuth, Nagy Imre társaságában, ahol 1956-ban magyar és proletár vér folyt.

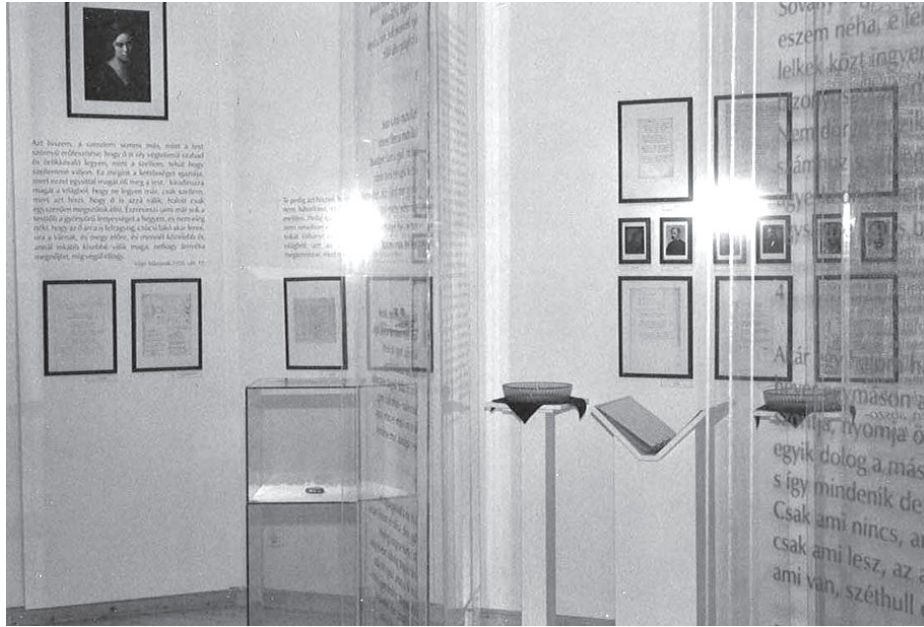
Lehet rajongásból – bocsánatos bűnként – spontán „ja ja ja” graffitivel köszönteni a költőt, mint az a Hőgyes Endre és Knéich utca sarkán látható, Attila Ferencvárosában.

Lehetne végre megrakni Attila „nagy-nagy tüzet” és melegedni mellette.

Lehetne az embereket szeretni lélektől lélekig, lélektől a kis- és nagy hazáig, a távoli föld tengerfenéki robajlásáig a Teremtő törvényei szerint.

Lehetne szeretni József Attila félelmetes szeretet-hiányról, szeretet-ürről rajzolt kozmikus térképének iránytűje szerint.

DINYÉS LÁSZLÓ

Az életmű kéziratok, levelek, fotók formájában

felelő verseit és írhatnák transzparensaikre nevét. A társadalomból kivetett, bomlott elméjük, pszichopatak mágikus költőjüké koronázhatnák Attilát.

József Attila azonban csak együtt, egy lélekben, eggyé font életműben igaz, amelyet minden kisajátító törekvés megcsönkít és hazuggá tesz.

Itt áll a szülőház falain az életmű látható része. Kéziratok, levelek formájában (még ha nagyobb része másolatban is) jobbrosszabb fotók életének társairól, mellék- és főszereplőiről. A

A Mama összefirkálva

Graffiti Attila Ferencvárosban

JÓZSEF ATTILA-versek német és román fordításban

Istenem

Dolgaim elől rejtegetlek,
Istenem, én nagyon szeretlek.
Ha rikkancs volna mesterséged,
segítnék kiabálni néked.

Hogyha meg szántóvető lennél,
segítnék akkor is mindennél.
A lovoidat is szeretném
és szépen, okosan vezetném.

Vagy inkább ekeszarvat fogva
szántanék én is a nyomodba,
a szikre figyelnék, hogy ottan
a vasat még mélyebbre nyomjam.

Ha csósz volnál, hogy óvd a sarjat,
én zavarnám a fele varjat.
S bármi efféle volna munkád,
velem azt soha meg nem unnád.

Ha nevetnél, én is örülnék,
vacsora után melléd ülnék,
pipámat egy kicsit elkérném
s én hosszan, mindent elbeszelnék.

(1924)

An den lieben gott

Bleib du nur meinen Sachen ferne,
mein Gott, ich hab dich ja so gerne.
Ja, wärest du ein Zeitungsjunge,
ich hülf dir schrein mit meiner Lunge.

Gesetzt den Fall, du wärest ein Landmann,
wie gern wär ich dir zur Hand dann,
ich würde deine Pferde striegeln
und sie dir führen an den Zügeln.

Ich pflügte dann auch deinen Acker,
zög hinter dir die Furchen wacker,
ich merkte, wo der Boden sauer,
und pflügte dort noch viel genauer.

Und wär die Flurhut dir beholfen,
so jagt' ich von der Saat die Dohlen.
Was immer wären deine Pflichten,
wir würden sie zu zweit verrichten.

Des Abends dann ich bei dir sässe,
ich lachte über deine Spässe,
ich würd dir meine Pfeife borgen
und beichten alle meine Sorgen.

Fordította: Engl Géza

Kései sirató

Harminchat fokos lázban égek mindig
s te nem ápolsz, anyám.
Mint lenge, könnyű lány, ha odaintik,
kinyújtóztál a halál oldalán.
Lágy őszi tájból és sok kedves nőből
próbállak összeállítani téged:
de nem futja, már látom, az időből,
a tömény tűz eléget.

Utoljára Szabadszállásra mentem,
a hadak vége volt
s ez összekuszálódott Budapesten
kenyér nélkül, üresen állt a bolt.
A vonat tetőn hasaltam keresztben,
hoztam krumplit: a zsákban köles volt már:
neked, én konok, csirkét is szereztem
s te már seholy voltál.

Tőlem elvetted, kukacoknak adtad
édes emléd s magad.
Vigasztaltad fiad és pirongattad
s lám, család, hazug volt kedves szavad.
Levesem hűtötted, fűjtad, kavartad,
mondtd: Egyél, nekem nős nagyra, szentem!
Most zsíros nyirkot kóstol üres ajkad –
félrevezettél engem.

Ettelek volna meg'... Te vacsorádat
hoztad el – kértem én?
Mért görbítetted mosásnak a hátad?
Hogy egyenged egy láda fenekén?
Lásd, örülnék ha megvernél még egyszer!
Boldoggá tenne most, mert visszavágnék:
haszontalan vagy! nem-lenni igyekszel
s mindent elrontsz, te árnyék!

Spleen

Halál terítsd rám köntösöd, hisz fázom,
gonosz szélvész s vihar dúl bennem és süvölt,
a vágy-sakálsereg az égre fölívölt
s bús esten meztelen bőrig megázom.

Sáros hideg föld húzza, szíjja lábom,
a bátorságom is bizony inakba tört.
S rekedt torkom ha még keserves dalra hörg,
ne hidd, hogy élet-ének zeng a számon.

Mert jaj, bizony kék minden tagom s reszket,
szemem homályos, tért, utat tévesztek
és fázom – nézd, Halál, hí mostoha fiad

Szeretne köpenyedbe burkolózni,
már úgyse tudna vígan lobogózni,
szegény, a lelke fázik s az élettől riad.

Spleen

Moarte, dă-mi haina ta, căci îmi e frig,
un vifor rău mă băntuie și e furtună,
șacalii dorului tot urlă-n urmă
și gol cum sunt de ploaie-s ciuruit.

Pământul rece-mi leagă pasul mic,
nu fac nici cu-ndrăzneala casă bună.
Și-un cântec spart gătulejul de-mi adună
să nu crezi că e al vieții imn slăvit.

Căci, vai, sunt vânător peste tot și tremur,
văd ca prin ceață, sunt buimac de vremuri
și îmi e frig – vezi, Moarte, cum te chemă

fiul tău vitreg. Dă-i o-nvelitoare,
tot nu mai poate flutura în soare,
i-e frig la suflet și de viață teamă.

Fordította: Paul Drumaru

A költő szobra Öcsödön

Nagyobb szélhámos vagy, mint bármelyik nő,
ki csal és hiteget!

Suttymban elhagytd szerelmeidből
jajongva szült, eleven hitedet.
Cigány vagy! Amit adtál hízvelegve,
mind visszaoptad az utolsó órán!
A gyermeknek kél káromkodni kedve –
nem hallod, mama? Szólj rám!

Világosodik lassacsán az elmém,
a legenda oda.

A gyermek, aki csügg anyja szerelmén,
észreveszi, hogy milyen ostoba.
Kit anya szült, az mind csalódik végül,
vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül,
ebbe fog belehalni.

(1935)

VERSPÄTETES KLAGELIED

Das Leben fiebert hinter meiner Stirne,
du, Mutter, lässt mich ziehn.
Wie eine leichte, liederliche Dirne
dem Wink gehorcht, gabst du dem Tod dich hin.
Aus weichem Herbsttag und aus lieben Frauen
versuch ich, dass dein Bild sich mir erneuer:
doch bleibt mir keine Zeit mehr, dich zu schauen,
eh ich verbrenn im Feuer.

Kriegsende war's, mit Sorg und bitterm Nöten,
ich fuhr hinaus aufs Land,
denn in der Hauptstadt standen leer die Läden,
mein Budapest war wüst, wie ausgebrannt.
Auf dem Waggondach bäuchlings in der Mitten
konnt ich mit Brot und Hirse heimgelangen,
für dich hatt ich sogar ein Huhn erstritten.
Doch du warst schon gegangen.

(Talán eltűnök hirtelen...)

Talán eltűnök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Elpazaroltam mindenem,
amiről számot kéne adnom.

Már bimbós gyermek-testemet
szem-maró füstön szárítottam.
Bánat szedi szét eszemet,
ha megtudom, mire jutottam.

Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tíz évet.

Dacból se fogtam föl soha
értelmét az anyai szónak.
Majd árva lettem, mostoha
s kiröhögtem az oktatómat.

Ifjúságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.

(1937)

(Poate că am să mă fac pierdut...)

Poate că am să mă fac pierdut,
cum fiara-n codru-și pierde urma.
Am irosit tot ce-am avut:
azi urma nu mai scapă turma.

Trup fraged încă m-am cuprins
de un fum ce seacă ochii tineri.
Mă scoate lacrima din minți
aflând ce s-a ales de mine.

Devreme, încolțit de șansă,
m-am dat de-a tumba pe maidan.
Mă-ncearcă un regret: puteam să
mai aștept vreo zece ani.

De-al dracului n-am vrut să știu
ce rost e-n vorba mamei. Las' că
orfan și vitreg, mai târziu,
mi-am răs – cum altfel? – și de dascăli.

Credeam că tinerețea mea
e-o veșnicie-n libertate
și-acum ascult plângând prin ea
ecoul crengilor uscate.

Fordította: Paul Drumaru

Den Würmern hin hast du dich mir genommen
und deine süsse Brust.

War einst dein Trost, dein Schelten gar willkommen,
ach, wie du lügest, ward mir nicht bewusst.
Du rührtest meine Suppe, die mich nährte,
für dich, für dich hast du mich grossgezogen
Jetzt schmecken deine Lippen feuchte Erde.
Wie hast du mich betrogen!

Wie du mich reust! Du brachtest mir dein Essen.
Wann bat ich dich darum?

Jetzt, da du gerade liegst, hast du vergessen,
wie du einst warst? Vom ewigen Waschen krumm?
Wie schön wäre's, würdest du mich noch einmal schlagen,
dass ich dir zornig wär und deinem Sterben.
Du Schatten, Nichtsnutz, würd ich zu dir sagen,
kannst alles nur verderben!

Noch ärger als das Gaukelweib der Gassen
bist du mir jetzt verlorn,
denn deinen Glauben hast du schnöd verlassen,
den du aus Liebe jammernd einst geborn.
Was du mir gabst, muss ich vergeblich suchen,
in deiner letzten Stunde nahmst du wieder,
Dein Kind, hörst du es nicht, hat Lust zu fluchen!
Du, Mutter, schrei mich nieder!

Doch mit der Zeit verschwindet die Legende,
und mein Verstand wird klar.
Das Kind, von Lieb verwöhnt, es spürt am Ende,
wie dumm und sinnlos seine Liebe war.
Denn jeder muss der Liebe sich entwöhnen,
so oder so, er wird an ihr verderben.
Er wird im Kampf, und, will er sich versöhnen,
an der Versöhnung sterben.

Fordította: Günther Deicke

ORBÁN OTTÓ (1936–2002)

József Attila

Férges lombjait hullatja az elme,
reccsen a tekintet, mint csupasz ág –
kurva és hívó lelhet kegyelemre,
én nem, míg tudok emlékezni rád,
ahogy lépsz: az út, a töltés, a fák,
kínod, szégyened megroggyanva, térden,
fehéren megpattanó koponyád;
s zökken, lassan továbbkattog az éjjel.

Hogy a versért, a verésért, a csókért,
mindenért teljes étellel fizetsz,
és maga teste fölött lesz a hóhér,
ki nem lehet hóhéra senkinek,
arcod romjai alatt érzi meg:
elhagyja az utolsó rend, a szó is,
s lángot nyel görcsös torkod, nem vizet,
mert nincs a világon egy korty ivóvíz,

csak a képzelet rongyába bújt Flórák
és termőfölddé rothadó anyák,
kik te voltál, s kiknek nincs köze hozzád,
eső, tankcsikorgás és operák
vonulnak végül halálukon át,
s az eltátott száj megvigyorogja a vádat,
hogy rajtad felejtette mosolyát.
Saját súlyod roppantja össze hátad.

A sorsodat érzem, mely összetörte
arcod, mikor oly sűrű lett a fény,
hogy rászáradtak az erdők a földre,
mint a szülőnők combjára a vér –
mind aki él s nem kínjával beszél,
elhazudja, hogy arcra bukni látott,
ki embertelen esték idején
se tudtál mást: az emberi világot,

mely úgy viseli magzatát, a rendet,
iszonyú és világszép gyermekét,
hogy halálával értelmet teremthet,
különbet, mint a lepke testeké –
az ölelésben megfogant gyökér
gyönyört nevel és hajlékony hatalmat.
Életünknek egy órája megér
annyit, hogy hiányába belehaljak!

Változat a tizennyolc éves József Attila témájára

A kozmosz éneke, 1923. A szonett-
koszorú hatodik szonettje

A holdas fények rajta, mint a kertben –
ez még az ifjúság költészete,
melyet nem aggaszt, hogy magot vet-e
vagy mérget adagol egy-egy szonettben.

Él, és örült örömet leli ebben.
Világa test, és testtel van tele.
Dicsőség, hogy ő vetközteti le,
és úgy verseli meg, hogy senki szebben.

Ó istenek sugárzó bujasága,
mi szebb, mint az ifjúság butasága?
Mennyi romlandó áru! Mennyi láng!

Ez még a fejtetőre állt világ,
kívül a festmény, cím és képeret benn:
„Világbogárkák szárnya csókra rebben.”

József Attila analízise

A szenvedés lenne a kulcs a költészethez? Kattan az ajtózár, benyitunk: a lélek, mint a szétdobált lakás, honnét sietve távozott a lakó; egymás hegyén-hátán a gyermekévek, kudarcok, szerelmek; szellem hogyha járt is ott előttünk, kihúzott a kulcslyukon. József Attila örült naplójában semmi magyarázat arra, hogy egy rögeszmés beteg hogy írhatta meg az Ódát? Kit nem küldött vissza a boltba az anyja? Kit nem vertek össze ostorszíjjal a Föld poros udvarán? A lélek bűvár díványán csak a kóreset fecseg. A vers az emberi elme hibátlan működése; a szikrázó fölismerés, hogy a részletek milyen jól összeillenek ott, hol a haláltábor túlterhelt parancsnoka pihenésképpen rózsát metsz; más szóval a jó meg a rossz fogaskerekeként kapcsolódnak össze, és a mérték mindig mi magunk vagyunk, akik hol meghunyászkodunk, hol lázadást töltünk a történelmet mozgó motorba... A sejtek alvilága persze kénköves halált gőzöl ki, s mind nyilvánvalóbb, hogy semmi esélyünk azzal szemben, amit korunk divatja szerint az alkatrészek végtelenéből álló építőköszletnek gondolunk, de a vers kikúszik a barlang száján át a napvilágra, és meghozza a hírt, hogy az emberi fajta javíthatatlan; ő maga roncs, de esze még mindig a szabadságot, e szeszélyes tigris szelidíti; és a határtalan sötéttel megrakott tehervagon lassan mozgásba jön, csikorognak a csontok és a csillagok, s arcunk fölött egy vasutaslámpa Napja, fülünkben a fű hullámzó harsogása, az évszakok hangsúlyával tagolt beszéd.

Medve András – Székesfehérvár, József Attila utca, mészkő, 1971

A föltámadás receptje

„Föl, föl ...”; áramütés ért József Attilánál;
nem a füstölgő szív, a költészet, a képek –
a hang volt ismerős, az örült légszomj:
„föl, föl ...”, azután három pont, és semmi magyarázat...
Ez lenne a vers? Amit a kalandor fehérje álmában beszél?
A vérrel és földdel bemázolt képzelet,
e primitív bűvésztükkökkel dolgozó varázsló
erősen koncentrálni, míg egyszerűen, odanézz, fölrepül,
s hiába, hogy csak a tolldíszét táncoltató nyavalyatöréstől,
valami titkos áramlat csakugyan emeli,
ahogy a halál tudata a halhatatlanság értékét,
világnagy üzemcsarnokká bővítve az összejtek rozzant
fészkerét...
Sötét, sötét, ragyogják a didergő csillagok,
míg föl nem csap a félapos tűzvész, a fényes cáfolat.

Találkozás egy szellemmel

Attila, lenge szellemek
között is vékonypéznű árva,
vállcsontod fehéren mered
a szégyentől sötét világba.

A fekete talpfákra rogysz,
a csillagok sinére fekszel:
repülsz és mégsem távolodsz –
csak halott vagy, de nem öregszel.

Közletről ismerlek, tudod.
Etus szemében imbolyogtál.
Szerettem unokahugod,
meztelen teste volt az oltár,

melyen lángolva áldozott
a tűzimádó fiatalság.
A család csöndben átkozott,
és félre fordult a rokonság.

Rég kihült botrány. Hol van ő?
Ahol vad szerelmem iránta.
Ifjúság, szépség és erő,
akár egy gyulladt fog, kirántva.

Én szemre amúgy megvagyok,
bár rokkant és ötvenöt éves,
de ha csillagom fölragyog
és körötte minden sötét lesz,

és szétrohad bennem e roncs,
a hajdan tigrisestű állat,
s lepattan rólam az abroncs,
vendégül láthatnál tenálad,

a se-fönn-se-lenn semmiben,
mely életedben is hazád volt,
hol az igen-nem-nemigen
tengere lüktet, s nincs szilárd pont,

csak az a szakadt véres ing
testeden, a szárszói csűrben,
míg léket kapva még kering,
majd elsüllyed a Föld az űrben.

Fölkel a sínekről

Költözz a művelhető csillagokba!
Ott tán nem a gazember a nyerő.
Csillagnál csillogóbban hajnalodna
szemed előtt a zengő fényerő.

A kőnehéz kín is csak átlegne
a szorongástól fuldokló szobán,
s a történetnek mintha célja lenne,
nem csak megesne tompán, ostobán.

Mérgeidet, világ többé nem innám,
főképp nem hánytató politikát.
Száműzetésem végső végein, lám,
az ép elméhez mondanék imát.

De szerelmem, e surrogó madárszárny
bőrömhöz ér, és megborzong a csont.
Nagy bolondság, hogy árva segíthet az árván –
izzásuk mindent föléget s leront.

Jó volna élni még? Jöjj, szív, segíts föl,
oldozd le összevérzett ingemet!
Egy füstcsík emelkedik föl a sínről –
azt nem temeti el, ki eltemet.

*A szerző *A költészet hatalma* című kötetéből

Kortársak vallomásaiból

ILLYÉS GYULA

In memoriam

Bányai József – Debrecen, József Attila Általános Iskola, mészáló, 1968

Az oldalakat összeállította:
PONGRÁCZ P. MÁRIA

Nem tudok most róla irodalmi szempontból beszélni. Félórája kaptam halála hírére, rögtön azzal, hogy emlékezzem meg róla itt a Nyugat hasábjain, azonnal, mert a lapot már nyomják. Még el se hittem, egész valómmal még meg sem érttem, s máris képviselnem kellene a gyászt. Fél óráig csak álltam az ablaknak dőlve, a végén vettem észre, hogy a könny végigfolyt az arcomon. Még nem a költőt sirattam, másként fogjuk azt megsiradni. A barátot? Ifjúkorunkban jó barátok voltunk, aztán eltávolodtunk egész mostanáig, mikor vidékre utazása előestéjén magához kért, s déltől estig, feloldva s feledve minden ellentétet, félreértést, ismét úgy voltunk, mint hajdanában. A szenvedő embert siratom? Vagy a keserűség buggyan ki, az önvád, hogy rajta sem segíthettem, a tehetetlenség keserve, hogy most már sose segíthetek? Nem az irodalom gyászt fejezhetem ki, nem egy folyóiratát, hanem csak az enyémet. Ezt is csak úgy, ahogy egy szörnyű hír hatása alatt az első pillanatban.

Kortársak, bajtársak, eszmetársak voltunk, s mégis, szinte kegyetlen szántszándékkal, mennyi kínzó ellentétet vetett közénk a sors: a legszörnyűbbet, melyről még beszélni sem tudok, épp az utolsó esztendőben. Szenvetűnk egymás miatt, s mégis barátok voltunk. De mit jelentett ez, mi értelme volt ennek? Most majd teljes egészében átérzhetem, most, hogy ő már semmit sem érezhet belőle. Minden halál vád az élők ellen, akik még bírják az életet.

Ő kezdettől fogva csak lázzal bírta, a gyermek vad makacosságával, dühkítőreisével, elragadottságával, azzal, hogy nem fogadta el, semmibe

vette az életet, a saját magáét is. A költő öbenne annyira megvetette a világ álvalóságát, hogy ez az eredendően költői szemlélet végül érzékszerveit is meghódította. Beteg volt, de én betegségét átmeneti állapotnak tartottam, olyasfélének, mint az ihletet: ezt mondtam neki az utolsó találkozásunkkor is. Orvosai menthetetlennek mondták. Hölderlini sors vár rá – gondoltam ekkor, még mindig önzően az irodalomra gondolva: arra, hogy mit adhat még az embereknek ez a rendkívüli, a fájdalom legmagasabb csúcsaira jutott lélek.

Rendkívülit adott eddig is. Mind ezt a korai, ifjú halál fényében még tisztábban látjuk. Most láthatjuk majd, hogy mindig milyen meredélyen járt. Vibráló, nyugtalan műve hirtelen kerek egész lett: a halál zománca, mely szívárványló burkot von köréje, egységesnek mutatja: minden darabot helyére tesz benne, s mindent világosan kiemel. – Mennyi érték – mondjuk majd, mikor az egészet számba vesszük, amikor majd a költőt is el tudjuk siratni.

De én hasztalan akarnám, hogy mást sirassak benne, mint az embert: ez volt a legfontosabb. Hogy eltörpül minden veszekedés, harc, ellentét, még elv is, ami mindennek célt adott, amellet, hogy ő meghalt. Még vitára is őt becültem legjobban. Minek a szó már?

– Meg fogok halni – mondta, mikor elváláskor könnyezve összeölelkezünk.

– Ördögöt halsz meg – feleltem vigaszul neki, trefásan, de magam is könnyezve. Hozzátenném most, hogy művei révén lelke sohasem fog meghalni. De ez sem vigasz.

(1937)

JÓZSEF ATTILA

Illyés Gyulának

Minket, Gyuszi, szeretni kell

s engem tán jobban s láthatóbban.

Ki vassal szerelmet mível,

az földet mível parasztsorban.

Mi föld vagyunk, s ha meghalunk

minket nem is kell eltemetni,

de addig addig el kell minket

az istenek elől szeretni.

Így egymás nélkül kódorogva

fojtott dühünk az égbe száll –

s a fojtott düh az isten lelke

s az isten földet nem kapál.

(1928., 1929. v. 1930)

HATVANY LAJOS

József Attila körül

József Attilának 1937-ben megírt Curriculum vitae-jében olvasom „... versem, *Tiszta szívvel* a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla. Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította, nem egy ízben a „kései korok számára”.

Ennek a cikknek a története a következő:

Már nem tudom, hogy mit mondtam József Attilának, amikor a *Nincsen apám, se anyám* című füzet 1929 tavaszán megjelent, de annyit tudok, hogy Attila egyszerre csak félbeszakított, és arra igyekezett rábírni, hogy megírjam, amit mondtam.

– Nem írhatok, fiam, hiszen még jogerős ítélet alatt vagyok, s míg nem kapok amnesztiát, nem írhatok a magam nevében.

– Hát írja meg álnéven, Laci bácsi, vagy névtelenül!

Mire türelmetlenül tettem oda:

– Jó, majd megírom.

Attila megérezte, hogy kibúvót keresek, s lecsapott rám:

– Most, Laci bácsi, most, most!

Valósággal az íróasztalhoz ültetett, papírt tett elé, s én, mialatt ő a vállam fölé hajolt, írni kezdtem az alább következő kritikát:

„Mindig kultúrfőlényről hallunk. Arról a szerető ápolásról, mellyel hazánk talentumait a kultuskormány dédelgeti, s amelyre, íme, most a talentum maga adja meg válaszáat. Versben, amely így hangzik:

*Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsöm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.*

*Harmad napja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.*

*Hogyha nem kell senkinek,
hát az öndög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell embert is ölök.*

*Elfognak és felkönek,
áldott földdel elfödnek.
S halált hozó fű terem
gyönyörű szép szívemen.*

Attól tartunk, hogy az a kultúra, melyet hivatalos bel- és külföldi palotáinkban tanítanak, s azok az állítólagos tehetségek, akik azokban kifejtettek, műveik hatásával együtt már rég porladni fognak, amikor ez a vers még szólni és beszélni fog egy letört ifjú nemzedékről, amely a háború utáni korszakot Magyarországon végigélte. A jövőendő Hyppolite Taine-je eleve megkapja föltentését az alól, hogy apró emberi adatokból rovogassa egybe katasztrófáinkból fejlett és katasztrófáinkban fejlődő szerencsétlenségünknek történetét. Az a fiatal költő, aki leírta, hogy húsz eszten-

dejének roppant hatalmát el kell adnia, aki tiszta szívvel betör, és ha kell! – embert is öl –, aki így elkiáltotta nyomorgó ifjúságunknak énekét, az négy dacoló strófába sűrítve elírta minden szörnyűséget a historikus elől. De ez a vers nem csupán dokumentum. Hanem vers is, mégpedig a legjavából. Azoknak, akik magyarost akarnak, nos, hát magyaros is!

Tiszta, mint zsolozsma, és hetyke, mint káromkodás: igazi magyar ének.

József Attila nevét meg kell jegyezni. Már csak ezzel a tizenhat sorral is gondoskodott róla, hogy a magyar századok el ne feledjék.

Apró kötetének az a valóban korszakos költemény adta a címet: *Nincsen apám, se anyám*. Hatvan oldalon fölöttébb nyugtalanul ficánkos asszociációk csapkodnak a kötetben. De a fiatal költő egyes darabjaiból, melyeknek strófái olyan erővel teljesekek, egyelőre mintha még hiányozna itt-ott az összetartó erő – amint azt néhai jó Beöthy Zsolt mondaná, az egység, a kompozíció. Mégis a vibráló dalok közt mindenütt olyan képek, fordulatok, szakaszok, hogy az ember örömmel kiált föl: Ejnye, be tehetséges! Íme, ez a diákos móka:

*Hosszú az Úristen,
rövid a szalonna,*

*nyavalyás a szegény ember,
mintha gazdag volna.*

Ez a transzcendentális borzongás:

*Jéglapba fagyva tejfehér virág,
Elvált levélen lebeg a világ.*

És a magyar anyaföld fiának ez a szerelmes esengése a nőhöz, hamisítatlan agrárvallomás:

*Őrizlek kérő tenyerekkél:
búzaföldekkel, fellegekkel.*

József Attilának tulajdon lelke, saját szólása és külön kötése van. Minden, még rímélése is, nem keresettül, de bizarrul egyéni. S hogy e hetyke fiú vad bruegheliségtől, betyáros hejehujázásától, suhanci futtyétól milyen hatalmas skálát fog át egészen a meleg, sőt animális gyöngédségig, azt tán a legjobban a *Fiatal asszonyok éneke* bizonyítja.

A cikket befejeztem, borítékba raktam, megcímeztem a Magyar Hírlapnak, s Attila futott bedobni a levelet. Meg is jelent pár nap múlva névtelenül, 1929. május 26-án.

(Megjelent Hatvany Lajos: *Harcoló betűk, irodalmi tanulmányok* című kötetben, Gondolat Kiadó, 1981. Válogatta és szerkesztette: Hatvany Lajosné)

Kortársak vallomásaiból

ENDRE KÁROLY

József Attilához

Ott vagy már te is a kökénykék egek
Távolában s verseid a fellegek.
Teremtő érzést szívtak fel egykoron
S esőznek bőven, most és mindenkoron.

Látomásaid valóként izzanak,
Pörölyével az álmodott pillanat
Itt hat közöttünk, tettükkel elérünk,
Kár, hogy életedben nem vagy itt mivélünk!

Miért nem fonhattuk karod szorosan
Miénkbe? Közös erők százszorosan
Lendít már viadalról viadalra,
Mint téged a szabad vágy dalról dalra.
Miért is kellett oly korán elesned,
Épp neked, ki szavad a tettekre felesket,
De közben beszakadt a vékony palló
Sulykolt lelked súlya alatt, szóvalló!

Hogyan hirdetted a város peremén:
Sorsunk fordul. Már idő – s nem remény –
Munkál! De a nyomor, korhadtság szúja
Már megrágott. Haló világ bosszúja.

Zászlóhordó! Az uralkodó jogot
Homlokodra sütötték mint tályogot!
Dorongolt a szokvány, óság üldözött,
„Nagyon fáj” – zokogtad a latrok között.

Bölcsöd lidércei, vészes fellegek
Törtek agyadra, ótvaruk ellepett,
Körforgásuk vad irama kivágott
A szikrázó ürbe. Csak ez világlott.

Mert hazád újra bakók és pecérek
Cibálták véres hínárba. Megérett
A leszámolás órája. Nem késik!
S nem volt erőd az utolsó lökésig.

Elhasadt Éned. Kettévált. Szamadó
Feled felkelt s meggyilkolta lázadó
Feled. Vas-szín tél... Vonatkerék... Szárszó...
Úttörő harchoz rettenetes zárszó.

Tizenhat év telt el. Már nem a viták,
Hős rohamokra fonódó hopliták
Vallják az elvet. Tettekben elérünk,
Kár, hogy nem vagy itt, éltedben, mivélünk!

Endre Károly, költő 1914-től banktisztviselő, majd 1929–1949 között a temesvári kereskedelmi érdektestületek főtítkára volt. Ebben a minőségben találkozott József Attila édesapjával. Ezt az epizódot idős korában sem felejtette el. 1980 márciusában tett vallomásában, mely Pongrácz P. Mária *A Parnasszus ölében* című monográfiájában jelent meg, többek között a következő történetet elevenítette fel. Ehhez csatoljuk József Attilához írott versét, amelynek keletkezési dátuma 1952.

Egy érdekes epizód

József Attila apjával a Gyár városban találkoztam. Akkor már a kereskedelmi és iparkamara levelező tagja voltam és részt vettem az adófellebbezési bizottságokban. Ez nagyon fontos megbízatás volt, mert kismembereken tudtam segíteni. Bár nagyszerű inkasszánsaim voltak, volt mindig három-négy tulajdonos, aki nem fizetett idejében. József Attila apja is ezek közé tartozott. Hozzá személyesen mentem el, hogy meggyőzzem arról, ki kell egyenlítenie a törvényes kötelezettségeket.

A ház, ahol szappanfőzdéje volt, ma is ott áll a Bega-kanyarban. Szép, romantikus helyen. Ott laktak a tímárok is, akik végig a Bega mentén, kifeszítették, és úgy szárították a bőroket... Nagyon keményen dolgoztak. József Attila apjának megmagyaráztam, hogy csak úgy kaphat segítséget tőlünk, ha kiegyenlíti kontóját és sikerült is rávennem erre. Persze nagyon panaszkodott nekem, a kiskereskedők sorsa meglehetősen nehéz volt. A Gyár városban volt egy másik szappan gyáros, egészen e kis műhely közelében, aki belépett egy nagy konzernbe, így hitelt kapott és kereskedhetett, és egyre inkább háttérbe szorította a kis magánkereskedőt...

Sokszor akartam már írni erről a találkozásról. De hiányzott és még mindig hiányzik a bizonyíték. Az a kis nyugta, amit az adó kifizetése ellenében kaptam, és aminek másolata biztosan meg van valahol az irattárban. Sohasem volt időm, hogy utánajárjak ennek.

FEJTŐ FERENC

A háború utáni magyar irodalom

(részlet)

A Szép Szó-t hárman szerkesztjük, József Attilával és Ignotus Pállal. József Attila – ezt nem szívesen mondom öelötte, de a tárgyi igazságnak tartozom vele – az ifjabb, a háború utáni nemzedéknek kétségkívül legkiválóbb költője. Harsány, hányaveti, Villonosan című versekkel tűnt fel sok évvel ezelőtt, egy szabadjára hagyott ferencvárosi proletárgyerek zabolátlanságával tört be az irodalom szalonjába: „*Én, József Attila, itt vagyok!*” Hogy „*Nincsen apám, se anyám,*” ezt a szörnyű magányosságot és kivetettségét oly pattogó ritmusban, oly jókedvű frissességgel, nem is panasolta, hanem hencegte, mint a kisgyerek, aki játszópajtását csúfolja, ujj hegyezéssel: „*Nekem meghalt egy nagymamám, neked nem.*” Furcsa ellentét volt élményeinek komorsága, s verseinek bájos, idilli, játékos hangja közt. A humor és jókedv villanásai ma is vissza-visszatérnek verseibe, de költészete mindinkább tágult és komolyodott, megtanulta osztályának szocialista ideológiáját és senki nálánál ötvözőtöbb és választékosabb versekbe nem faragta ezt az ideológiát: a történelmi materialista fogalmakat, a szófüzéseket úgy olvasztotta verseibe, mintha csak arra teremtődtek volna. Filozofikussá emelte politikai költészetünket: elégikussá s elmélkedővé, férfissá. Költészete legújabb szakaszában emlékeinek s vágyainak mélyében turkál, az „anya” misztérium zárát feszegeti s pszichoanalitikus jellegű, emlékező s szerelmi verseket ír: csodálatraméltó, hogy a szó lélektani értelemben véve, alvilági útjairól, mindig erős logikai szerkezetű hibátlan zengésű, saktalan versekkel tér vissza.

Ignotus Párról viszont éppenséggel nem mondhatnám, hogy József Attilához hasonlóan, belebocsátkozik alvilági kalandokba. Minden ízében racionalista természetű ő, esszéiben, értekezéseiben, nagyszabású hírlapi cikkeiben és bírálataiban nagy szenvedéllyel küzd a tárgyilagosságért, fanatikusan a türelemért, indulattal az igazságért. Polémikus lény, életeleme a harc s nem is tudnám, mit tenne, ha nem volnának zavaros mondatok s önmaguknak ellentmondó tények és lények a világon. A világszemlélet, amely harcaiban vezeti, a liberalizmusé, de amelyet már a szociális felelősség tudata hat át...

Folyóiratunk megalapítására az a közös kívánság ösztönzött, hogy a humanizmus, a reform, a liberalizmus és szocializmus eszméinek visszaadjuk régi ragyogását s tisztaságukat, megfontoljuk egy szintézis lehetőségeit, éles harcot folytassunk az ifjabb és idősebb nemzedék opportunizmusa és defetizmusa ellen, s kritikával illessük az elharapódzó fogalomzavar terjesztőit... Egy mondatban: szabad, bátor, nemzeti irodalmat akarunk egy szabad, jól berendezett, művelődésre, haladásra képes és büszke országban. Intéger magyar demokráciát akarunk, s erők szerint küzdünk érte...

(Megjelent, a Szép Szó, 1937. novemberi számában)

1978 decemberében küldte el nekem Hauserné Borus Rózsa, Hauser Arnold világhírű művészettörténész felesége, a Magyar Televízió irodalmi adásának szerkesztője *A század nagy tanúi* című kötetét (Minerva Könyvkiadó, Budapest, 1978), mely az esztendőök során készített interjúkat tartalmazza. A nagy tanúk névsorában: Dienes Valéria, Duczynska Ilona, Franyó Zoltán, Hauser Arnold, Komlós Aladár, Lukács György, Molnár Antal és Tolnay Károly neve szerepel. Komlós Aladár, József Attila egykori barátjával Pomogáts Béla készített beszélgetést. Ebből idézünk egy részletet. (PONGRÁCZ P. MÁRIA)

„Barátság volt köztünk”

Komlós Aladár Pomogáts Béla beszélgetett

– *A bécsi évek után professzor úr hazatért Magyarországra és egyike lett a magyar irodalom vezető kritikusainak. Hogyan foglalkozott a Nyugat nagy nemzedékével, Adynak, Babitsnak a műveivel?*

– A Nyugat nagyjairól az új magyar lírakönyvemben írtam, mely 1928-ban jelent meg. Nem volt ez irodalomtörténeti munka, élménybeszámoló volt, terjedelmes esszé, nem kellett kutatásokat végezniem hozzá, mert hiszen a Nyugat nagyjainak a költészetén nőttem föl, állandó olvasmányaim voltak...

(...)
– *Ebben az időben már Budapesten élt professzor úr, és elhelyezkedett az irodalmi élet mozgalmában. Hogyan folyt akkor ez az irodalmi élet, milyen körök voltak? Tudjuk, hogy a kávéház volt a központja, az otthona ennek az irodalmi életnek. Milyen irodalmi kávéházak, törzsszabályok vezették, irányították ekkor az irodalmi élet mozgalmait?*

– Valóban kávéházakban gyülekeztünk, részben azért, mert nemigen volt megfelelő lakásunk. Én pl. az új magyar lírát még egy fűtetlen hónapnapos szobában írtam. A legnépszerűbb irodalmi kávéház elsősorban a Centrál volt és a Magyar Korona az Andrássy út elején, ahol Osvát a Nyu-

gat munkatársait fogadta, és voltaképpen szerkesztette a Nyugatot. Azután fontos volt a Szimplon kávéház, ahol Kassák tanyázott, a Múzeum kávéház, ahol egy időben Babits körül gyűlt össze a Nyugat munkatársi gárdája, a Japán és az Abbázia, ez Zsolt Bélának volt a törzskávéháza, és neki mindig megvolt a maga udvara, a Japánban Nagy Lajos, József Attila üldögélt, volt még több is, de minek soroljam föl...

– *Milyen volt ez a kávéházi élet?*
– Az írók részére itt nem volt kötelező a rendelés, a Magyar Koronát délelőttönként ellepte a Nyugat munkatársi gárdája: volt, aki rendelt, volt, aki nem, a tulajdonos elnézte, hogy rendelés nélkül is ott töltjük az egész napot. (Közbeszólás: irodalombarát volt?) Úgy látszik igen.

– *Ezekben a kávéházakban gyűlt össze a Nyugat második generációja. Professzor úr az ő kritikusok is lett.*

– Hogy a második nemzedék kritikusává lettem – ezt én nem tudtam, ez csak úgy utólag derült ki. Nem volt bennem nemzedéki öntudat. A Nyugat fiatal folytatóinak éreztük magunkat, nem tudtam, hogy a második nemzedéknek, nemzedékünknek külön sajátos irodalomtörténeti, sőt részben történeti szerepe van.

– *Kik voltak ennek a nemzedéknek a tagjai?*

– Szabó Lőrinc, Márai Sándor, Sárközi György, Erdélyi József, Kodolányi János, Zsolt Béla, József Attila, Illyés Gyula, Komor András, Molnár Ákos – szerintem 1933-ig ez a nemzedék teljesen egységes volt...

(...)
– *...Professzor úr milyen kapcsolatban állt József Attilával? Volt-e önök között valamilyen személyes viszony?*

– Nagyon szoros viszony volt köztünk, 1925-től 1929-ig vagy 1930-ig. 1925-ben jött haza Bécsből, és akkor közös barátaink, Gáspár Endre stb. tanácsára fölkeresett engem is, és attól kezdve nagyon szoros, benső barátság volt köztünk. Volt olyan idő, amikor szinte mindennap együtt voltunk.

– *Valamilyen személyes emléket föl tudná-e idézni József Attilával kapcsolatban?*

– Többek közt József Attilának egy töredékét tudnám idézni, négysoros versikéjét, amelyet nem fejezett be, és amely így szólt:

Szerették Ignotus Pali
És Galamb Ödön a tanár,
Szerette báró Hatvány,
És talán Komlós Aladár.

(A televízió a beszélgetést 1973. november 8-án közvetítette.)

BÁGYONI SZABÓ ISTVÁN

Hidverők a Duna partján

Zalán Tibornak, hídász szomszédoknak, akinek nemrég körhíd emelését javasoltam az anyaország köré, de leszavazta

végre honosítottam veretes szövegét mesterlevelemnek
keretbe még nem került
de még oda kerülhet ha akad egy
hozzá illő és úgyszintén veretes ráma
hadd lássák majd itt a Kiskoronában
győződjenek meg tágra nyílt szemű szomszédjaim
a rám kacsintgató tetovált pultos
az orosz katonabakancsot árusító öreg szakai
a fekete selyemkarmantyús Jenci bácsi is ki negyvenben
postamester volt Marosdédán
s ragadt rá vajmi román grammatika
„*stím noi domnule stím noi*” *
sommordál hátra a fészerbe valahányszor szóba kerül mesterlevelem
sommordál hátra de le nem vetné karmantyúját Isten magának se!
egyszóval: le akarom gyömöszölni a kétkedők torkán rámástul ezt a vacakot
már púpommá nőtt mintha csalánt öntöznék a havasi gyopár helyett
Jenci bácsi féltett virága helyett
amit (magunk közt szólván) egyszer sem láttam polcain
vas húségkeresztet dédelgető bélelt doboza körül

egyedül a chilei szomszéd ahogy hívtuk ő fogadott anno
mikor is gyerekestül bezuhantunk ebbe a poros betonlakásba
zsebünkben még az utolsó-pecsétetes útlevelekkel
valósággal bezuhantunk szállongtak is körülöttünk
a csorba pálinkáspoharak a Che Gevara-kitűzők s nádsíp maradványok
és a már kiszáradt kávézacc-por
meg a Salvador Allende-hanglemez szilánkok...
fészkek volt itt mondta a chilei szomszéd ahogy hívtuk
s biztos nem a réti sasra gondolt s tán a turulra sem
pedig ragadt rá is valami magyar grammatika
de kit érdekelt... jó hogy vagyunk...
percre rá mintha égből született meg első óbudai ötletem:
hidat építék a magam hídját át a betonfalakon
ki e kávézacc-porból ki a most már ránk is sütő drága magyar nap alá...
nem szívárvány-hülyeséget dehogyan!
igazi hidat hargitai kőből vasból és gerendákból
ahogy az írva vagyon céhes levelemben
elvégre *hídépítő mester* vagyok és itt a Duna
hol máshol ha itt nem
át a partba döngölt toronyházakig a parton ücsörgő szobrokig
és a szobrot nem kapó gyalogosokig
hidat!

kért is a napok múlva csomagoló szomszéd:
küldjek utána mesterlevelemből
egy másolatot hadd bámulják Dél-Amerikában ezt az európai
csodabogarat e céhlevelet
náluk egyfolytában csak poncsókat szőnek
nádsípkat kötözzetnek trillába és inkább robbantanak
Allendét zengő dalokra „*nueva canción*” **
emlékeztetett a hanglemez szilánkokra de:
hidat ők nem emelnek...
nem? nem érttem
nem, mert ott a híd olyan mint az ÁLOM
elindít s visz sötétben is VAN s nem robbantja fel senki
visszavonuló serege tán még comandante Allende sem
szent ott a HÍD nemde? próbáltam elütni értetlenségem
de szerencsére messze járt már kinn a Kiskoronából

ám a gond maga a honosítás volt:
vittem rámatlan is azt a vacakot
gondos fordítók drága munkáját vittem
akárha díjra jogosult műnemet vittem
s mutattam: íme emberek drága hídverő véreim itt a *bizonylat*

mikor átvette a karmantyús aktaszedő
arcomba vigyorított az asztalok mögötti sor
hídászok főhidászok vas- és aranylánchíd-díjasak
ülhettek körben fene tudja
a másik minutumban már egy égi műhelyben voltam
s gyúrtam a hidat a híd-makettet a hídmaskarát
a híd-projektet az Európa-hidat
igaz hargitai sziklák nélkül torockói vaskenyér nélkül
marosvécsi gerendák nélkül...
mögöttem mutató ujjukat emelgették a csoszogó karmantyúsok
„*stím noi domnule stím noi*”
és megtoldották egy-egy félmondatlall:
nem úgy van az uram NEM úgy van az!

és fizettem és vállaim veregették:
kipostázzuk majd kipostázzuk!

és hetek múltán érkezett mesterlevelem
a honosított a Kiskorona (volt Magyar Lajos) utcába
srégvizavé az egykori zsinagógával

látod apa látod más itt a világ
fogadott a jelvényeket pálinkásüveg-cserepeket és lemezszilánkokat
söprögető családom

másnap kibéreltem a Kiskorona utcai alagsort
lett műhelyem és remek cégtáblám is tele félmondatokkal
és postázhattam Dél-Amerikába a csodát
mesterlevelem honosítványát

láss csudát: azóta fél-hidakat építék
induló hídláb-érintőket
kopogás-tompított hídjárdákat
égbe nyúló drótidegekkel
szürcsölő víz- és gázvezetékekkel
induló sín pályákkal

hívom rendszeresen hívom szomszédjaim
próbálják ki lépjenek rá nyugodtan
jöjjenek ama epedezve várt *hídatvására*...

s ha jönnek volt már ilyen
egyet nem tudok felfogni:
MIÉRT hogy hidam legvégén
valahol a meder közepe táján
a mélység és magasság megálmodott találkozásánál
törvényszerűen elnémulnak a cipőkopogások
törlődnek még a filmfelvételtől is a mozdulatok
akárha rendre lezuhannának virágostul valahányan
le a forrásba a folyóba egyetlen tengerünkbe

ebbe a vacak alagsori tocsolyába...

NEM úgy van az uram! NEM úgy van az!
jöttek a válaszok panaszomra
tudhatná: ez az ország rendjéről vas fegyelméről híres
képzeld (s már képzeltem is) mi volna itt
ha úton útfélen mindenki hidakat kezdene építeni

a tetovált pultos tett pontot dilemmánkra:
nézzük mit mond az írás!
és néztük:
Jelen hídászmesternek a Hídtörvények értelmében
jogában áll hidat építeni írják nevem és adataim után
Magyarország vizei – forrásai, folyói és tengerei – fölé
a meder közepéig ...

* * *

csillagász lett Bágyoni úr szólt rám
az orosz bakancsokat zsírozó öreg szakai a Bécsi útról
mit keres folyton a túlsó parton azzal a vacak távcsővel
ott is halra buknak alá a sirályok

igaz is mi a fenét bámulok folyton?
ül mellém kis feleségem
mintha nem tudná szegénykém mi minden
hány felénk induló
fél-madárropte hány fél-cipőkopogás
erre induló fél-híd vagy fél-élet
és hány fér bele ebbe a szemrésnyi fél-világba
félelmetes!

(Budapest, 2005 januárjában)

* *Tudjuk mi, uram, tudjuk mi!* (román)

** *Magyarországon a 80-as években megjelent propaganda-lemez: Új chilei dalok. A lemezborító a Zrínyi Nyomdában készült.*

József Attila és családja sírja a Kerepesi temetőben

„...úgy látszik, túléltem saját magam”

– beszélgetés Szász Jánossal –

Egy életen át aktívan dolgozó írónak valóságos tragédia szeme világának elvesztése. Szász János jobbára magányosan, de csak fizikai sötétségben él bukaresti otthonában, hisz az irodalom, a szellemiség, a hétköznapi ugyanúgy jelen vannak szobájában, mint azelőtt.

– Az írás rettenetesen hiányzik, ezért most fejben írok meg dolgokat. Négy évvel ezelőtt elsorvad a látóidegem, elvesztettem szemem világát. Mondhatni, naphosszat fekszem az ágyamban, gondolatban fogalmazom meg a mondanivalómat, aztán ha alkalmam van rá, lediktálom. Iszonyatosan nehéz így dolgozni, mert az lenne az igazi, ha azonnal lejegyezhetném a dolgokat. Ezért aztán a gondolatok csapongása miatt képtelenség évekre, hónapokra lebontva mindenre visszaemlékezni. Persze, nem írom, pontosabban diktálom időrendi sorrendben, hanem szabad gondolat- és történet-kapcsolások útján, vagy bizonyos jelenségek összefüggései szerint. Hát így született meg az önéletrajzi regényem, amely *Az utolsó oldal* címmel decemberben jelent meg a Mentor kiadónál. És szerveztek egy bemutatót Bukarestben a magyar nagykövetség kulturális központjában. Képzelteti, milyen fantasztikus élmény volt számomra kimozdulni a házból, egyszerre több emberrel, ismerőssel találkozni. És nem csak várni, hogy megszólaljon a telefon, vagy csengessen valaki.

– *Úgy érzi, elfelejtették az olvasók?*

– Tavaly töltöttem a hetvenhetet, a két kaszás évében járok, ahogyan mondani szokás, mégis, amennyit most bírok dolgozni, az számomra kevés, hisz annak idején hosszú évtizedeken keresztül naponta jelentkeztem írásaimmal először az Előréneél, majd a Romániai Magyar Szónál. Az olvasók pedig megszokták a napi penzumaimat. De ha az ember eltűnik a hasábkörül, eltűnik az emberek emlékezetéből is. Én már megszoktam ezt, úgy látszik, túléltem saját magam.

– *Ez talán túl kemény megfogalmazás. De ha olvasókkal már kevésbé tarthatja a kapcsolatot, az íróársak eltávolodtak-e Öntől?*

– Örökké voltak körülöttem íróbarátok. Fialat koromban Temesváron Markovits Rodionnal, Franyó Zoltánnal, Anavi Ádámmal, Endre Károlyval töltöttem hosszú időt együtt, aztán Kolozsváron, ahol mesterem Gaál Gábor volt, mindjárt belecsoportem az Utunkhoz, s itt Nagy István, Horváth István, Asztalos István, Szabédi László környezetében nőtem fel. Később Bukarestben Szemlér Ferenc, Méliusz József, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Bodor Pál, Gálfalvi Zsolt volt az íróársaság. Most egyedül maradtam, már Gálfalvi is elment Marosvásárhelyre. Ő még járt hozzám, mások alkalmadtán, ha Bukarestbe intéznek valamit, általában meglátogatnak, például, volt itt Lászlóffy Aladár, Fodor Sándor. S ha alaposan lecsontozom a helyzetet, tulajdonképpen magamra hagytak. De ez a világ rendje. A szemem világának elvesztése miatt kikoptam a dolgokból. Ráadásul olyan kevesen vagyunk, az én nemzedékemből már alig maradtunk. Persze, nem törvényszerű, hogy az embert elfelejtse, de benne van az életben. Az én baráti köröm vagy így, vagy úgy, mindenképpen elment.

– *Mennyire képes nyomon követni a kortárs magyar irodalmat?*

– Nagyjából tudom, mi történik irodalmi berkekben, mert rendszeresen felolvassák nekem a Helikont, az Irodalmi Jelent, a fontosabb írásokat a Korunkból, Látóból. Tudok Szilágyi István új könyvéről, tudok Fodor önéletrajzáról, ami folytatásokban jelenik meg, de meghallgattam a verseket is a 2003-as antológiából.

– *És mi a véleménye az íróársadalmon belüli megosztottságról?*

– Attól, hogy az írói társadalom megosztott, az irodalom még működhet. Az író egy külön világ, és nem hiszem, hogy ma akkora szerepe lenne az írói szolidaritásnak. Nyilván egész más volt a helyzet a diktatúra éveiben, amikor közösen kellett lélegeztetni az irodalmat, mint nemzetiség-fenntartó erőt. Akkor is, amikor 1968–77 között az Írószövetség titkáráként dolgoztam, meg természetesen előtte is. Akkor mindenkiben lobogott ez a tudat, az írók jobban összefogtak egymással, mert az elnyomás szolidaritásá gyúr. A szövetségnél én elsősorban a magyar irodalmat, magyar írókat és irodalmi lapokat igyekeztem pártolni anyagilag, szellemileg, utazások megszervezésével.

Ma ellenben mindenki halad a maga útján. Persze az is igaz, hogy magány nélkül nincs irodalom, hisz az irodalom magányban születik, függetlenül attól, hogy az író fejében azért ott lapul a közösség, amelyhez ő is tartozik. Ott élnek az emberek. Az író képzeletében nem reális olvasók élnek, hanem az időben élő olvasók találhatók, így neki a korhoz kell szólnia. Most, hogy nincsenek közös célok, vagy legalábbis megosztottak, sajátosan képlekeny helyzet uralkodik: az író nem a másik író kezét fogja, hanem a kedvesét. Igaz, ezt régiek is fogták...

– *Gondolja, az írók túlzott politikai szerepvállalása is sietette a megosztódási folyamatot? Sok író többet politizál, mint amennyit alkot?*

– Kérem, az antiszemitizmus vagy nem antiszemitizmus, a rasszizmus vagy tolerancia kérdése távolról sem olyan politikai kérdések, amelyek elvonnák az írókat az irodalomtól. Ezek tulajdonképpen magvas lelkiismereti problémák. Azt én itt nem érzelkelem, hogy a tavalyi magyar kormányválság érintette volna az íróársadalmat. Azt sem érzelkelem, hogy az RMDSZ politikája befolyásolná a transzközép nemzedék magatartását. De azt tudom, hogy Orbán János Dénes mindenbe beleüti az orrát, és jól teszi. Ő olyan költő, akit minden érdekel, és ez a totális költő, az eszményi költő, ekörül nincs hiba. Hogy neki megvannak a külön stílári jegyei, az most nem számít, most az alapmagatartásról van szó. De nem hiszem, hogy őt a politika elvonná az irodalomtól. Tudom, Markó persze kivétel, végül is az egyetlen példa, hogy egy jó költő elment politikusnak. De nem szabályszerű.

– *És talán az se szabályszerű, hogy az emberek ma valóban alig olvasnak irodalmat.*

– Manapság is, akárcsak régebben, örök kérdés, olvasnak-e az emberek vagy sem. Azt hiszem, attól, hogy Kertész Imre megkapta az irodalmi Nobel-díjat, Erdélyben sokan nem ismerik regényét. Pedig még nekem is felolvasták. Sajnos, az irodalom elvesztette a régi, megtartó szerepét, ami nemzeti öntudatában megtartotta az embereket, különösképpen itt nálunk, de mindenütt az égvilágon, ahol a nemzeti érzést elnyomták. A lelket az irodalom tartotta az emberekben. De hiába csökken az olvasási kultúra, az irodalomra, művészetekre, filozófiára továbbra is szükség van, hogy megértsük a körülöttünk történő eseményeket. Optimista vagyok, szerintem, a szót nemes értelmében használva, az olvasás divatja vissza fog térni.

– *A kortárs irodalmi eseményeken kívül még mi foglalkoztatja?*

– Rettenetesen érdekelnek a közösségi kérdések. A romániai magyarság helyzete és román–magyar viszony a mai napig foglalkoztat. Amikor a háború befejeződött, egészen másképp képzeltem a román–magyar viszonyt, aztán szörnyű, mi lett belőle. Évtizedeken keresztül egy valóságos hidegháború zajlott a hivatalos Magyarország és a hivatalos Románia között. Most meg magas politikai kérdés vált belőle. Azt mondják, soha ilyen jó nem volt a viszony a két ország között. Csakhogy engem kevésbé izgat a két ország közötti hivatalos viszony – persze ezt is lesem –, de alapjában, egy egész életen keresztül a két nép egymás iránti érdeklődését szerettem volna felkelteni s párhuzamosan ezt serkenteni fordításokkal, esszéirodalommal, ismertetéssel. Arra vágytam, hogy az erdélyi magyar festőket megismerjék Bukarestben, a fővárosiakat Kolozsváron. Itt kérem, arról van szó, hogy amit a másik csinál, ne hagyjon hidegen. Most pedig a két vonat szépen elmeleg egymás mellett, de lényeges kapcsolat nincs közöttük, csak futnak a síneken.

– *Akkor ott tartunk, ahol a rendszerváltás előtt?*

– Ez túlzás, mert a feszültségek oldódtak. Annak idején az Írószövetségből épp úgy lehetett érezni a magyar–román fagyos-ságot, mint bárhol az országban. Felületes kapcsolatok persze pislálkoltak, de haloványan. Tény, a szövetségben nacionalizmus nem volt, Zaharia Stancu elnök egészségesen, tisztán gondolkodó emberként viselkedett, de sokat javítani a dolgokon nem lehetett. Aztán 1989 után megint meglettem reményekkel, akárcsak a háborút követő években. De jött Marosvásárhely, a fekete március, jött a Vatra, a bizalmatlanság. Próbáltam utána mindjárt egy lapot teremteni, amely románul szóljon a magyar dolgokról, de pénz hiányában csak egy számot tudtam összehozni. Hidegen hagyta mind az RMDSZ-t, mind másokat.

A magyar–román viszonyon kívül sokat foglalkoztat a szórvány hétköznapi élete, sorsa. Kérdem én, hol késik az a népbank, amelynek segítségével az erdélyi magyar gazda korszerűsítheti birtokát? Hol késnek azok a szórványbeli bentlakásos iskolák, amelyek megóvnák a magyar gyerekeket a beolvasástól? Sajnos, ezekre a kérdésekre évek óta nincs felelet. Ha pedig olvasókat akarunk, akik megismerjék irodalmunkat, a gyerekeket kötelező megtanítani magyarul írni-olvasni.

– *Ennyire kiábrándítóan érzi a kinti világot?*

– Innen bentről, a szobámból is érzem, megint a félelem korszakában élünk, és ez borzasztó, megrendítő. Az emberiség mintha tehetetlen lenne. Rengeteg a beszéd, a szónoklat, a terroristák meg azt csinálnak, amit akarnak. Ez kiábrándító...

IRHÁZI JÁNOS

DANKULY CSABA

Csendben

Kilökték. Bele a sötétbe. Azóta embertelenül üti (nem tudni, pontosan mit), hogy (csak ezt) a másik oldalon is meghallják.

Válasz nem jön.

Még vadabban üti. (Nem tudni pontosan, mit.) Hogy (csak ezt) túlfelül is meghallják.

Válasz nem jön. Jön hogy...

Időnként lefárad és belehallgat egy kicsit az itteni

csendbe. Csendben taktikát váltani. Átállni. De

előbb még bepólyálja jól a tenyerét.

Na mit

Valakiből kiszakad. És integet. A jelre felkapják fejüket a fejesek, és felüti fejét a fejetlenség. Vagy

mindjárt. Valakit lefejelnek. Legalább jelképesen. Fejtörés. Mered a semmibe. Meredek.

(Aki kezdte, kezd állítólag most már tényleg nagyon idegesítő lenni. Váltig nem hagyja abba. Szakad

róla a verejték. Nem okoz neki fejtörést. Integet és inget vált. Meg vált mást is. A másik

kezével integet. Válltáskáját lóbálja, pedig az nincs is neki, de attól nagyon olyan, mintha lenne. És közben

mintha enne, de közben nem eszik, hanem csak messzi van, és nem látszik jól, hogy inkább csak

mind mond, mind mond, mind mond... Vagy ordít? Mint aki veszt. De mit. Kinek integet és mond és mit. Kinek

integet és mond és mit. Kinek mit.) Kiben nem sístereg a dinamit. Kit nem dob szét.

Az a méregerős

Beledobott három vagy négy kockacukrot, az biztos, ha nem többet. Nem kavarta fel. Nézte, hogy oldja fel a fehéret a fekete. Jó kis színjáték. Világos, hogy nem

fog feloldódni itt semmi. Én nem tettem semmit a kávémba. Üresen ittam. Hogy jobban érvényesüljön az íze. Az a méregerős keserű.

Heverd ki

Lebukott. Mert egyik csapás a másik után érte. Érted. De aztán... (a fordulat előbb-utóbb bekövetkezik, különben vége a mesének) ...felszínre verekedte magát és erőteljes csapásokkal partot ért. Most visszaadja, amit kapott! De mi is van itt. Mi. Semmi. Tűz a nap. Szélesend. Pálmafa vagy olyasmi. Homok. Ki lehet feküdni szárítkozni. Ez most vicc?

Nem.

Előbb pihenj, s csak utána akciózz. Heverd ki.

Igen. Jó fej vagy. Körös körül tenger. Amerre csak fordulok... Szép.

Nem jellemző a külföldi, főleg az amerikai filmek által uralt magyar piacra, hogy túl gyakran szentelne különösebb figyelmet a dokumentumfilmeknek. Talán a *Fahrenheit 9/11* vagy a *Kóla, krumpli, hamburger* tengerentúli és európai sikere szolgálhatott buzdításként, hogy *Kocsis Tibor* * filmjét is műsorukra merjék tűzni a filmszínházak.

Kicsit furcsa volt látni, hogy a multiplexek törzsközönsége a megszokott módon tódul a pénztárak felé, és úgy vásárol jegyet, mintha éppen a soron következő tucat-mozit kellene éppen megnéznie, amelyről azt sem lehet tudni, hogy van-e valamennyi köze a valósághoz, de azt sem, hogy digitális technikával ültették-e a mosolyt a szereplők arcára, s hogy mi végett lövik benne egymást halomra valami határozatlan célért küszködő alakok? Azt észleltük, hogy meg az a megfelelően felkészített – manipulált – tömeg, tódul, mert látja, hogy plakátok szólnak erről a filmről, benne van a televíziós híradásokban, a komoly és a komolytalan újságokban. Szóval: itt olyasmiről van szó, ami mégiscsak: *menő*.

Kicsit bizarr élményként hatott számomra, amikor – éppen egyik csíkszeredai barátommal – elindultunk megnézni a produkciót. Ez az eset valamikor még novemberben lehetett.

Abban a sok mozit tartalmazó bolt- és kocsmaházban, ahol folyton árakkal és árukkal hülyítik az embert, nem csak az a közönség várakozott, amelyet ilyen helyeken megszokhattunk volt, hanem vegyesen láttunk ott közép- és felsőbbiskolás diákokat, plázacikákat – nyilván –, és nyugdíjasokat is, és sok embert abból a közönségből, amellyel esetleg a Művész mozi előterében szoktunk volt találkozni a *Saló...* vagy – mondjuk – a *Hideg napok* vetítése előtt.

Lassan kialudtak a fények. Valami előzetest játszottak be a könnyen feledhető következő heti műsorból. Dübörögtek a hangszórók. *Coming soon* – ezt írta nagy világitó betűkkel a vásznon. Aztán megmutatták az éppen legaktuálisabb mobiltelefon, amelyik igencsak szuper, azaz fasza, s olyan olcsó, hogy úgy érzed: szinte utánad hajítják, s már-már ők fizetnek neked, a gyártók és a szolgáltatók, csak dumálj bele és küldjél rengeteg SMS-t, sőt: MMS-t, meg mi a frászt a rokonaidnak, ha már úgysem tolod feljűk soha a pofádat. Kommunikálj széles sávon ebben a beszűkülő tudatú világban, és ettől talán némiképp fontosabbnak érezheted magad... Aztán valami nő vonaglott egy másik film előzetesében, egy kigyúrt izompacsirta próbálkozott vele. Úgy látszott: sikerülhetett neki a dolog, mert vigyorgott fennen, és máris száguldott is tova valami cuccos autón... Túl tökéletes és igencsak gömbölyded mellekkel rendelkezőnek láttad ott a vásznon azt a nőt, de ez már nem is volt fontos, mert a következő hét ígéretei elől visszarettentél, a jelenbe, hogy megnézd azt a filmet, amelynek apropóján végül is bementél a terembe.

Mire a reggeli ködből kibomlik a tájék, ott, előtted, fölötted, hirtelen véget ér a pattogott kukoricás zacskók bosszantó zörgése, már a hátad mögött sem bőfögnék kátrányillatú kólagózt a füledbe.

És ekkor nem akármilyen képek sorakoznak elé! A tejszerű pára szétbomlik, láthatóvá válik az ember-lakta és ember-sértette vidék. Nem szé-

Hol van az új Eldorádó?

kelyföldi, nem belső-erdélyi, de számokra ismeretlenül is ismerős, kicsit vadabb, ahol élne még ugyan a természet rendje, de látszik, hogy az ember – bizony – itt is, ott is belenyúlt a dolgokba, és a keze nyomát nem mindig dicséri a műve.

Kocsma. Zajos, füstös, olyan: ócska, Krisztus- és rockbanda-poszter van a falán, csörömpölő, balkáni *mane*le szól, de embereknek való a hely mégis, hogy álmódzni lehessen benne.

Temető. Régi, földbe süppedt, kidólt kövekkel, s rajtuk a tegnapi magyar- és gót betűs, újabb inkább román feliratokkal.

Templom. Pontosabban: templomok arra a célra, hogy beszélgetni lehessen a Jóistennel, kinek-kinek *felekezeti tájnyelve* szerint.

Valaha csodálatosan megépített házak, egy jobb kor omladozó relikviái, melyek még lepusztult állapotukban is gyönyörűek. Bár senki nem les ki a bedeszkázott ablaküvegeken, a zsalugáterek mögöl, sejteni, hogy van itt még élet.

Egy bányász teheneket terelget. Paraszt szeretne lenni, azaz divatos szóval inkább: farmer.

Egy idős hölgy, aki tán negyven évig is oktatta a helyi nebulókat. Épp távozóban. Nagyvárosi életre, kultúrára, mi több: magyarul játszó szín-

halott férj, exhumáltan; egy másik temetőben folytatja majd remélhetően immár örök nyugodalmát.

Fiatalember. *Olyan* srácok, akik akár itt is ülnének e trendi nézőtérén, trendi gúnyákban, akár új amerikai mozit is nézhetnének. Ők a jövő emberei. Mert ők már *nekik* dolgoznak. Tizenöt, talán tizenhét év a perspektíva. Ez nem egészen egy bányász életpálya, hiszen ennyi idő alatt még nem érik mindig rokkanttá vagy nyugdíjgogosulttá az ember, de itt ez most nem számít. A fizetés a lényeg, a talán értelmesen eltöltött idő.

A cég képviselője. Egy látványtervet mutat: ilyen lesz a letarolt vidék, pár kilométeres átmérőjű fennsíkot képeznek ki a bánya helyén, ha majd kivonják az ércet a hegyekből. Azt mondja, ők mindenre gondoltak. Tetszetős típusházakat mutat, amelyek igencsak idegenül hatnak ugyan, ha innen nézünk vagy húsz évet előre, de biztos, hogy mi tévedünk és helytelenül ítélünk. Miért ne lenne jó ide egy kihelyezett *kisebb amerika* kert- vagy polgári alvóvárosa?

Megtudjuk, hogy nem fontos az, hogy hány köbméter, vagy hány tonna földet kell az arany-nak egy-egy grammjáért megmozgatni és össze-

Helyi szakemberek.

És még profibbak, onnan: *európából*.

Ígéretek.

A helyzet megnyugtatóan rendezhető. Vagy nem.

A látogató. Ahogy bennebb halad az idegen és a néző kamera mögött, ott, a tárnában botladozva, az imbolygó fáklafényben úgy látja, mintha épp elsuhanna előtte egy régi római. Káprázat csupán? Arra gondol – lehet –, hogy egy katona, rabszolga vagy talán egy néhai bányamester árnya volt. És megborong a történelem eme fuvalatától. Kétezer esztendő sok idő, nagyon hosszú húsz évszázadot jelent, amelyben benne van teljesen a Krisztus utáni kor, meg ez a potom egyezeregszáz magyar esztendő is. Ekkor már attól borong, hogy nem látja a jövőt. Üresnek tűnik és haszontalannak, mint egy eldobható műanyag-szatyor, amelyet ide-oda rángat a szél ebben az egyszer használatos tájban.

Az érkezés és a távozás misztériuma keretezi a filmet.

Ahogy jöttünk, szinte ugyanúgy, lassan záró optikával távolodunk.

Fokozatosan ködbe merült a verespataki táj.

Valahonnan előkerült egy régi dal. Népdal talán, egy olyan nóta, amelyet kottatár őrzött, s talán nem is helyi, csak a helyzet kedvéért honosítottak most ide. A hatása azonban teljes volt.

Ekkor sem zörögtek a papírcacskók, pedig már vége volt. Mély hallgatás ülte meg az emberek lelkét. Csendben vonultunk el a széksorok között. Mintha miséről távoznánk. Rekviemről?

Ilyen megdöbbenet közönségben régóta nem volt alkalmam benne lenni. És számomra nem is a pénzemberek, nem a kétarcú hatalom, nem a környezeti katasztrófa közelsége volt a leginkább döbbenetes, hanem az a tény, hogy a magyar, a helyi szórvány látszott a leginkább bele-törődőnek, olyannak, aki elmegy, bár sorsa itt semmivel sem jobb vagy rosszabb a másikénál. Gyarló magyarokat véltem látni a képernyőn, önmagunkra ismertem, akik egyszerre éljük fel a múltat, a jelen és a jövőt is, amikor átvesszük a Júdás-pénzt, ezt a fogyasztói társadalomba egyszeri belépést adó vízumot, és egy márkásabb autó volánját tekergetve, ráternek arra az útra, amelynek végén nincsen cél, nincsen, és nem is lesz soha igazi otthon, ahová érkezünk lehetne.

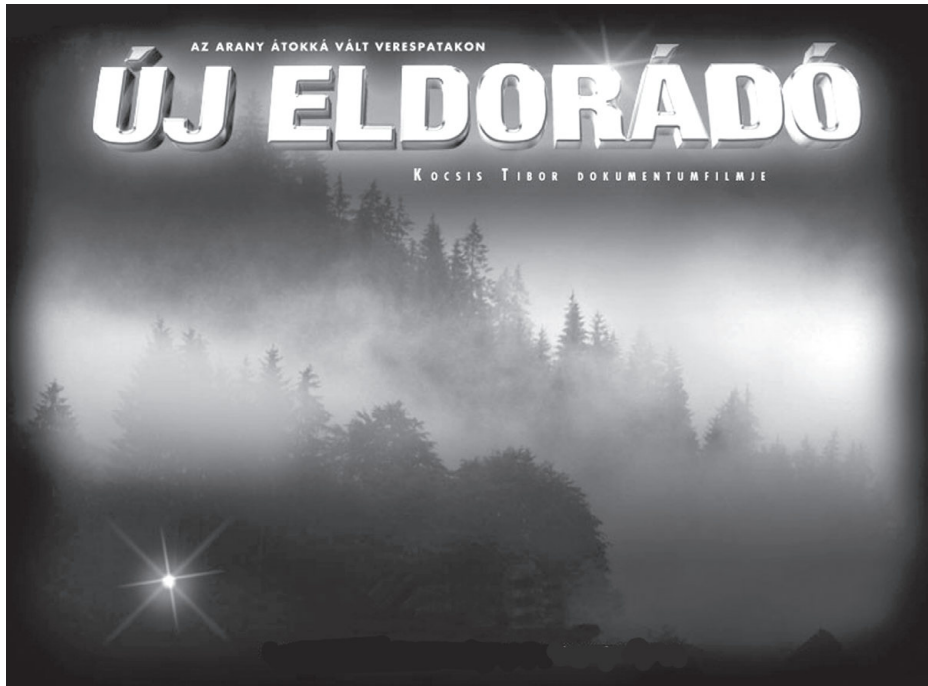
SIMÓ MÁRTON

**Új Eldorádó*. Dokumentumfilm. Rendező-operatőr-producer: *Kocsis Tibor*. 72 perc. Gyártó: Flora Film. Forgalmazó: Budapest Film.

A produkció ezidáig tucatnyi európai és tengerentúli fesztiválon szerepelt. Kanadában, Romániában és Magyarországon egyaránt nagy hatással van a nézőközönség legszélesebb rétegeire.

A 36. *Magyar Filmszemlén* a legjobb dokumentumfilmnek járó díjat, a *Trieszti Filmfesztiválon* (2005. január 15–22.) a legnépszerűbb dokumentumfilmnek járó közönségdíjat, *Freiburgban* (2004. október 20–23.) az *Ökomédia Fesztiválon* a németországi főgyházmegye Fődíját, a *Sfântu-Gheorghen* (Duna-delta) tartott *Anonimul* fesztiválon (2004. augusztus 17–22.) a zsűri különdíjat kapta.

Szeptember 30. óta vetítik a magyarországi filmszínházakban. A nézők száma (2005. március 10-én) meghaladta a 300 ezer főt.

házra, kompaktnak látszó kisebbségi tömegre vágyón, amelyben a lét mégiscsak könnyebben elviselhető. És összkomfortos lakrész egy tömbházban, egzisztenciába helyezett lemenők – közvetlenek és unokák –, régen tervezett nagy utazások, hosszú és boldog öregkor vízijója lebeg előtte, már úgy is, mint konkrétum. És megy a

mocskolni. És nem számít az sem, hogy hány élet folyamába kell itt beleszólni elrabolva a természetes folyamú jövendőt, mert – állítólag – megéri a céció: a haszon tetemes és fölöttébb biztos.

Civilek.
Bizottságok.

Az IRODALMI JELEN REGÉNYPÁLYÁZATA

Az Irodalmi Jelen irodalmi havilap pályázatot hirdet magyar regény megírására. A pályázatra, témától függetlenül, minden magyar nyelven írt regény benyújtható, amely még nem jelent meg nyomtatásban és közlési jogával más intézmény nem rendelkezik. A beküldött pályamű terjedelme legfeljebb – szóközökkel együtt – 600 ezer karakter (leütés) lehet.

I. díj: 20 000 USA dollár

II. díj: 10 000 USA dollár

III. díj: 5 000 USA dollár

A fentiekben kívül három pályázati mű egyenként 1666 USA dolláros különdíjban részesül.

A díjtételek oszthatatlanok, de a bírálóbizottságnak jogában áll, minőségi okokból, egyes díjakat nem kiadni. A díjazott művek kizárólagos publikálási joga 8 évig az Irodalmi Jelennek, amely azokat az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatában jeleníti meg.

Beküldési határidő: 2005. november 30. (postabélyegző dátuma). A beérkezett pályaműveket neves megbízott irodalmároknak bírálják el, 2006.

április 30-ig. Ezután kerül sor – közjegyző jelenlétében – a jelígek feloldására és a hivatalos eredményhirdetésre. A díjakat ünnepélyes keretek között 2006. májusában adják át Aradon.

A pályázat jelíge: az író nevét, címét, elérhetőségeit külön lezárt borítékban kell a pályaműhöz mellékelni. A jogi félreértések elkerülése végett a pályázónak ugyanebben a borítékban mellékelnie kell az Irodalmi Jelen honlapjáról (www.ij.nyugatijelen.com) letölthető, aláírt nyilatkozatot is. A pályamunkákat kizárólag *Regény-pályázat* felíratú postai küldeményként lehet az Irodalmi Jelen címére (310085 Arad, str. Eminescu nr. 55–57., Románia) eljuttatni. A művet CD-re rögzítve (Word formátumban) fogadjuk el, amelyhez mellékelni kell a 2 példányban ki-nyomatott szöveget is. A begyűjtésre a pályázat kiírójának nincs lehetősége, a kinyithatatlan CD a pályamunka kizárását vonja ma ga után.

Az elismerésben nem részesült pályamunkák kéziratát nem őrizzük meg és nem küldjük vissza. Az Irodalmi Jelen kiadója

Kedves olvasóink!
Ha a jövőben biztosan szeretne hozzájutni lapunk valamennyi számához, javasoljuk, fizessen elő!
Kérjük, a mellékelt megrendelőszelvényen rendelje meg az Új Könyvpiacot.

Megrendelő

Megrendelem az Új Könyvpiac című folyóiratot
..... példányban a 2005. évre 2600 Ft-ért

Számlázási név:.....

Kiküldési név:.....

Számlázási cím:.....

Kiküldési cím:.....

Aláírás

A megrendelést követően csekket küldünk,
s az előfizetési díj befizetése után megküldjük önnek a lapot.
Postacímünk: 1327 Budapest, Pf. 67.

Frenák Pál a tavalyi évadban két nagyszerű koreográfiát készített *FIÚK* és *CSAJOK* címmel. Novemberi franciaországi turnéjuk után 2005. márciusában a *FIÚK*-kal a társulat a kelet-európai (fő) városokat látogatja a Budapesti Francia Intézet társszervezésében. A Kolozsvári Állami Magyar Színház és a Francia Kulturális Központ szervezésében Frenák Pál Társulata február 18-án mutatta be *Fiúk* című kortárs táncelőadását a kolozsvári színház nagytermében.

Frenák Pál a kortárs táncszínház egyik megújítója, korai műveit a belső energiákat felszabadító butó, az öngyógyító terápiais színház, a test állatias, nyers erőt mozgósító formanyelvi kísérletek jellemezték. Stílusát, mozgáskánonját mára az expresszív tiszta forma, a dinamikus kompozíció jellemzi. Koreográfiái letisztultak, erős lélektani helyzetek, elegáns stilizáció, egyszerre könnyed és súlyos ironia, markáns intermedialis utalások jellemzik előadásait. Színpadképe eszköztelen, csaknem sivár, de lenyűgözően elegáns, fényplasztikába komponált mozgó testképek tagolják a teret. Eredendően experimentális művész – színpadi világa, mintha egyszerre élő testi jelenlétbe és érinthetetlen, távoli képernyőre lenne fogalmazva. A *Fiúk*ban a korai előadásokhoz képest már szűrtek a jelek, a táncok, az ötletek. A szimbólumok a történethez kötődnek, később mégis elvonatkoztatva tőlük, a táncosok szabadbá válnak. Sem maguknak, sem a közönségnek nem magyarázkodnak. Frenák többnyire egyszerű eszközökkel fogalmaz: festékekkel, fényvel, meztelenséggel. A korábbi művekkel szemben, meghatározó az alkotó ironiája, amit eltakartak eddig az életmű szenvedéstörténetei. Ez az ironia olyan erős, hogy felülírja a korábbi művek világképét, mintha a szerző most mosolyogna azon, ami korábban fájdalommal töltötte el.

A koreográfus, táncos, rendező süketnéma szülők gyermekeként született 1957-ben, édesapja korai halála miatt kisgyermekként hét testvérével együtt intézetbe került. 1974-ben kezdte klasszikus balett- és jazztánc tanulmányait. Párizsban találkozott a francia balett egyik legilusztrisabb személyiségével, Janine Cherrat-val, aki alkalmazta, s később is egyengette művészi útját. Ezután saját társulatot alapított Párizsban, meghatározó mesterektől tanult klasszikus és modern technikákat. 1990 óta művei jó részét Magyarországon is bemutatta. 1999 februárjától Magyarországon is dolgozik, az itthoni és kinti évek tapasztalatai nyomán, olyan alkotásai, mint a: *Vadócok*, *Gördeszkák*, *Tricks & Tracks*, *Savanyú és zöld*, markáns új hangot jelentenek a hazai mozgásművészeti palettán. Frenák állandó kifejezési eszközei: a süketnéma jelbeszéd, a kötél és a repülés, a meztelenség és az életveszélyes helyzetek.

A társulat *Compagnie Pál Frenák* néven 1989-ben alakult. Azóta folyamatosan dolgozik. De nem csak színpadon – kórházakban, rehabilitációs központokban is. A leggyakrabban Franciaországban lépnek fel, de Európa-szerte és Japánban is rendszeresen dolgoznak. A társulat állandó tagjai a *Fiúkszereplői*: André Suerio Barbosa, Miguel Ortega, Rolando Rocha és Gergely Attila. Miguel Ortega öt éve dolgozik a társulattal, kolumbiai származású, Párizsban él. Táncművésze organikus, polipszerű, a legapróbb artikulációja is mozgásban van, a legkisebb gesztusai is láthatóak, követhetőek, végigvibrálnak a testén. André Suerio Barbosa más típus, „kötél a kötélén”, mondja róla Frenák Pál, brazíliai származású. Párizsban él, kötél-táncos, akrobata, mozgásművész. Kötél-táncos előlete meghatározó Frenák koreográfiáiban.: Rolando Rocha perui, táncművésze sugárzó életöröm, és a kortárs mozgásművészet magas technikai stilizációja jellemzi. Gergely Attila a társulat meghatározó táncosa, régóta Frenák táncpartner, párosukat a bizalom és a magas energiái impulzusok jellemzik.

A tudattalan szép testképei

A *Fiúk* című előadás egy trilógia első része, melyben Frenák Pál a nemek szerepét, a nemek viszonyrendszerét vizsgálja. A kapcsolatok boncolgatása helyett azonban, az én és az én viszonyát, a káosz és a rend természetét egyetlen ember lelkében. Légies koreográfiában, feszül egymásnak a racionális és az ösztönként egyetlen testen belül. Az előadás egy mélyrepülés a tudattalanban, az ösztönzónában – mondja a szerző. De amit a színpadon látunk nem a freudi, vagy jungi értelemben vett tudattalanhoz, tudatalathoz, vagy archetipusokhoz kapcsolódik, a művészi megformáltság felülírja a pszichológiai asszociációkat.

Az éles fények által megvilágított csupasz térben kötelek lógnak a magasból, melyeket heves, dinamikus, csavarodó mozgással vesznek birtokba az egyenként érkező, félmeztelen, szép testű táncosok. Egymásnak feszül, uralkodni vágyó testek, művészi megvilágított vágyak, fájdalmak, reménytelenség, kéj és kín ég és föld között, légies testekből alkotott ikonokat látunk. A koreográfia vizuális képét egészében meghatározzák a kötelek, a fények és a táncosok. Az egyik kötélen leereszkedik a levegőből egy légtornász, aki az egész műsorán uralja majd a térnek ezt a függőleges koordinátáját. A test súlyának figyelmen kívül hagyása, az akrobatika és a tánc játéka a gravitációval. Frenák táncosai olyan otthonosan mozognak e térben, mintha természetes közegük volna, testük része lesz a kötél. A kötélnek (mint azt Frenáknál már megszokhattuk) rengeteg funkciója van, jelképrendszere összetett: a tér kiterjesztése, meghosszabbított köldökzsinór, fallikus szimbólum, vagy átjáró a két világ között. A kötél birtoklása és uralása a tér kiterjesztésének vég-sőkig menő kalandja, amelyet az erő, az ügyesség és a magas fokon megkomponált koreográfia tesz lehetővé a táncosok számára.

A szereplők egy hátsó ajtón érkeznek a színpadra, minden ajtónyitáskor erős neonfény árasztja el a homályos teret, a kint és a bent viszonya egy-egy pillanatra egymás mellé rendelődik. Ez az eltartottság azt eredményezi, hogy a szituáció hangsúlyosan teátrális jellege felerősödik. Az artistafigura jelenléte önreflexív dimenziót képez a színpadi történésekkel, ahol egyre inkább elszabadulnak a kontrollálatlan vágyak. A táncosok váltakozva jelenítik meg a gyűlöletet, a követelőzést, a figurák közt fennálló, törekény egyensúlyt. A rendező radikális vízióját meghatározza az emberi kapcsolatokban rejlő reménytelenség. Érzelmi árnyalatokat beszél el táncban, a szavak túlmagyarázása nélkül. Testkezelését alapvetően a test és egy tárgy, illetve a másik testhez való viszonya jellemzi. A kötél rugalmas tárgy, vele való viszonyában

a táncosok finom jellemábrázolásra képesek. Megképződnek az alapjellemeik: a *Macsó*, a *Narcisz* és a *Herkules*. Három egyéniség a levegőben – egyetlen személy három testben, és egy magányos férfi szólója, aki meglátogatja személyisége különböző, láthatatlan alteregóit.

Az előadásban gyakoriak a férfiparódiák: az egyik táncos fehér, hálóingszerű lepelben, fekete bakancsokkal pózol. A nárcizmus erősen szarkasztikus megjelenésével találkozunk, amikor az önfeledten magukat simogató fiúkból egyszer csak bodybuilderek lesznek, akiknek Frenák cumit ad a szájukba. Egyetlen jel felülírja a gondosan megalkotott szituációt. A szereplők végig egymást viszik bele helyzetekbe, de ugyanolyan hirtelen

képesek egymás elbizonytalanítására, a magát önzetlenül vagy önfeledten megmutató másik elbizonytalanítására. A szerepparódiákat olykor repülési kísérletek szakítják meg, a táncosok a kötélbe kapaszkodva, a földtől elrugaszkodva, kifeszült testtel szállnak a levegőben, de a repülésnek mindig vége szakad, jelezve a kísérlet patetikus voltát és lehetetlenségét. Egy képből úgy vonulnak lassan, csordába verődve az egyik hátsó sarokból, mint egy csapat gorilla, meztelenül, négykézláb, aztán az első soroknál megállnak, kissé fenyegetően, majd megfordulnak, és meglátjuk a fenekükön a fekete ragtapasszal keresztben leragasztott lyukakat, ezek már a macsók, egy másik szerepparódiája.

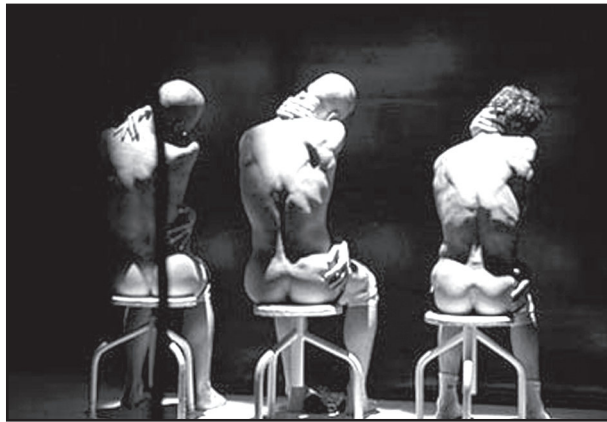
Az előadás zenéje folyamatosan változó, experimentális, többnyire kortárs elektronikus zene finom énekhanggal. Az erős és mégis elvont zenei jel a színpadi történésekkel folyamatosan dialogizál, egyrészt a tánc-koreográfiák ritmusával, motívumaival, mely természetes módon kötődik a zenéhez, másrészt a zenei kontrasztok folyamatosan értelmeznek, gazdagítják a látványt.

A *Fiúk* koreográfiájának koncepciója egyszerre filmesen elvont és színházszzerűen élő. Az előadás képei megkomponáltak és artistikusak, dramaturgiája pontos gondolatmenetet követ, a táncosok mégis spontánok és intuitívok, a tranz, az önkívület dinamikáját sugallva. Az előadás tragikomikus, filmszerű vízió a személyes-személytelen emberi viszonyokról az ezredfordulón, a média érzékenységről, ahol a valóság szürréális, a látszat pedig természetazonos. A médiavilágban mindenki képbe, képernyőre, virtuális személyiségzínpadra, valóság showba törekszik kerülni, közben önzővé, exhibicionistává válik, másoknál is csak az iránta való rajongást képes realizálni. A saját életének elbeszéléseit próbálja beleírni korunk nagy elbeszéléseibe, melyeket a média reprezentál. A záróképben az egyik táncos egy parabolaantenna tányérjában fetrengve kíséri mozgásával egy film férfi szinkronhangját, amely azt ismételteti, hogy ő a legeslegjobb, és hogy valakinek le fogja tépni a fejét és ki a szívét. A média szuperegói megsemmisítőek, mire a férfihang a stáblistáig jut, a fiúk halottan lógnak a kötélén.

Frenák Pál többször beszélt arról, hogy darabjai nem lekerekített gondolatokat tartalmaznak, nem „tétélek”, hanem egy keresés állomásai. A triptichon első két darabja a férfiak, majd a nők világának tragikomikus látásmódjával párbeszédet kezdeményez egy olyan társadalomban, ahol a családon belüli erőszak magánügynek, a homofóbia kötelező jópofaságnak, a homoszexualitás abnormalis divatjelenségnek, a feminizmus pedig negatív jelzőnek számít.

ILLYÉS ISTVÁN

(Frenák Pál: *A fiúk* Előadók: André Suerio Barbosa, Rolando Rocha, Miguel Ortega, Gergely Attila. Zene: Fabrice Planquette, Szcenográfia: Kis Péter, Jelmez: Lisa Kostur, Fény: Marton János, Kovács Áron, Hang: Hajas Attila, Színpad: Ferenczi László, Technikai vezető: Kovács Áron, Koreográfia: Frenák Pál)

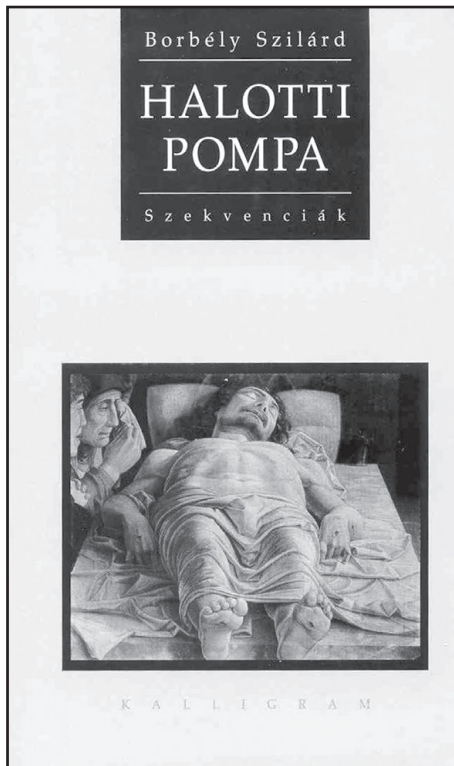
A *Halotti Pompa* – Borbély Szilárd legutóbbi, hetedik kötete – igen jelentős alkotás. Nem egyik vagy másik vonatkozásban tér el a mai, kiszámítható költői megszólalásuktól, hanem mintegy globálisan teremt tabula rasát. Egyrészt a költészet evidenciális, 'örök' kérdéseit teszi föl, másrészt a régiességnek és a korszerűségnek ma szokatlan, egyedi szintézisét hozza létre. Értelmezők sorára vár a feladat, hogy ezt a nagyon tiszta, egyértelmű, pontos, logikus (racionális), az antik és a keresztény kulturális hagyomány ismert szimbólumaival sűrűn átszőtt, az érzelmi és az intellektuális síkon egyszerre játszó, súlyos etikai és ismeretelméleti kérdéseket fölvető textust részleteiben is fölfejtse –, nem beszélve a kötet (történeti) verstani virtuozitásáról, zeneiségéről, nyelvi arnyaltságáról és szépségéről.

Borbély Szilárd korábbi köteteinél – egyszerűsítve – a posztmodern szövegirodalomhoz társítható önreflexivitásnak lehettünk tanúi, ahol a személyesség megszüntetve megőrzésének dilemmája zártabb nyelvet képezett, amelyhez csak keveseknek volt valódi bejárásuk. Most viszont egy olyanra közös, látszólag egyszerű nyelvet használ, hogy e kötet versei minden különösebb előképzettség/iskolázottság nélkül is befogadhatók és értelmezhetők. Miközben, paradox módon, kihívás elé éppen a tájékozottabb olvasót állítja, hiszen olyan, a mai kulturális térben szinte költészetidegen, sőt anakronisztikusnak is nevezhető régi hagyományt mozgósít (Krisztus szenvedéstörténete, középkori keresztény liturgikus rend, antik mitológia), amely ilyen mélységében és koncentrációjában ma már jobbra csak a halványuló kulturális emlékezet része.

A kötet műfaja is régies: halotti pompa. A halotti pompa jeles (közéleti, egyházi) személyiségeknek, a szokásosnál ceremoniálisabb, pompázatosabb (barokk kori) végtiszteletadás volt. A hosszú temetési menet alatt megtörtént a „gyászmunka”: az illó kegyelet, a meditációk, az alkalmi versek, a szertartásos külsőségek együttesen a testi halál elfogadásának a kegyelmét erősítették meg – a személyes fájdalom pedig föloldódott a közösség mitológiájában/hitében (a lélek továbbél). A halotti pompa nyil-

vános téren zajlott, a fájdalom a nyilvános búcsúztatás liturgikus, ceremoniális rendjébe illeszkedett, de a személyesség, az intimitás rejtve maradt. Borbély Szilárd *Halotti Pompája* követi ezt a nyilvánosság kritériumainak is eleget tevő megszólalást: a személyesség/szubjektivitás a rituális/szagrális hagyomány általános, egyetemes beszédmódjában megtalálja a helyét, az általános szimbólumok, a rítus nyelve (Krisztus kálváriatörténete, s e kálvária 'irodalmának' alkalmazása

Borbély Szilárd: *Halotti pompa*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2004

Paradox harmónia

és újratemtése) pedig a személyes fájdalom, meditáció nyelve lesz.

Csak hogy a költő mindjárt a kötet nyitányában kínos helyzetbe hozza az olvasót. Egy jegyzetben közölt újsághír sejteti, hogy másról is szó van, mint 'szokásos' személyes veszteségről, vagy a lét-nemléte és a halál kérdéseiről általában: az erkölcsi rend és a méltányos emberi létezés botrányos megsértéséről. Ez a háttér információ arra kényszerít, ne tekintsük csak irodalomnak a verseket, hanem morálisan és érzelmiileg is viszonyuljunk, s az olvasás során értelmezzük újra a költészet 'funkciójáról, szerepéről' kialakult fogalmainkat, vagyis hogy a költészetnek súlyos létje van.

E nyitány után a költő magára hagyja az olvasót, s nyelviileg, poétikailag egy finoman, minden részletében kimunkált verskatedrális vezet, mely leginkább a paradoxonok szövevénye kifejezéssel írható le. A kötet végső kérdése talán az, hogy miként lehet túlélőként tovább élni az erkölcsi rendet semmibe vevő botrány tanúsága tudatában, mi a halál, és mi az, ami az emberből már nem testi és nem anyagi? A költő a személyes fájdalom elrejtő megvallásához a középkori liturgiákhoz fordul, virtuóz módon újrakölti és/vagy palimpszeszteszerűen fölülírja a kínhalált szenvedett Krisztusra emlékező szekvenciákat, rosáriumokat, s ebbe a nyelvi rendszerbe szövi bele könyörtelen realizmussal személyes veszteségét. Egy tradíciót folytat, régen elejtett szálát, a szertartásköltészetet, amelyre a kötet Második Könyvének rímelen szonettjeiben – a legújabb kori természettudományos kutatás 'lélekelmező' tapasztalatait is beépítve – szentségtörő Amor és Psziché-szekvenciák felelnek. Morális, esztétikai, ismeretelméleti, empirikus, liturgikus, szagrális, allegorikus megközelítés elegyednek, jár át egymásba, a textus egészét pedig leginkább a misztika igazsága uralja: minél nagyobb a tá-

volság két igaz megállapítás között, annál inkább fejeződik ki maga az igazság.

A számos paradoxon közt a *Halotti Pompa* két könyve egymásnak feszülése a legerőteljesebb talán. Bár a kifejezett liturgikus, szagrális versbeszéd a mélyen hívó ember megrendült Krisztus-siratására emlékeztet az Első Könyvben, valójában mégis ez a rész a szekularizált, az Isten és kegyelem nélküli: a test megöletésével az egész ember pusztítottatik el, nincsen lélek és nincs föltámadás. A Második Könyv felelete szerint bár érvényét veszítette a keresztényi mitikus világkép, a tudomány mégis kimutat 'valamit' az emberről, ami már nem anyagi. Erre épül majd tovább a kegyelem lehetőségét árnyalattal megengedőbb antik mitológia, a Test és Lélek paradox találkozásának újraköltése – Amor és Psziché nem találkozhat (csak a halálban találkozhat) egymással. A mi a halál, és mi az emberben az, ami már nem anyagi, ismeretelméleti kérdés mindig morális kontextusban is fölvetődik, s ez adja a könyv vigasztalan keserűségét: az Első Könyv sötét tónusú dosztojevszkijes válasza bizonyosság: megszűnt a bűn fogalma, mert „aki ölt, az már végrehajtotta azt az / ítéletet, amely a metafizika legfőbb büntetése”. A Második Könyv antik derűvel finoman érezett világában a gyilkos Erosként öl, az istenek időnként maguk is vadállatokká válnak –, a két könyv itt találkozik: mindkettő a (létező vagy nem létező) teremtő(k) közönyét és az erkölcsi világrend nélkül való emberi létezés sivárságát erősíti. Csak hogy e végzetesen sötét tapasztalatot a forma figyelmeztetése, a megszólalás nyelvi szépsége, a verstechnika bravúrosága – bármily különös, újabb paradoxont teremtve – harmóniába foglalja: mert elviselhetetlen, az ember újra és újra imát mond, vagy verset ír.

PÉCSI GYÖRGYI

A szóközök szomorúsága

„Az elkomolyodó játék egyszerű, hétköznapi tények meglepően mély összefüggéseinek felvillantására képes” – írja Cs. Gyimesi Éva Kenéz Ferenc költészetéről szólva három évtizeddel ezelőtt, s a továbbiakban vázolja azt a folyamatot, melynek következtében „a tárgyyszerűség és absztrakció megdőbbséget egysége” jön létre. E tanulmány (*Homok a bőröndben* – Kenéz Ferenc hasonló című kötete 1972-ben jelent meg a bukaresti Kriterionnál) már a szerző 1978-as, szintén a Kriterionnál napvilágot látott *Találkozás az egyszerűvel* című könyvében felhívta a figyelmet Kenéz költészetének egyik meghatározó tulajdonságára. A versek beszélője úgy sorakoztatja egymás mellé a legbanálisabb tényeket, hogy ebből egy új minőség alakul ki.

A módszer a tavalyi *Angyalször* című kötetben is tetten érhető. „Házunkkal szemben a Pityegőmalom, / S a reszketőfényű nyárfasor. / A liszt szítál gyermekkoromra, / S én kéklek, villámlok legalól.” (*A liszt-világ*); „A szántóvetőnek nem kell / Agórára járnia, sem a fórumra, / Sem az öregek tanácsába, / Hogy tisztában legyen a / Császárság dolgaival.” – egyszerűen kirakosgatja a barázdában talált obulusokat maga elé, „s a császárság / Egész története ott lapít / A konyhaasztalon.” (*A szántóvető konyhapénze*); „A barátom visszaköltözött a múltba. / Ahol ördögök s angyalok / A fák alatt együtt feredőztek.” (*Pléhkrisztus, sópuska*).

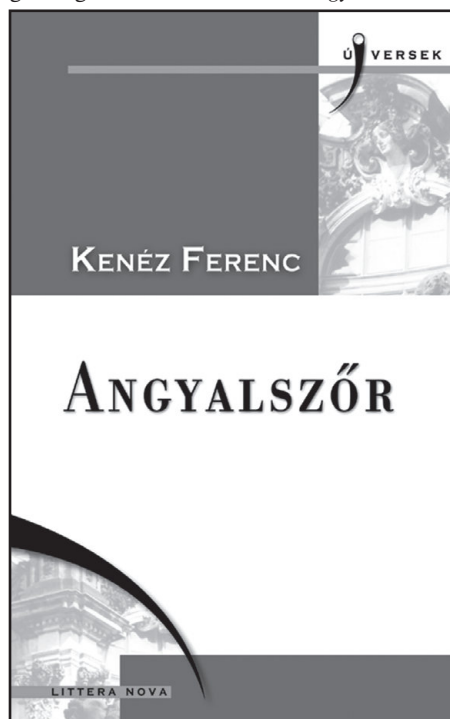
Az idézetek részben igazolják, részben azonban cáfolják Cs. Gyimesi Éva elemzését, s a cáfolatot nyilván a Kenéz költészetében eltelt idő tette lehetővé. A hétköznapi tények továbbra is megvannak, s a tárgyyszerűség és az absztrakció

is egységet alkot, de az új minőséget nem az „elkomolyodó játék” teremti meg. A játék az *Angyalször*-ben látásmód, s ilyenként leginkább a humorral tart rokonságot. Valahogy mi sem természetesebb, mint hogy a liszt szítál a gyermekkorra, hogy az egykori gyermek kéklék és villámlik, mint az ég, de *lent*, hogy a szántóvető a talált obulusokból olvassa ki a történelmet, hogy a barát visszaköltözik a múltba. Az absztrakció kétségtelenül furcsán jelenik meg, de azonnal elfogadjuk. Talán Kenéz stílusa, ez a főleg kijelentő mondatokra, felsorolásokra épülő stílus teszi, hogy mindent annyira természetesnek és véglegesnek érzünk. Persze fölmerülnek bennünk kérdések, de végül elhalnak. *A Pofánkban parázssal* például így végződik: „Szüleink hamut piszkálva, / dideregve vártak odalenn, / pityeregve. Kis sámliról / lestek az égbe, / hogy a parázs, csak a parázs, / az Úristenig elég lesz-e?” A kérdés ott van előttünk, de úgy viszonyulunk hozzá, mint egy mindennapi történet végéhez: igen, a szülők ezt kérdezik, miközben a sutban sírdogálnak.

A Bajtársak konyhafényben (a kötet egyik legjobb verse) olvasásakor is hasonló folyamat játszódik le az olvasóban. „Tudtam: nincs semmi bűnöm. / S tudtam: le fognak lőni.” – indít a mesélő, és mi biccentünk: most már mi is tudjuk. Miért lövik le mégis? – kérdeznénk talán, de a mesélő folytatja: „A golyó puhán indult el...”, és elfeledkezünk a kérdésről, érdeklődéssel várjuk a továbbiakat. Ugyanígy hallgatjuk végig, hogy: „ellátam a lepkéket, / ahogyan a disznókat szokás, / téli délutánokon”, és hogy: „Mire visszamentem, a feleségem / (aki a népi ízeknek igen

jó ösmerője) / már főzte a konyhában / a golyólevest / a katonáknak.” Még ez a zárójelbe tett mondat sem zavar – fontos kiegészítést tartalmaz, a hangulat lényeges elemét, s hatását csak fokozza a tájnyelvi igealak (szerepe ugyanaz, mint fentebb a *feredőzteké*).

„A költészet ott kezdődik, ahol a bizonyosságok véget érnek” – írta Kenéz *Vigyázalásból*

Kenéz Ferenc: *Angyalször*. Littera Nova, Budapest, 2004

fejállásba című kötetében (Kriterion, Bukarest, 1978). Azóta ez a kijelentés is módosult, valahogy így lehetne újrafogalmazni: „A költészet ott kezdődik, ahol a lakályos bizonytalanságok.” Ehhez a lakályos bizonytalansághoz pedig az *Angyalször*-re is jellemző nyugodt epikusság talán a legjobban. (Kavafisz tudja ilyen tárgyilagosan elmondani minden fájdalmát és álmát, s az ő verseiben is az előadásmód tárgyyszerűsége és a mélyben kavargó szenvedélyek közötti feszültség érezhető – ha egyáltalán el lehetne választani a kettőt, hiszen az embert megkísérti a gyanú, hogy a száraz hang nélkül a szenvedély sem lenne hiteles.)

Kenéz Ferenc 1944-ben született. Annak a nemzedéknek a tagja, melyhez többek között Csiki László, Farkas Árpád és Király László is tartozik. De míg a két utóbbi (költőkként) ismertek a leginkább) mindig is többet bízott a szavak teherbírására és hitt a közösségi költő szerepben (Farkas a mai napig nem kételkedik), Kenéz, mint láttuk, kezdeti iróniával viszonyult minden bizonyossághoz. Ami persze nem azt jelenti, hogy rá nem hatott a kisebbségi vagy később az emigráns élet visszassága – ebben a kötetben is találunk olyan verseket, melyek erről a problémagubancról szólnak (*Így van ez rendben, Egységes magyar irodalom*). De ezeket is úgy szemlélte, mint (ha szabad így fogalmaznom) természetes visszasságokat, mint olyasmit, ami hozzátartozik az élet eredendő furcsaságához, nyakateketségéhez, rendben-nem-levőségéhez. Ahol semmi sem jól elrendezett, ott miért kellene bármi jól elrendeztetet keresni? A kérdés egyszerű, a válasz nyilván nem az. De ez a nyilván nincsen panaszolódásként a versekbe írva. Illetve ott van, de nem a szavak szintjén, hanem a történetek hangulatában, a szóközök szomorúságában. Valahol ott, ahol az „angyalször” kifejezés keltette zavar keresendő.

DEMÉNY PÉTER

Pontosan nem lehet tudni, mi történt, de tény az, hogy annyira összeveszték, hogy háború lett a dologból. A nagy csetepaté

Lucifer győzelmével ért véget. Ezért az osztozkodás is az ő akarata szerint történt. Lucifer megtartott magának mindent, ami érdekes, az unalmas dolgokat pedig fölpackolta a Jóistenkének és elűzte őt a Mennysországba. Furcsán hangzik ez a történet, de gondoljunk arra, hogy a Földön is gyakran előfordul: ugyanazon eseményről egyik nemzet egy dolgot állít, a másik pedig épp az ellenkezőjét. (14.) Itt tartottam körülbelül Orbán János Dénes ördögregényének újraolvasásával, amikor felémlett bennem annak az ördögi heccnek a gondolata, hogy mi lenne, ha egy vérbeli, allegorikus transzszilvanista olvasatot nyújtának e hasábkon a *Bübockska*-ról – különösen a szerző korábbi megnyilatkozásaira való tekintettel ebben az ügyben. Mondjuk a Pokol lehetne itt Románia, a Menny Magyarország. Létezik persze egy „köztes” világ is a könyvben, a Föld. Ez volna Erdély. A *Bübockska* ebben az olvasatban egy anti-*Ábel*-trilógia. Egy regáti, kópé kisgyerek elindul szerencsét próbálni, Erdélyben igen szeretetreméltó emberekkel találkozik, a jószágos Kombiné anyóval, a vészbanyával, illetve a bölcs Párménusz doktorral, az al- és felkímistával. (Akad azért itt néhány negatív szereplő is, a Haspók és Marabukk nevű orrvadászok személyében. Értsd: Erdély nem a mítikus Tündérvilág, hanem a vérbő realitások földje.) Egy pillanatkép erejéig felrémlik a nyugodt Magyarországon, amint a politikai menedékjogért folyamodó román minisztert (hősünk, eredeti nevén mondjuk Bobocel atyját) látja vendégül, ez azonban nem bírja ott sokáig. Visszatér tehát a Pokolba. (Lásd még: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” – ahogy egyébként Bübockska/Bobocel útja is mutatja.) Kiszi-várogtatott titkos iratok körül bonyolódik a cselekmény: zsarolás, furfang, erőszak a titkosszolgálatok részéről. Végül diplomáciai úton elsimítódik a konfliktus, épp a fiúcskának köszönhetően. Az esetleges csetepaté tehát nem robban ki (lám, a kiegyensúlyozó transzszilvanista ideológia jelenléte), Párménusz is megkapja szerel-

Egy titkos főhős

mét, Margaritát, a titkos iratok is visszakerülnek helyükre, a Pokol könyvtárába, a Mennyben is mindenki boldogan eszi a spenótot. Igazi, meseregényhez méltó zárlat.

Mielőtt még bárki túl komolyan venné ezt az értelmezést, gyorsan leallok vele. Egy haszna mindenképpen van a kísérletnek: az, hogy külön felhívja a figyelmet arra a világra, amelyik a Menny és a Pokol között van. A Földről ugyanis igencsak keveset tudhatni meg a regényből. Kiindulásképpen annyit, hogy „bár a Földből élnek, az ördögök mégis rettenetesen utálnak a Földön tartózkodni. Elsősorban borzasztó hideg van. Aztán meg világosság. De a legeslegirtózatosabb a virágok illata. Azt végképp nem bírják.” (18.) A későbbiekben a Föld néhány mesei helyszínt szolgáltat az ördögregényhez: az a hely, ahol boszorkányszombatok zajlanak nagy paráználkodások közepette, az a hely, ahol a vasorrú Kom-

Orbán János Dénes: *Bübockska*. Medium-Erdélyi Híradó, Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár, 2005

biné anyó lakik mézeskalács házban, és Jancsikát és Juliskákat fogyaszt ebédre, az a hely, ahol pingvinekkel lehet találkozni a sivatagban. Valamivel közelebb a „realitáshoz”, a Föld az a hely, ahol vásárokat szoktak szervezni. (A piactér három fejezetnek – vagy „szarvazat”-nak, ahogy a regény mondja –, a nyolcadiknak, a tizenegyediknek és a tizenharmadiknak is helyszíne.) Nem utolsósorban viszont a Föld az a hely, ahol Párménusz, az alkímista él. Nem túlzás talán azt mondani, hogy titokban ő az ördögregény főhőse. A könyv világképén belül ő az, aki semmit nem veszít, csak nyer – még Mefisztón, a pokoli belügyminiszteren is átlát. Ravaszsága, különleges képességei átszűrik minden problémán: megfiatalodik, aranyat csinál, birtokába kerül a „titkos alkímia”, vagyis a felkímia tudása, ennek következtében ellenállhatatlanul jóképűvé is válik. A titkos tudásról, belátva, hogy az veszélyes, önként mond le, ennek fejében kap Bübockskától hetvenhét életévnyi bónuszt. Ehhez képest pedig az, hogy a klasszikus Faust-toposznak megfelelően eladja a lelkét az ördögnek, nem nagy ügy, különben is, mondja neki Bübockska, „midőn a Pokolra kerülsz, én majd gondoskodom, hogy ne kelljen szenvedned”. (160.)

Bübockska és Kergerossz (az ötvenegy fejtű kutya) kalandozásai a Földön sokkal több kudarccal járnak. Az ördögfióka „megokosodása”, fejlődése – a klasszikus fejlődéstörténetekhez képest – már-már észrevétlenül megy végbe, gyakorlatilag egyszerűen a Kombiné anyó és Párménusz közelsége miatt. A mesei „próbákat”, amelyek általában a mesehősök jellemének kristályosodását szokták jelezni, itt azok a bosszúállás-történetek helyettesítik, amelyek során Bübockska megfizet azoknak a földieknek, akik első találkozásukkor átverték őt – például az orrvadászoknak. Ehhez azonban nincs szükség különösebb leleményre, sokszor csak véletlenen segítik.

Az *aligkrapek* című írásában (amely a *Teakönyv*-be is bekerült 2003-ban) ezeket írta Orbán János Dénes *A kis herceg*-ről: „Micimackón, Alice-on, Csipikén és Csilicsali Csalavári Csalavéron csiszolódott ízlésemnek nem igazán csúszik. Egészen finoman fogalmazva: hányingerem volt és van tőle. Azon kreációk közé sorolom, melyek alá lavort kell helyezni, legyen mibe csöpögnie a nyálnak. (...) Azt hiszem, tudom, mit csináltam volna azzal a virággal: azt, amit minden normális, jópofa kisördög, hasonló helyzetekben. Hogy a kis herceg egy angyal volt, egy egészen tiszta formában érő gyemeki lélek, és azért nem tanította mósresre azt a virágot? Akkor olvassa föl a könyvet a Jézuska a mennyországból, a jobb létre szenderült kisgyermek lelke!” Egyértelmű, hogy a *Bübockska* megírásának alapindítéka valahol itt keresendő. Egy kortárs meseregény hőstétől kissé anakronisztikus lenne azt várni, hogy emberentúlian jószágos legyen. Ezt a típust is beleírja azért a könyvbe Orbán János Dénes Pöfiké, a kisangyal személyében. Az angyalfióká meglehetősen unalmas, enyhén stréber és undorítóan dicsekvő. Hozzá képest Bübockska a megtestesült normalitás: a „rossz”, de életrevaló, kíváncsi és élénk eszű kisgyerek ördögösített változata. A *Túl a Maszat-hegyen* című Varró Dániel-könyv a mindent előtűz paca és túlzott tisztaság közti egészséges közepűt, a gyerekek számára oly vonzó maszatosság létjogát feszegeti, ha netán „mondanivaló” után nyomoznánk benne. A *Bübockska* világa ehhez képest parodisztikusabb: eljárt az fordított világ (a Pokol) fordított értékrendjének problémájával. De nem „nihilista”: nem nullázza le a köznapi élet minden értékét. A (használatos) tudás, a kíváncsiság, a talpraesettség nagyon is kitüntetett értékek a könyvben. Kissé feszesebb történetvezetéssel (egyik-másik fejezet, például a tizenötödik, az Ördögök Öreganyjáról, nyugodtan elhagyható lenne), kevesebb archaizálással még közelebb kerülhetne a könyv a (már nem egészen kicsi) gyermekolvasókhoz – a többször is előforduló „nem volt apelláta”, vagy a „hátrább az agarakkal” kilóg ebből a nonkonformista világból és nyelvből. Mulatságos könyv született mindenestre, és ha Párménusz doktor valaha visszatér még az Orbán János Dénes-művekben, akkor biztosan érdemes lesz odafigyelni rá.

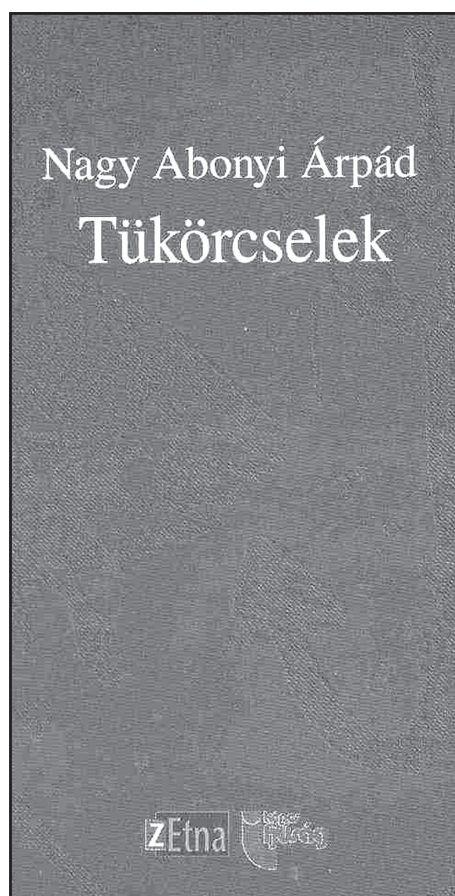
BALÁZS IMRE JÓZSEF

Nem hittem, hogy a mai, mindent megengedő posztmodern prózavilágban még lehet hagyományos, mi több, a köztudatban a klasszikus típussal azonosuló novellát írni. Abban még kevésbé hittem, hogy akad olyan alkotó, aki a szövegvilágok között éppen ezt a klasszikus rövidtörténetet idéző műfajt és az általa éltetett stílust állítja művészi munkájának céljául, ezen felül mondataival, stílusával olyan hangok megütésére is képes, amelyek Szentéleky Kornél, Kosztolányi Dezső és Szirmai Károly, legutóbb pedig Lovas Ildikó novelláiban csendültek fel. Azt pedig talán a legkevésbé voltam képes elképzelni, hogy mennyire lehet szeretni egy ilyen elhatározás és eltökéltség eredményét, Nagy Abonyi Árpád novelláit a *Tükörselek* című kötetben¹.

Az etalonként említett prózaírók mellett Nagy Abonyi Árpád szövegei Lovas mellett még egy kortársat megidéznek számomra, Bálint Péter debreceni író, Nem azért, mintha Bálint Péter klasszikus novellaszerző lenne, vagy mert Nagy Abonyi Árpád esetleg olvashatta volna valamelyik művét, bár erudíciójának a szövegekben való kivételése alapján egyáltalán nem biztos, hogy nem olvasta, hanem Bálintnak a franciaországi és a belgiumi naplóiban találkozhatunk azzal a szellemiséggel és magatartással, amit a *Tükörselek* novellái közelítenek az olvasóhoz. Ismeretlenül is úgy képzelem el az egyébként huzamosan Hollandiában élő Nagy Abonyi Árpádot, aki talán képzeletbeli utazó is – Bálint Péter ugyanilyen valós és képzeletbeli utazó –, akit külföldi útjai során a táj önkifejező megjelenése és története izgat, a tájat belakók múltja érdekli, ezeken felül a régió művészeti emlékeire kíváncsi, ezért képtárakban, antikváriumokban, könyvesboltokban tölti idejének jó részét, szellemi kincsekre vadászik, aztán pedig átadja magát az időben és térben való elvesztettség nyomán folyton rátörő depresszió szorításának, és ilyenkor, szorongásait oldandó, rágyújt egy szivarra, vö-

Töprengések

Nagy Abonyi Árpád: *Tükörselek*. zEtna – Képes Ifjúság, Zenta – Újvidék, 2004

rösbort kortyol mellé, vagy abszintet szopogat, akárcsak novelláinak hősei teszik a maguk vilá-

gában. „A szöveg és a szerző egyik” – olvashatjuk az egyik novellában. Ezek a hősök, egy kivétellel talán, mindannyian egyes szám első személyben megszólalva beszélnek el történeteket, mert csak a történetek maradnak meg, minden egyéb illékony a múlandóság vonzásában, és a történetek elbeszélése hozza magával az érzéseket, hangulatokat, ambientust és atmoszférát, aminek megteremtésében tapasztalhatjuk meg Nagy Abonyi Árpád írói kiválóságát. Rövidtörténeteinek hősei élményt képesek építeni az élménytelenségből, elbeszéléseik sajátos atmoszférateremtő prózaként működnek, és mindig valamennyit kimon datlanul hagyva lebegtetnek, kicsit a misztikum, kicsit a fantasztikum, de leginkább a fantázia irányában nyitva teret a történet továbbgondolásának.

Nagy Abonyi Árpád Kosztolányi Dezsőtől kölcsönzött alakmása, Esti Kornél például abba a poros, bácskai városba tér vissza egy szeles novemberi éjjelen, amelyben *már életükben is többször meghalnak az emberek*. Ebben a városban az emberek a *másnapi* újságot olvassák, mosolyognak, de valójában keserűség emészti őket, s egyszerre csak rádöbbennek, hogy tulajdonképpen *sohasem éltek*. Valahol itt, az élet megélésének lehetőségei faggatásában gyökerezik Nagy Abonyi Árpád prózaírói ihletése. A *Tükörselek* novellái ugyanis nem is tűnnek annyira cselesnek, hagyományos novellaként olvashatók, lassított tempójú szövegek, a közvetlen élmény közvetlen elmondásának benyomását keltik, és kitűnik belőlük, hogy nagyon átgondolt az a világ, amelyben a novellahős, vagy novellahősök

járnak, kelnek. Attól függetlenül, hogy éppen merre tartózkodik az elbeszélő alakmása, akár Dél-Itáliában, akár az Ardenekben, akár Zentán, a Tisza-parton, akár Szabadkán a szállodában, világossá válik, hogy egy nagyon tervszerűen fölépített élményvilág veszi körül, amelyben a szerző végtelenül otthonosan és mégis kíváncsi-an fürkészve mozog. Kíváncsisága végtére soha nem hatalmasodik el rajta, mindig akad ideje egy szivarra, egy italtra, amit mindig a helyzet alapján választ meg, forró grogra, abszintre, vörösborra, ecetes fehérborra, gyomorkeserűre, kávéra, teára. Ez a világ éppen az ésszerűen megtervezettség miatt valószerűtlen. E világ mögött, ami tulajdonképpen egy hamiság, egy látszátvilág, melyen ott munkál Nagy Abonyi Árpád prózájának alapvető mozgatóereje, a világ megismerésére törekvő igyekezet, és a vajdasági rövidtörténet-írás kezdeteihez, Szentéleky Kornél, Herczeg János, Szirmai Károly műveivel való visszanyúlás, azok beszédmódjának nem titkolt felülírási szándékával.

„Már minden történetet elmeséltek egyszer” – írja Nagy Abonyi Árpád egyik novellájában, abban, amelyben írói továbblépésének lehetséges irányai fölött is tépelődik. Ezt a megállapítást a szentenciákkal szembeni kellő fenntartások mellett el is fogadhatjuk: arra azonban, ahogyan Nagy Abonyi Árpád meséli történeteit, érdemes odafigyelni, nyelvi fegyelmézettsége a világgal szembeni kellő kíváncsisággal párosulva szépirói erényekbe ötvöződött, novelláit csak egy módon lehet olvasni – élvezettel. Börfotel, szeccsziós olvasólámpa, némi szivarfüst, testes vörösbort vagy gyűszűnyi gyomorkeserű, s nem utolsó sorban az irodalom iránti tisztelet illik hozzájuk.

FEKETE J. JÓZSEF

¹ A szerző *Tükörselek* című könyve érdemelte ki a 2004-es Szirmai Károly Irodalmi Díjat, amit 2004. december 10-én adtak át a vajdasági Verbászban.

Nem nehéz megjósolni, hogy a Dérczy Péter könyvének hátsó borítóján olvasható zárómondat szinte minden, a kötetből megjelenő írásban fel fog bukkanni majd. A summary, amely szerint a *Vonzás és választás* „Egy ötvenkét éves csávó első könyve”, nem kevés öniróniáról, és a lehetséges külső nézőpontok iránti nagy érzékenységről tanúskodik. A könyv egy harminc éve kezdődött kritikai munkásság utolsó 10-15 évéből válogat, sőt, még azt is elolvashatjuk a kötetzáró, *Búcsú avagy kritika vagy amit akartok* című tanulmányban, hogy Dérczy 1973-ban, egy tanára felkérésére írta első kritikáját, aztán azonnal el is ment a kedve egy időre ettől az egésztől. Dérczy a kötetben két író kapcsán is beszél megkésett pályakezdekről, pontosabban a fegyelmetszűrésből és az önmaguk iránti szigorból következő kései fellépésről, ritka (kötetbéli) megszólalásról. Amit azonban Pályiról és Oraveczről mond, talán őrá is értjük most már, akár szerette volna ezt, akár nem. A frapáns zárómondatban kiemelt „megkésett” a könyvvé merevítés fontosságát is kérdésessé teszi: egy kritikus számára ugyanis kétségtelenül a könyvekkel, az írókkal és az olvasókkal gyorsabb és közvetlenebb kapcsolatban álló folyóiratok jelentik a valódi „terepet”, egy irodalmi szerkesztő személyiségét pedig nem nyíltan megfogalmazott programok és vallomások rajzolják meg, hanem az általa közölt szövegek kiválasztása és egymás mellé helyezése. Ahogy ez az ötvenkét éves csávó kötetének záróírásában mondja, a kritikus identitás mindig keletkezik, soha nem lehet előzetesen adott, hiszen csak a kötetekkel folytatott dialógusban jöhet létre: „A mű és a kritika, illetve kritikus inkább egymás tükréiként fogható fel, olyan másságokként, melyek egymásban ismerik föl magukat, s így jutnak el – mindegyik a maga «területén» – egy olyan identitáshoz, mely mindig újraalkotandó, és nem véglegesen és változatlanul egy és ugyanaz, egész.” (228)

A hátsó borítón olvasható szöveg legfontosabb mondanója azonban talán mégiscsak az a képlet, ami Dérczy szerint az effajta könyvek kapcsán óhatatlanul felmerül: „Az ilyen típusú «válogatott» gyűjtemények az irodalomtörténeti értéke, s főleg értelme számomra egyáltalán nem

evidens. Akkor tartom elfogadhatónak, ha abból egyfajta kritikai, irodalomtörténeti gondolkodás- és beszédmód sajátos alakzatai is körvonalazódnak”. S a dilemmákat még lehet sorolni: dönteni kell a válogatás és a sorrend kérdésében (Dérczy például többször is felborítja az egyszerű kronológiát), és szembe kell nézni azzal a helyzettel, hogy a kritika „függő” jellege erősen sebezhetővé, magányossá tehet egy ilyen könyvet. Az a kritikus, aki, mint Dérczy, minden alkalommal igyekszik a szövegre magára összpontosítani (elhatárolva önmagát az egymáshoz igen közel álló impresszionista, illetve ideologikus kritikai beszédmódtól), egyetlen kötetrel voltaképpen könyvek sokaságát „hívja elő”: valójában Dérczy minden kritikáját úgy kellene olvasni, hogy előtte (utána, közben) azt a könyvet is elolvassuk, amelyikről szól. A kritika ugyanis folyamatos párbeszédre ítélt műfaj: dialógusba lép a szöveggel, a többi olvasóval, sőt, a szerzővel magával is. Ez utóbbi Dérczy számára különösen abban az Orbán Ottó posztumusz verseskötetéről szóló írásban lesz fontos, ahol ez a párbeszéd már lehetetlen – itt emeli ki azt is, hogy a kritika műfajának éppen a rögzíthetetlen, a mozgásban lévő „rögzítése” adja a sajátosságát: „szerintem a kritika mindig lezáratlan életművek egyes újabb dokumentumaira vonatkozhat, feltételezve ezzel azt is, hogy az alkotói pálya esetleg egészen más irányt vehet, mint azt éppen egy konkrét könyvvel kapcsolatban rögzítettük.” (200-201.) S a kötetbéli írások egy részét valóban különösen izgalmasá teszi az azóta megváltozott kontextus, hiszen ma máshogy olvashatjuk például a Darvasi prózájával foglalkozó, a pályaalakuláshoz aggódva és bizakodva közelítő írást az azóta megjelent Darvasi-kötetek felől, vagy a kritika 1990-ben konstataált válságát felvázoló tanulmányt a kritikavita ismeretében.

Dérczy kritikai beszédmódjának kereteit két fogalom, a *megszakítottág* és a *folytonosságad-*

ja: a két kategóriát alapvetően *poétikai* értelemben használja, és a *várhatóság-váratlanság* elentétével hozza összefüggésbe. Azt is megállapítja, hogy nem feltétlenül az a „váratlan” az olvasó számára, ami első közelítésben annak tűnik – Temesi *Por* című regényét hozza fel a formabontó köntösbe bújtatott hagyományos beszédmód példaként. Irodalomtörténeti értelemben

Dérczy szemlélete döntően a folytonosság, és nem a megszakítottág kategóriájára épül: modernség és posztmodernség között (Szegegy-Maszákra hivatkozva) sokkal inkább kapcsolódást lát, mint szembenállást. Ennek a tételnek szinte gyakorlati igazolásaképpen igen eredeti módon kapcsolja össze például Kosztolányi *Esti Kornélját* Darvasi kötetivel vagy a *Hő-söm terével*.

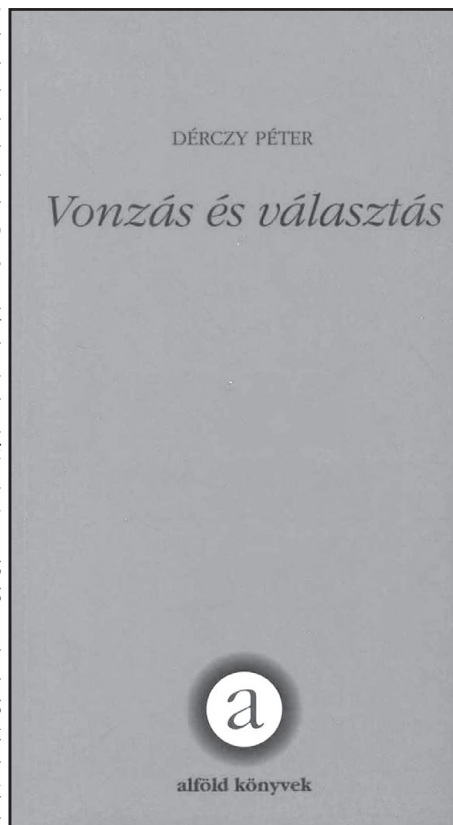
Dérczy számol az írói életmű és az adott, éppen vizsgált szöveg kapcsolatának kérdésével is: azzal a dilemmával néz szembe, hogyan lehet kikerülni az elvárások, a „második könyvek” okozta fanyalgások, az írókat záró jóslatok kritikusokra leselke-

dő csapdáit. Dérczy két olyan könyvről szóló írását is beavogatta és (sejthetőleg nem véletlenül) egymás mellé helyezte a kötetében, amelyeknél a recepció egyértelműen az előzőregényhez képest érezte leírhatónak a műveket: Závada *Milotája* és Háry *Xanadu* ja kapcsán azonban csak jelzi az korábbi szövegek kellette várokozást, de nem ezt jelöli meg a megszólalás kiindulópontjaként, hiszen tisztában van azzal, hogy az életmű mint kontextus a szerző életében sosem ad rögzített nézőpontot.

A *Ki tanyája ez a világ* című „népregényről” szóló írását Dérczy a „Balázs Attilát mindig jó olvasni” kitételrel kezdi, majd a szerző nehéz írói sorsának, irodalomtörténeti helyének taglalásával zárja: „Művei egy része sok éves vagy inkább évtizedes késéssel került be a magyarországi köztudatba, így nem hathattak a megfelelő időben, noha epikája sok mindent korábban megelőlegezett, mint itteni kortársaié” (168-169.) Ennek a kritikának az íve jól jelzi Dérczy kritikus magatartásának legfontosabb és számomra rendkívül rokonszenves jellegzetességét: kritikusként nemcsak a XX. századi irodalom folyamatait *megérteni kívánó* irodalomtörténetiséssel folytat belső párbeszédet, de a benne élő, a műveket *élvező* olvasóval is.

SZILÁGYI ZSÓFIA

Megértés és élvezet

Dérczy Péter: *Vonzás és választás*. Csokonai Kiadó, Debrecen, Alföld könyvek, 2004

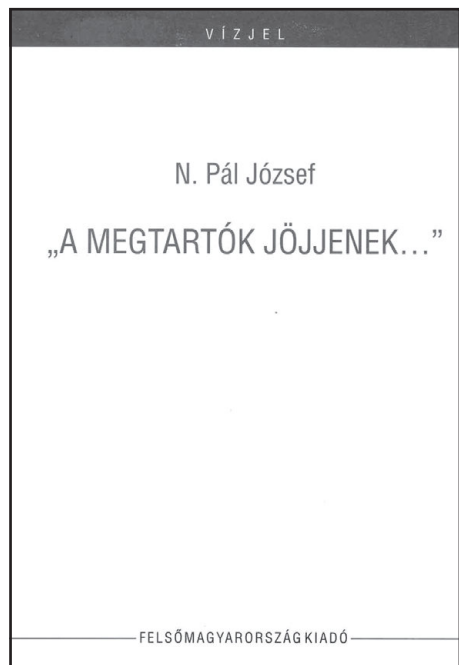
N. Pál József saját bevallása szerint sajátos aspektusból közelít az irodalomhoz. Nem a szűkebb értelemben használt irodalmiság, az esztétikum mibenlétének elvi problematikája, a poétikatörténet, a recepció elméleti gondjai érdeklik elsősorban, inkább a história felől tekint a literatúrára. Munkái az irodalomértelmezés és a huszadik századi magyar történelemírás ötvöződéséből születnek. Irodalmunkat a maga történetiségében és társadalmiságában látja. A szépírás szociológiáját az interpretáció nélkülözhetetlen összetevőjének tartja. Ahogyan tanulmánykötetében bevezetőjében írja: „[...] arra vagyok kíváncsi, hogyan élte át ez a nép a huszadik századot, miért vagyunk – emberként, magyarként – olyanok, amilyenek a mindenkor jelenben”. Amiért a nemzeti, illetve az irodalomtörténet-írást szorosán összetartozónak gondolja, az az a meggyőződés, miszerint „ennek a népnak a történelme az irodalma nélkül nem érthető meg.” Tehát az irodalmi mű történelmünkéről való tanúságtétel, a közös sors esztétikai és morális (ember- és nemzetformáló) „üzenet” is egyben.

Mit is akar megérteni és megértetni N. Pál József? Nos, mindenekelőtt azt, hogy a magyar történelem egész egzisztenciánkat meghatározóan formáló személyes és kollektív ügy. Éppen ezért elsődleges fontosságú, hogy az emlékezés, az önismeret és a kulturális folytonosság alkotta tudati-érzelmi struktúra – a múlt század rombolása ellenére – ismét a személyes és a kollektív identitás alapjává váljon. Ehhez mindenekelőtt a kádárizmusból örökölt manipulatív valóságképet kell a történelmi realitáshoz és a morális életvezetési stratégiákhoz igazítani. Vagyis meg kell szüntetni az életünket behálózó hazugságok és önbecsapásoknak a tudatlanságból, a közömbösségből és a múltfelejtésből következően újra és újra körénk fonódó látszatvalóságát. Az igazság versus hazugság, az emlékezet versus meghamisított-elfelejtett történelem lesz imígyen az ön- és múltmegértés viszonyrendszer. A hiányaiban és sérülésében is még élő hagyomány, az eleven közösségi emlékezet feszül szembe a tudós értelmező írásaiban-elemzéseiben a politikai ideológia és szabadsághiányos gyakorlat

Írások a felejtés ellen

„látszat” világával. Hiszen N. Pál József szerint a kádárizmus – mint életünket a mai napig nagymértékben determináló létszituáció – hazugságban született (emlékezzünk 1956-ra!) és a hazugságra épített rendet. A rezsim uralma mozdíthatatlanságának érdekében a történelmi emlékezet, a nemzettudat rombolását, a szolidaritást, az erkölcsiséget szem előtt tartó magatartásformák ellehetetlenítését vitte végbe. Öröksége a „szinte önleégült emlékeztetés”, a „tökéletes manipuláltság és kijátszhatóság” állapota. A rendszerváltozással elmaradt az a történelmi

N. Pál József: *A megtartók jöjjenek...* Felsőmagyarország Kiadó, 2004

katarzis, amely az emberi és nemzeti tudat rehabilitációját hozhatta volna magával.

A fentiekből következően nincs sürgetőbb, mint a valóság hitelességének helyreállítása: a jelenben, a történelemben, az azonosságtudatban. A múlt újraalkotása a jelenből való újraértésért jelenti, mely egyben önértelmezés is, hiszen a kollektív emlékezet és identitás – csakúgy, mint a személyes – számos hiattussal, torzulással terhelt. Ezért a szerző megállapításai nem csupán a nemzeti deficit mérséklését szolgálják. Elemzéseiben gondolkodói-értelmezői-szakemberi egzisztenciája kialakulásának feltételeit, természetének jellemzőit is keresi. Ez az oka N. Pál József írásainak sajátos szubjektív hangjának, a minduntalan jelentkező önértelmezés erős igényének.

A tudós tekintete a közel- vagy félmlútra irányul. A folytonosság tudatának feltámasztása, illetve a manipulatívval szembeállítható új és mégis izig-véríg tradicionális (hiszen a nemzeti irodalom hagyományában hozzáférhető) vonatkozási és példarendszer keresése-felmutatása a célja. Útja olyan konzervatív út, amely a folytathatóság feltételének mutatkozik. A feltámasztani kívánt példa a maga idejében a folytonosságot képviselte. Most is ez a szerep várna rá: kultúránk szakadékeit áthidalni, réseit betömni.

A könyv témaválasztásai a felejtéstől veszélyeztetett, morálisan a közösségi boldogulásnak és szolidaritásnak elkötelezett szellemi-kulturális magatartásformákat állítanak a középpontba. A tanulmányok külön ciklusa foglalkozik Németh Lászlóval, 1956 múlhatatlan erkölcsi példájával. Az irodalomban a megélt történelmi valóságra vonatkozó kérdésfelvetés, a nemzeti sorsproblematikát előtérbe helyező válaszadás alkotóit és műveit vizsgálja. Szabó Zoltán, Czine Mihály, Vekერი László, Püski Sándor, Szilágyi Domokos, Csoóri Sándor – íme egy kis izelítő a

korántsem teljes névsorból. Figyelme kiterjed a „megtartó” minták színpadi, filmbéli megjelenítőire is: Latinovits Zoltánra és Sinkovits Imé-re. S minden írásban ott találhatja az olvasó a kor atmoszférájának, empirikus valóságának, deformált lelki-tudati világának élvezetes esszé-stílusú mondatokba öntött leírását.

Tévednénk azonban, ha azt gondolnánk, hogy N. Pál József valamiféle sosemvolt ideálvilágot, az emberi természet esendőségét figyelmen kívül hagyó utópiákat kér számon a jelenen. Minden esetben tudatosítja, hogy megőrzésre ajánlott értékeinek hordozói maguk is elszenvetdék a determináló életvilág presszióját, s többé-kevésbé ők is kénytelenek voltak engedni – rosszabb esetben – elveikből vagy kénytelen-kelletlen elfogadták a cselekvési tér behatároltságát. Határozott vonzalma ellenére a népi mozgalomról is kimutatja, hogy a maga teljességében csak rövid ideig létezhetett, hatásteremtése pedig igencsak korlátozott volt. A kádárizmusban is, ma is inkább csupán az emlékezete volt valóságos. Az „ahogy lehet” szereptudat és a „megmaradás morál” vállalása bizony a hatalommal való – a jobbak esetében jellemzően hallgatóságos – alkuk megkötését is jelentette, akár Németh Lászlóra, akár Illyés Gyulára tekintünk. Nem is beszélve már a Veres Péter-i vagy Szabó Pál-i jóhiszemű naivitásról... *A megtartók jöjjenek...* leszámol minden, a mai önfelmentésnek alapot adó illúzióval. Szakmai felkészültsége mellett ez a tisztító szándék az a morális többlet, amely a szerzőt saját területén a legkiválóbbak közé emeli. N. Pál József önmagával szemben sem elnéző. Tudja, hogy elkötelezett értékvallása szinte esélytelen a jelen amoralitásában. Szereptudata, megtalált magatartásformája mégis sértetlen. Példája izelítőt ad a megtartó hit erejéből.

PAPP ENDRE

„Kányádi Sándort évek óta költészetünk egyik legnagyobb ígéretként tartjuk számon” – írta Gálfalvi Zsolt 1956-ban a költő *Virágzik a cseresznyefa* című első kötetének megjelenése után háromnegyed évvel, olvasható ismét a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója által kiadott *Tanulmányok Kányádi Sándorról* című kötetben. Ötvennégy másik kritika, tanulmány, esszé, műelemzés, portré, köszöntő társaságában, melyek a kezdetektől napjainkig, a 2002-es *Felemás őszi versekig* végigkövetik a pálya alakulását, elemzik, értelmezik, bírálják, többnyire inkább méltatják annak egyes állomásait, kiemelkedő alkotásait.

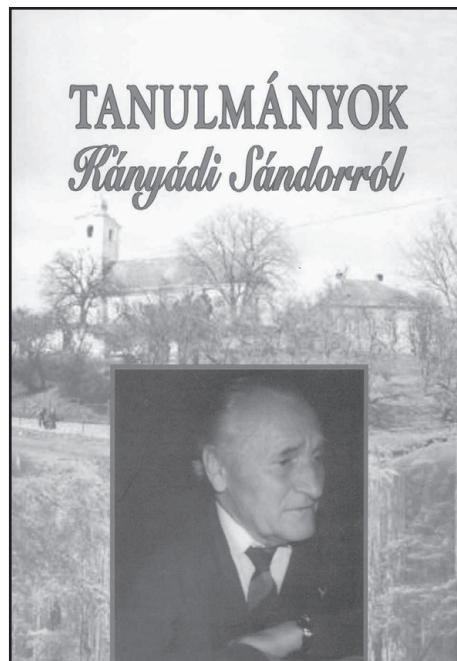
A Csoóri Sándorról, a Sütő Andrásról, a Szilágyi Istvánról szóló tanulmánykötetek után, tudatos kiadói törekvéseiről tanúskodva, ez a negyedik olyan monumentális antológiája az egyetemi kiadónak, amely élő klasszikusunk eddigi életművét állítja középpontba. Ezúttal immár két monográfia (a Ködöbocz Gáboré és a Pécsi Györgyié) után, de ezúttal sem hiábavalóan, sőt éppen azt szemléltetve ismét, hogy az egyszemélyes irodalomtörténeti monográfiák mellett, mennyire létjogosultsága lehet az ilyen, többtucatnyi szerző rész munkálatait egybegyűjtő, s csak az olvasó, minden egyes olvasó tudatában összeáll(hat)ó „monográfiának”.

A Kányádiról szóló öt évtizeden átívelő írások sorozata rendkívül érzékletesen dokumentálja, legalábbis a recepció részéről, illetve a recepció tükrében azt a folyamatot, melynek eredményeként az „egyik legnagyobb ígért” „a mai magyar irodalom talán legnépszerűbb, legolvasottabb költőjévé” vált, ahogy a kötet szerkesztője, Márkus Béla állapítja meg a fűszövegben. Ugyanezt a kötet legifjabb szerzője Nagy Gábor így fogalmazza meg: „Kányádi Sándor költészete az egyik legfőbb kapocs a mai magyar líra és a szélesebb, verset csak elvétve olvasó közönség között, s mindemellett a szakma (egy része) által is az egyik legnagyobb figyelemre méltított életműről van szó”. A kiugróan magas olvasottságnak, népszerűségnek, a szakmai visszajelzésekben és elismerésekben is megnyilvánuló sikernek a receptjét azonban nem fogja megtalálni az ol-

vasó ezekben az írásokban, de a magyarázatát talán igen, ha elfogadva a szerkesztői összeállítást vezérfonálul, maga is végigköveti a költői pálya alakulását.

Azt, ahogyan a „természetes költő” – akinek az egyik titka kezdettől az egyszerűség, de a kifejezőnivaló komplexitásához képest (Székely János) – „Az egyszerű szemléletességtől, Petőfinék és a népköltészetnek az ösztönzésétől úgy jutott el létfilozófiai érvényű egyéni kompozícióig, hogy útjának meghaladott állomásairól

Tanulmányok Kányádi Sándorról. A Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2004

A költői népszerűség titka

is mindig magával vitte az egyszer megnyert értékeket.” (Görömbei András), s eközben „egyed-fejlődése” során megismételte a romániai líra fejlődése (Csiki László) mellett általában a magyar irodalom törzsfejlődését a népköltészettől, a krónikás énekektől, a zsoltároktól, Petőfin, Aranyon, Adyn, József Attilán, a transzszilvanistákon, a neoavantgárdon át a posztmodern szövegirodalomig. Úgy, hogy közben sokak számára „a romániai magyarság költői reprezentánsává vált” (Domokos Mátyás, Pécsi Györgyi), többek között azért, mert „a kisebbségi sors, a szellemi, lelki karanténlét megvételje” is volt (Cs. Nagy Ibolya), hogy aztán, a kilencvenes években, a posztmodern kor játékos-ironikus szemléletmódjától, formaszervező eljárásaitól is megérintve újítsa meg költészetét, de továbbra is „pán Transzylvanicusként” valljon az örök emberi és a személyes alkotói kérdések mellett közösségi gondjairól.

A kötetbe foglalt ötvenöt írást Márkus Béla elsősorban a kronologikus, de részben a tematikus szerkesztési elveket is követve öt ciklusba szervezte, és mindig az egyik írás címét emelte ki cikluscímeként. Az első három ciklus („...a férfikor nyarában”, *Mítosz és kísértetjárás között*, *A báránka meg a ló*) a Kányádi-kötetek megjelenésének sorrendjében közli újra az azokra reagáló legfontosabb kritikákat, tanulmányokat; a negyedik, *Megtartó hagyomány* címmel, a drámaírókat bemutató cikkeket, a Kányádi-líra természetének általánosabb (Szakolczay Lajos, Pomogáts Béla, Pécsi Györgyi) vagy éppen konkrét (Láng Gusztáv látomás, Bitskey István a zsoltárhagyomány szerepe) kérdéseit körüljáró írásokat foglalja össze; a befejező („...végehez közelít a kezdet”) pedig visszatér a két legutóbbi Kányádi-kötet (az „egyberostált” *Valaki jár a fák hegyén* és a *Felemás őszi versek*) kapcsán meg-

jelent írásokhoz, amelyek szerzőinek többsége (Szilágyi Márton, Kovács Béla Lóránt, Ködöbocz Gábor, Pécsi Györgyi) szükségszerűen az életmű egészével is számot vet ismét. A szerkesztő tudatosan figyelt arra, hogy az egyes írások közötti kapcsolódási pontok felismerhetőek legyenek, hogy időnként szinte folytassák, kiegészítsék egymást, s a recepcióban megfogalmazódó vitakérdések és válaszok (például Cs. Gyimesi Éva: „*S van-e vajon költészet még a versben?*” című írása kapcsán) is újrálathatók legyenek.

A Kányádi-líra egyik legfontosabb, s véleményem szerint a népszerűségéhez nagymértékben hozzájáruló karakterjegyét Láng Gusztáv már 1970-ben pontosan felismerve azt írta: „A maga nemében szintézisreemelő költészet ez”, pedig akkor még a *Fától fáig* kivételével meg sem születettek azok a a motívum- és létösszegző, nagy küzdelemversek, bartóki jellegű verskompozíciók (*Fekete-piros*, *Halottak napja Bécsben*, *Sörény és koponya*, *Krónikás ének*, *Valaki jár a fák hegyén*), amelyek mára már e költészet emblematikus darabjai. Jó, hogy a kötetben a XX. századi magyar líra ezen, minden bizonnyal időtálló verseinek elemzéseit is megtalálhatjuk, nemcsak az egyes tanulmányok részeként, de önálló, változatos módszertanú műelemzések keretében is (Görömbei András: *Kányádi Sándor Krónikás éneke*, Móser Zoltán: *Jászol és koporsó*, Bertha Zoltán: „*Valaki jár a fák hegyén*”).

Ha valaki, olvasó, a tanulmánykötet átböngészése után sem érti meg, hogy mi is lehet Kányádi Sándor titka, olvasottságának, népszerűségének magyarázata, akkor már csak az utolsó írás, Vörös István, az ifjabb költőtárs által megfogalmazott kezdősorához tudom utalni: „Kányádi Sándor versei olyanok, hogy szeretni lehet őket.”

ELEK TIBOR

A kötet előszava, túl a szerző személyére és céljaira vonatkozó tájékoztatáson, elsősorban *ígéreteket* tartalmaz. Ígér többek között „koherens irodalomtudósi szerepkört” és termékeny kételyt e szerep következetes betölthetőségében. Igéri a szövegek „ideológiáktól megtisztított” olvasatát, „a teljességében kialakíthatatlan ideológiamentesség tudatában”.

Ezzel nemcsak „magasra állítja” a szellemi ugrólécet a kritikus számára, hanem rokonszenvet is kelt. Hosszú időt töltvén és dolgozván egy olyan korban, melyben kötelező volt a feltétlen hit *az egyféle bizonyosságban*, örömmel olvasok minden kételynek utat nyitó kísérletet. Mi mást tehet a kritikus, mint hogy vállalja *véleményét* (mi egyebet vállalhatna?), s véleményével együtt azokat az elméleti előfeltevéseket, melyek olvasás közben úgy-ahogy kalauzolták, miközben tudván tudja, hogy viszonylagos igazságok erőterében mozog, melyben minden lehetséges válasz újabb kérdéseket támaszt? Mind véleményével, mind előfeltevéseivel szemben.

Erre kitűnő példa a kötet élére helyezett *Lát-lelet és/vagy diagnózis* a maga játékosan kétértelmű alcímével: *Egy korszerű(bb) kánonkonceptió esélye (f)el?* A középfok zárójelbe tett „jele”, akárcsak az *elé – felé* szójáték egyszerre vall a bizonyosság óhajáról és elérhetetlenségéről; a megérkezés vágyáról és a szakadatlan úton-levérsről. Feltéve az olvasónak azt a kérdést is – immár a tanulmány ismeretében –, hogy a szaktudomány célhoz érkezésének esélyét latolgatja-e a szerző, avagy *saját* esélyeit egy új (vagy teljesebb és pontosabb) fogalmi háló kidolgozására, az *Előszó* ígéreteinek szellemében? Jártassága a kérdés irodalmában s annak (valljuk be, néha nehézkesen) tömör elemzése az első választ sugallják; *A valós problémák...*, *A Tanulmányok(?)* és a *Lezárhatatlan konklúziók* című alfejezetek inkább a másodikat. Ha az utóbbiakra mint szerző kétségtelen eredményeire figyelünk, a kettősségek vállalása szembetűnő; nyitottság és zártság, esztétikai érték és történeti érték, kulturális háttér és értelmező közönség egymásnak feszülő dialektikájában képzeli el a kánonok működését. Kérdés persze, és erre sem a fogalom-elemzések, sem a (még oly lezárhatatlan) konklúziók nem adnak választ, hogy ha e kettősségek egyidejűsége és érvényessége minden lehetséges jelentést viszonylagosít, akkor ez a működés

Kánonok és szövegek

egyáltalán leírható-e. A kívülálló még arra is gondolhat, hogy egyáltalán *paradigmatikus-e* a kánonelmélet és -fogalom, más szóval, hogy nem csak adott elméleti rendszereken belül érvényes kánonfogalmakról beszélhetünk-e, mely rendszerek akár nyíltan, akár rejtetten ideologikus fogantatásúak, s ha valamelyiknek hívéül szegődünk, nem a számúzni kívánt ideologikumot csempésszük-e vissza az attól megtisztítani szándékolt szövegbe?

Egy könyvismertetés aligha adhat teret elvi javaslatoknak, de talán megjegyezhetem, hogy a kánon(ok) történetibb szemlélete jelenthetne előrelépést, ami az egymást cáfoló kánonkonceptiókat egymást értelmezni tudó szemléletekkel váltaná fel. Másrészt a fogalmi elmosódottságot részben tisztulni segítene *kánon* és *hagyomány* szigorúbb elkülönítése, mely fogalmak jelenleg mint rokon értelműek szerepelnek a kritikai beszédmódokban. Minden korszak kritikája új (kortárs) művek és szerzők kanonizációjára törekszik, ámde a meglévő kánon teljes újraértelmezése nemcsak az olvasatok intézményesülése miatt lehetetlen, hanem mert ezt a kanonizált művek önértéke is kizárja, illetve csak módjával teszi lehetővé. A hagyomány azonban, melynek átstrukturálásával minden kánon megírja a maga előtörténetét, könnyebben enged az újraolvasásnak, már csak azért is, mert strukturáló értékelvei eredendően történeti értékekre vonatkoznak, szövegelméleti voltak bizonyosságai. A kánon-kiegészítéshez ezért a hagyomány nagyfokú megnyitása szükséges – hogy maga a kánon újrazárható legyen. Ez a két szempont azonban a kánonkutatás filológiai megalapozását tenné az eddigénél fokozottabb mértékben kívánatosá.

Ez át is vezet bennünket az „alkalmazott kánonológia” területére, melyet négy tanulmány képvisel a kötetben. A két Ady-dolgozat inkább jól megírt penzum, az *Ideologikus alakzatok* az (1957 utáni) erdélyi irodalom fogadtatásában

azonban figyelmet érdemel, akárcsak a Bánffy Miklós trilógiájának fogadtatási kérdéseit taglaló. Az *Ideologikus alakzatok...* mint látélet kiváló – ha nem összképpnek tekintjük, hanem az erdélyi irodalom egyik lehetséges fogadtatásának. Az ideologikus sémák elemzése pontos, akárcsak torzító hatásuké – árnyaltabb lenne azonban, ha a kritikák, a „befogadó szövegek” gondosabb történeti bemutatása kísérné. Akkor talán kiderülne, hogy e recepcióban milyen szerepet játszik a hatalom által elnémított, „lappangó kánonként” a transzszilvanista értékudat, annak minden (viszonylagos) archaizmusával és anakronizmusával együtt. Másrészt kíválgatna, hogy a „kettős (a hatalmi és a közösségi) cenzúra” létevel az erdélyi és részben a magyarországi kritika is szinte kezdettől tisztában volt, és az irodalom szabadságának, az újítás, a modernizálás jogának az elismerését szorgalmazta olvasat-ajánlataival. A „messianisztikus kánon” mellett létezett tehát egy „modernség-kánon”, amit még akkor is figyelembe kell venni, ha a kettő között gyakran köttetett kompromisszumok – a kánon zártságának és a hagyomány nyitottságának fenntartásával. A Bánffy-trilógia esetében pedig a magyar kánon-történet egyik rendhagyó aspektusát elemezhetnők, azt tudniillik, hogy a diktatórikus irodalompolitika által – nemcsak a kánonból, hanem a könyvtárakból is – kiszorított művek még a „lappangó kánonban” is csak tetszhalottként lehetnek jelen, ami szinte lehetetlenné teszi, hogy minden kritikus- és olvasó-nemzedék a maga meg- és újraértésével a mindenkori jelen számára elvégezze a folyamatos értékérvényesítést teendőit.

Szerzőnk kritikusi teljesítményét mindössze négy rövidebb írás képviseli a kötetben; inkább markáns ízelítő, mint értékelhető összegzés. A kánonkonceptió újabb alkalmazása mind a négy, éspedig elsősorban *aműfaji kánonoké*, amennyiben az epikus próza, illetve a líra posztmodern

ARIADNÉ KÖNYVEK

Boka László

A befogadás rétegei

Az értelmezés hatalma és a megértés alteritása
Kánonok többszámúsága és egyeduralma
Értékorientáció és követési minta
Recepció és ideológia, hatalom és kultusz
Az olvasás paradigmái: fokozatok és dilemmák
Történeti és esztétikai érték
Erdélyi és/vagy egyetemes irodalom
Elfeledett vagy elfeledett, klasszikus és kortárs

Boka László: *A befogadás rétegei. Tanulmányok és kritikák. Kolozsvár, 2004, Kompress (Ariadne Könyvek)*

változatainak immár (legalábbis értelmező közösségek szerint) kanonikus változatait lebegtetni normaként a vizsgált szövegek felett. Bár a választott alkotók közel állanak a bíráló ízléséhez, ítéletei szigorúak; rátapint minden szövegbeli lazaságra és következetlenségre – általában ítéletek formájában. Valamivel több szövegelemzés meggyőzőbbé tenné kifogásait is, dicséreteit is, de hát tudjuk, hogy a terjedelmet ritkán szabja meg a kritikus, gyakrabban a szerkesztőségek. Maradjunk abban, hogy a kritikák hangneme, komolysága hitelt érdemlő, és vállaljuk a könyvek elolvasását, hogy a szövegeket mi magunk szemelgessük az elismerő és az elmarasztaló állításokhoz.

LÁNG GUSZTÁV

GÁSPÁR LÓRÁND 80 éves

A kortárs francia költészet legnagyobb alkotója – magyar

Test és szellem számomra elválaszthatatlan, akárcsak azon tudósok és bölcsek számára, akik a legközelebb állnak hozzám: Einstein és Spinoza.

Íme „orvosi ars poeticája”, hitvallása: *Ha pontosan és hatékonyan kívánod ellátni páciensedet, vedd tekintetbe a betegnek a kórhoz való viszonyát az egyes személy és általában véve az ember természetét,*

az emberi testtájak, időjárás és égőv szerinti változatos felépítését, elemezd minden életkor, minden életvitel, foglalkozás és szokásrendszer jellemzőit,

fürkészd a szavakat és a beszédmodort a csendet és a gondolatot, ne hagyd figyelmen kívül az alvást az álmatlanságot, az álmok mélységét, időtartamát

vizsgáld a szertelen mozdulatokat, a vakarózást és a könnyeket, a rosszulleteket, széket, vizeletet, köpetet és hányást

Készíts jegyzeteket az egymást váltó betegségek Természetéről, a rohamokat és a leépülést jelző szövődményekről.

Írd fel a verejtékezt, a meghüléseket, a hidegrázást és a tüszenteleket, tanulmányozd a köhögést, a csuklást, a bőföggést, a csendes vagy hangosan távozó gázokat, az aranyeret. Éber figyelmed ne kerülje el a

kiválasztott folyadékok sűrűsége és mennyisége, legyen bár szó nyirokról, nyálkáról, sárga vagy sötétes epeömlésről, gennyről vagy vérről. (Klinika)

Hogyan tovább?

– Járt-e 1943 óta – amióta elment – szülőföldjén?

– Igen, először a hatvanas évek közepén. Édesapám két évvel a háború után meghalt, édesanyám azonban továbbra is Marosvásárhelyen élt.

– Mit jelentenek az Ön számára a kapott díjak, az elismerés, a Gáspár-kultusz?

– Igyekszem nem „komolyan venni”. A költőnek ugyanis nem szabad azzal foglalkoznia, hogy kapott-e díjat vagy nem. Örömmel tölt el, ha olvassák és szeretik a költeményeimet, mert úgy érzik, kaptak valamit.

– Mik a tervei a nyolcadik X-nél?

– Rendszeresen dolgozom, gyakorta hívnak az egyetemre. Sokat kérnek a kiadók is. Folytatom az életet, tanulok, írok. Olyan doméniumok érdekelnek, mint a tudomány területén az idegtudomány és pszichológia (pszichizmusunk új-fajta megközelítése), akárcsak irodalmi téren, hosszú évek óta elkezdtem szerkeszteni „jegyzeteimet” negyvenkétéves sebész-oktatói munkámról, valamint húsz tanítvány felelőseként két évtizedes tapasztalataimról egy „intenzív sebész kezelés”-t oktató egységben.

– Tíz év óta levelezünk. Újabban e-mailen tartjuk a kapcsolatot. Szelleme mindig tiszta fényvel veszi körül. Ön hogyan viselte életében a szenvedést?

– Ahhoz, hogy a lelki erő a szenvedés minden fázisában állandóan rendelkezésünkre álljon, igazán nagy léleknek (Mesternek) kell lenni, ami, sajnos, nem az én esetem, még messze vagyok attól.

Hó kavargó neszei az éjszakában
Ugyanaz a kisgyerek bámulja hogy táncol
Előtte a csend (...)

Havazzatok be gyerekkor gyümölcsei
A szerelem emlékének sivatagait –
Legyetek megannyi éjszaka frissessége
Havazzatok be lépteinket az éjszakában

.....
Szó-hó – homok, forró és hideg, fény és sötétség, a világ örök szépsége és a testi szenvedés, Lóránd Gáspár otthon van a világban, az emberi szellemben, hitben.

A tisztaságnak ez az útja
Akadályfutás, amelybe belepusztul a ló
Az ember fellázad emberben
Az embernek át kell ugrania az ember
Nevű gátat
A protoplazma- és foszfor-tavakat
A vadállatoknál szörnyebb képzeletet
Átjutva ezeken a határokon
Vannak, akik úgy érzik, a súlytalanság
Különös honába értek.

OBERTEN JÁNOS

Februárban töltötte be nyolcvanadik életévét a Marosvásárhelyen született Gáspár Lóránd. Szülei – apja székely, anyai részről örmény – Gyergyóból származnak. A költő tehát „többszörösen is a miénk”. Első irodalmi próbálkozásaival tizenhárom éves korában jelentkezik. De édesapja kérésére „komoly” pályát választ: beiratkozik a Budapesti Műszaki Egyetemre. Néhány hónap múlva Németországba viszik, ahonnan megszökik, végül – 1945 tavaszán – Párizsban köt ki. „Virágoztak a gesztenyefák, az emberek az utcákon mosolyogtak, a szabadság szó értelmet nyert. Ez volt életem legszebb napja” – emlékszik később. A párizsi magyar diaszpóra segítette, hogy munkát találjon, szakács, szobainas, csarnoki kirakodó, éjjeliőr és más foglalatosságot űz. Közben ritkán eszik, kevés pénzből megél. Az élet szép, barátokra, ismerősökre tesz szert. A művészet és a tudomány között ingadozva elvégzi az orvosi egyetemet. 1954-ben feleségével és három gyermekével Betlehembe, majd Jeruzsálembe költözik, ahol elvállalja az ottani francia kórház sebész állását. A közeli sivatag mágiikus vonzással bír, a kórházi órák után kimegy költői világának helyszínére. A júdeai sivatagtól a Vörös-tenger partjáiig, majd az Égei-tenger vulkanikus szigetéig, Közel-Kelet országaiba, majd New-Yorkba hajszolja a felfedezést, a megismerést vágya. 1970-től Tuniszban folytatja sebész hivatását. 1996-ig felváltva Párizsban és Tuniszban, Sidi Bou Saidban él és a Charles Nicolle kórházban dolgozik.

Első kötete a Flammarionnál jelent meg 1966-ban, *Le quatrième état de la matière* (Az anyag negyedik halmazállapota) címmel s rögtön berobban a francia irodalomba (1967-ben Apollinaire-díjjal értékeltek) költői világának egyediségével, szuggesztív képeivel, gondolati mélységével rendelkező költeményeinek időt és teret felölölő horizontjával, szikár, tömör, sziklakemény szavakból, a természet elemeinek ritmusa által meghatározott verssoraival. 1987-ben Párizs Költői Nagydíját, 1993-ban a Mallarmé Akadémia díját nyújtották át Júde és Egée kötetéért. A legnagyobb elismerést 1994-ben kapta életművéért: a Prix National de Poésie du Centre National des Lettres, a Nemzeti Irodalmi Központ Nemzeti Költői Nagydíját, illetve a legmagasabb francia irodalmi díjat, az Akadémia Grand Prix de la Poésie-t.

A költő, akit elbűvöl a sivatag, ugyanakkor sebész, mindennap szembesül a szenvedéssel, az emberi test gyengeségével. Lorand Gaspar – ahogyan neve a francia költészetben szerepel – megpróbál hasonlóságokat, találkozási pontokat felfedezni. Tartalmatlan az a vers, amely nem az anyagban gyökerezik és hiú a testi épség, amely nem foglalja magába a lélek és a szellem egészségét is. Aláhúzza, mi a közös az életnek a földön való megjelenésében és a szöveg megszületésében. Az írásban a világ eredetét kutatja, ezek a meditációk lassan költeményekké alakulnak. Költői megfigyelései klinikai látélet-pontosságúak, aprólékosak, költői megfogalmazásai élőkörül és halottakról szólnak. Versei szigorú, szabad és sejtelmes vallomások az élet és a test titkairól. Mégsem érjük tetten, hol végződik az ember és hol kezdődik a költő.

– Minek vallja magát, franciának vagy magyaroknak? Szinte valamennyi kötetének fülszövegében vagy előszavában szerepel, hogy „Fransz-szilvániában” született.

– Költő vagyok, aki francia nyelven ír. Sohasem tagadtam meg többféle származásomat, gyökereimet. Ez fontos, éltet, táplál. Hozzá tartozik az egyéniségemhez. Fiatal koromban magyarul írtam. Németországban megjelent egy vékony kötetem. Párizsban 1945 után egy fiatal értelmiségi csoport tevékenykedett, tagjai német táborokból érkeztek oda és tanulmányaikat végezték. Néhányan, irodalomszeretők, *Ahogy lehet* címmel irodalmi-kulturális lapot alapítottunk, amely tizenöt éven át létezett, én azonban orvosi tanulmányaim miatt csak két évig vettem részt a munkában. 1950-ben megnősültem, a feleségem francia. Ekkor határoztam el, hogy francia nyel-

ven írok. Bár a francia nyelvet gyerekkorban elsajátítottam, évek kellettek, amíg oly mértékben bírtam a nyelvet, hogy költői eszközökkel fejezhessem ki magam.

– *Modern versformában, olykor „biblikus hangnemben” veti papírra a több ezer éves múlt anyagi-szellemi remineszcenciáitól fűződő gondolatait. Szavai fénylő fehérek, mint a mediterrán Nap. A mai technicizált, videóútott, „cédésített”, „dévédésített”, világhálósított világban kell-e a vers, eljut-e a szellem és a lélek legmélyéig, hogy a befogadó is érezze az örömet, ami a költőt írásra készítette?*

– Diákkörökben akadnak olvasóim, illetve irodalmárok, akiknek tetszett ez a hang a költészetben. Immár vagy három évtizede meghívják egyetemre Franciaországban, külföldre, ahol a francia irodalmat oktatják. Ily módon érezhettem, mi megy át ebből a költészetből. Kérdések hangzanak elarról, hogy mit akartam, ésők mit értettek meg. A technikai világban kevés helye van a versnek, televízióban, videókon nem sokat foglalkoznak vele. De amíg az embereknek szükségük van zenére, képzőművészetre, költészetre, addig van remény.

A sivatag a szembesülés és megtisztulás helye

– *Ön a Közel-Kelet és az Arab félsziget mellett ellátogatott Nevada, Arizona, Új-Mexikó sivatagiba, verscsokra bejárta az égei-tengeri szigetsoportot (külön kötetben jelent meg Patmosz sziget, ahol Szent János a Jelenések könyvét írta), de volt Belső-Ázsiában és Észak-Amerikában (New York is sivatag, az emberi érzések sivataga?). Miért vonzóak ezek a helyek? Óhatatlanul jelképeket keresünk az általuk „ihletett” költeményeiben.*

– A sivatag számomra egy határtalan nyitottság lehetőségének megtapasztalása. Ebből a megfigyelésből született egy nap az a gondolat, hogy ez végtelenül végtelen valóság. Amelyben el kell indulni. A kövek, az élet jelen van – mint az Óstalajban is megírtam –, atomokból és molekulákból áll, mint az anyag. Mikro- (homokszemcsék és a bennük élő rovarok) és makrokozmosz (a végtelen sivatag és a följé boruló világmindenség a maga időtlenségével). Az élet a sivatagban annak törvényei szerint alakul, a mag, a rovarok, a madarak, a növények, a csapadék rapszodikus megjelenésének függvénye. Az élet ilyenkor hirtelen feltámad tetszhalott állapotából, táplálkozik, szaporodik, majd ismét behúzódik a homokba, a föld felszíné alá, túlélni a legközelebbi vízceppig... Az élet kérdése ebben a perzselő forróságban, hogy mivégre tart ki a természet?

– *A szavakat, amelyek mágiikus erővel hatnak, és rituusszerűen ismétlődnek (fény–madár–kő–éj–jel–víz–kiáltás–fehér–női test–Nap), nem lehet jelzőkkel díszíteni. A mítosz, mely szerint a megváltókat, prófétákat, egyszerű halandókat a sivatagban a kísértések és az önmegtartóztatás közötti párharc erősítette meg hitükben, bizonyosságot téve a Teremtő iránti odaadásról, Önnél valóságghú vizuális képekben jelenik meg.*

Harscsintér ez hol megütöközik
ISTEN és SÁTÁN
természetszerűleg kijelölt hely azoknak
kik megtisztítani óhajtják
lelküket
amelyet csupán a kísértések
és a test kötődései béklyóznak meg
a fény felé való emelkedésében

Végtelenül tökéletes magányosok
élnék itt e rémisztő helyet
nem lakhatják
csak kifogástalan életet élő emberek
akiknek bátorsága és hite
minden próba felett áll

Próféták kivonultak a sivatagba, megtisztulni,
azzal, hogy szembentek a kísértéssel, és annak

legyőzésével. Értsük ezt úgy, hogy a lélek megtisztulása, sőt a testé is – önmegtartóztatás következménye? A lélek csendje, üressége elvonulás a kinti világ zajától és csábításaitól, ez az út valódi énünk, önmagunk belső tükröződéséhez? A sivatag világában mit jelentenek a szavak? Mennyiben asszociálható a homokkal, a mediterrán fényvel, és mennyiben a miénk?

– Mindaz amit írtam, kivetíthető a lélek szintjére is, ha nem is „földrajzilag”, áttételesen. Talán ezért is értik és érzik sokan a mondanivalómat. A lélek megnevesedése, önerejéből feltámadt és új értékekre lelt öntudatra ébredése az ásvány-és növényvilágban. Bár kklusaim címe is elárulja, hogy más „helyszínen” is jelen lehet a lélek és a szellem. S akkor a tudományos vonatkozásáról nem is beszéltem. (Mandulafák, Tengerparti ház, a Negyedik halmazállapot, Madarak asztala, Testmarta test, Közéltetés a szóhoz, Klinika, Júdea stb.)

A sivatag kettős hivatása
POKOL PARADICSOM

Tisztaság és rémület
„Mikor pedig a tisztátalan lélek kimegy az emberből, víz nélkül való helyeken jár, nyugalmat keresve, de nem talál” (Máté 12,43)

„Könyvészet”

Költeményeit angolra, arabra, görögre, spanyolra, olaszra, románra fordították, a költő is több nyelvet ismer: magyart, franciát, angolt, németet, görögöt, arabot, olaszt. Magyarul a Nagyvilág folyóiratban jelentek meg versei Somlyó György (Óstalaj), illetve Tellér György fordításában, az Európa Kiadónál 1981-ben a Napjaink költészete sorozatában a Minden földek földje címmel. Közel két évtizednek is el kellett telnie, hogy nemrég a Múlt és Jövő Kiadó válogatást jelentessen meg, a Pannonhalmi Szemle két számában is közöl prózaí szövegeket. Gáspár Lóránd maga is fordította Rilke, Lawrence verseit, Szeferiszt, a hozzá közel álló Pilinszky János költeményeiből ültetett át franciára, továbbá Wéores Sándor, Tolnai Ottó és többek között Markó Béla verseiből is. Legutóbb *Fénnyel írni* címmel Somlyó György fordításban jelent meg magyarul válogatás Gáspár Lóránd verseiből.

– *Több kötetet jelentetett meg olyan képzőművészekkel közösen, mint az erdélyi származású Hajdú István, a kínai Zao Wou-Ki vagy Szenes Árpád. Miért érezte szükségét ennek?*

– Hosszú évek óta kiegészítjük egymást. Én tettem meg az első lépést, mert vonzott a művészetük, és nekik is mondtam valamit az én verseim. Kivétel talán a Hajdú Istvánnal készült *Mandulafák* kötet, ahol a szobrász vastag papírba nyomta be a formákat. Ezekben a formákban van valami a vers „anyagából” és gondolatából.

Verseskötetein kívül meghatározhatatlan műfajú „próza” írása, esszéje, naplója is megjelent Feuilles d’observation, Approche de la parole, Apprentissage, Journaux de voyage címmel és még sorolhatnánk... És akkor még nem beszélünk fényképészetről, amellyel ugyanazt igyekezett egész életében „megörökíteni” megérteni, amely többletet hordozott magával legyen az Égei Szigetsoport, Judea sivataga, Arábia vagy a világ bármely helye, ahol szinte megszállóként a fény nyomában jár, amely a természetből vagy az emberből sugárzik, fotókiállításon másoknak is megmutatni.

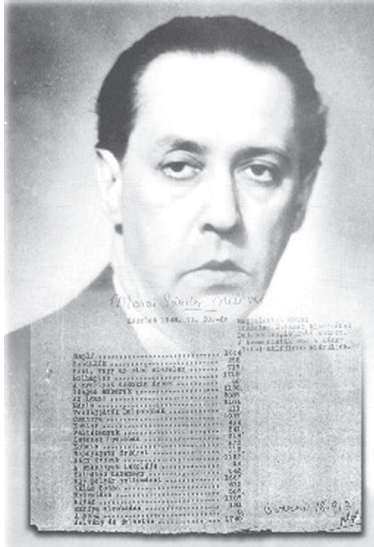
Test és lélek orvosa

– *Ön sebész, egyetemi tanár és költő. Mire gondol műtét közben? Hat-e a két hivatás egymásra?*

– A kettő kiegészíti egymást. A hasonlóság talán abban van, hogy a vers a lelket gyógyítja, tisztítja, erősíti. A biológia tudománya, a medicina, a beszélet, illetve az írás, vers és próza, amely olykor filozofikus, számomra szétválaszthatatlanok. Ma már tudom, hogy minden egészséges agy (azzal a feltétellel, hogy megfelelő körülmények között foglalkoznak vele gyermekkortól kezdve) kreatív lehet mind a tudományok terén, mind a bölcsészeten és a művészetben.

Április 11-én 105 éve született Márai Sándor

(1900–1989)

Sem életében, sem halála óta senki se vitatta, hogy a 20. század magyar irodalmának egyik legjelentékenyebb alakja. Akik nem kedvelték – és sokan nem kedvelték jobbról is, balról is –, azok is elismerték művészi értékét, gondolatgazdagságát, műveinek hatását az olvasók sokaságára. Amikor a harmincas évek elején máris sikeres regényíróként foglalja el helyét az irodalmi életben és az újságírásban, a fasizmus felé tartó, majd hamarosan rohanó országban a különböző árnyalatú jobboldaliak felett idegenkednek egyértelmű liberalizmusa, demokratizmusa miatt, vagyis az adott körülmények közt harcoss baloldali ellenzékiességétől. Idegenkednek, olykor háborognak is, de olvassák, gyönyörködnek benne (szándékuk ellenére), vitatkoznak is vele, főleg publicisztikájával. Mert mindig érdekes, amit ír, mert stílusa elegánsan magas színvonalú írásművészet. Mert felizgatja azokat is, akik egyetértenek vele, azokat is, akik politikailag egyenest ellenségüknek tartják. Azután másfél évtizeddel később a szocializmus felé induló, majd az ábrándos szocializmus elképzeléseit hamarosan felváltó, az eszményt önkényuralommá torzító „marxista-leninista ideológia” és a „szocialista realizmusnak” elnevezett irodalmi kényszermunka évtizedeiben a hivatalos kultúrpolitika ugyanazt a Márait ugyanazokért a stilisztikai-politikai tulajdonságai miatt jobboldali „polgári csökevény”-nek láttatná, de közben ugyanúgy elismeri művészi értékét, sőt még szándékainak humanizmusát is. Amikor pedig 1948-ban tudomásul veszi a politikai és főleg a kultúrpolitikai fordulatot, amely megfosztja attól a légkörtől „amely nélkül – saját, élőszóval, illetékes államférfiak előtt elmondott szavaival – nem érdemes élni”, és önkéntes száműzetésbe megy... akkor ugyan nem beszélnek és nem írnak róla, de rosszakat se mondanak. Külföldön megjelent könyveit ugyan csak illegálisan hozzák haza az odakintjárók, de ezek békésen hazatérnek a kofferekben, terjednek az olvasók között, az irodalom értői magán-körökben beszélnek róluk, anélkül, hogy bárkit megvádoltak volna Márai-könyv olvasása miatt. Mert azért a legilletékesebb irodalmi üldözők is tisztelik, és igyekeznek maguk is olvasni új könyveit. Majd egyszerre már kezdik hazahívni. Az egyre lágyulóbb diktatúrának egyenest jól jönne kibékülni Máraival. Hiszen Zilahy, a másik tisztelt emigráns már békül, olykor már hazalátogat, majd úgy dönt, hogy haza is költözik. Az már történelmi és irodalomtörténeti végzet, hogy hazakészülődés közben hal meg. Márai azonban él, és a maga előkelő modorában, választékos nyelvezetével csökönyösen ellenáll. Nem harcias szellem ő, de nem is békülékeny, hanem kónok, aki törhetetlenül hűséges eszméihez. Így él, egyre magányosabb lélekkel a messze idegenben, egyre magányosabban a múltó évek terhével. Már elérkezett a 89. életévhez, közeledik a 90. Elege van mindenkől, nincs további tartalma számára a létnek. Annak idején elment, mert nem volt már itthon, amiért érdemes élni. Most már sehohol a világban

sem észlelt olyasmit, ami miatt érdemes élni. Ilyenkor okosabb önként menni. Egy biztos kézzel tartott pisztoly egyetlen lövésével be lehet fejezni. Ezzel a főlényes gesztussal lépett át a nyílra, a megijósítható halhatatlanságba. Azóta itthon megint a legolvasottabb íróink közé tartozik.

Hogy ki volt és milyen volt?

A Grosschmied család nagyon régi, már korai századainkban is tisztos városi rangokat viselő szépségi cipszer (más néven: szepesi szász) familia volt. Országos, olykor világhírű jogtudósok kerültek ki nemzedékeikből. Közéleti érdemeik miatt kaptak valaha régen a királytól magyar nemességet a „Márai” előnévvel. Az író nagybátyja, Grosschmied Béni a budapesti egyetemnek olyan tekintélyű jogászprofesszora volt, hogy külföldi egyetemek – köztük még az oxfordi is – vele íratott magánjogi tárgyú tankönyveket. Márai apja is jogtudós volt, nagyon tisztelt kassai ügyvéd. Az író is Kassán született. Az ifjúkori emlékek, a nagy múltú, régóta polgárosított város, benne a nagyon kulturált

Márai Sándor jelentősebb regényei: *Vendégjáték Bolzanóban*, 1940; *A gyertyák csonkig égnek*, 1942; *Sértődöttek*, 1947–48; *Béke Ithakában*, 1952; *San Gennaro vére*, 1963; *Ítélet Canudosban*, 1970.

1990-ben Budapesten (posztumusz) Kossuth-díjat, 2000 decemberében pedig Magyar Művészeti Díjat kapott.

szülői otthon képe, hangulata, polgárlakjai mindvégig alaphangját adták bonaktakozó, majd terebélyesedő életművének. Ez a világ adja örökségét, ez határozza meg hitvallását. A nemesi-jobbági Magyarország évszázadai folytán az iparos, kereskedő, értelmiségi polgár nélkülözhetetlen volt, de mégis sok mindenben idegen. Nemesi vagy paraszti eredetű magyar polgárság csak egész kevés helyütt alakult ki városainkban, felettebb ritka volt az olyan képlet, mint a debreceni civis. A magyar polgárság túlnyomó többsége német, szláv és zsidó eredetű volt. De a társadalom polgárosodása és ettől elválaszthatatlanul nemzetudatának kifejlődése ezeket a polgárokat már a XVIII. századtól kezdve a magyarságtudat fontos hordozóivá, kifejezőivé tették. A német vezetéknevű

és magyar nemesi előnévű felvidéki polgárság ugyanolyan közege lett a XIX. századtól óriási lendülettel fejlődő magyar kultúrának, mint a hasonló társadalmi utat bejáró szlovák, zsidó, szerb, horvát, román kortársaik. A nagy kultúrájú Kassa és benne a nagy kultúrájú család igen jó termőtalaj volt az irodalom és a művészetek számára is.

Mire Márai Sándor – aki, amint költőként irodalmi útra indult, a családi predikátum alapján Márainak nevezte és írta magát – túllépett középiskoláin, olyan művelt diákember volt, aki egyaránt ír, olvas, beszél magyarul, németül és franciául. Nem csak az irodalomban és a történelemben, hanem újságíróként is kiemelkedett biztonságos verselőképeségével. És habár hamarosan kiderültek prózai erényei, prózáiróként tartja számon az irodalomtörténet, majd volt olyan időszak, amikor legtekintélyesebb újságíróink közt foglalt helyet – a költészet mindvégig megmaradt, mint játék, szórakozás, de néha szenvedély. Költői stílusában, ízlésében a Nyugat költőitől, leginkább Kosztolányihoz áll közel, majd erre rétegződtek a Berlinben és Párizsban belélegzett nyugateurópai hatások. Ennek a választékos költészetnek mindvégig jó átlagát képviselte olykor magasabb szinteket is elérve, de élete végső évtizedeiben, a honatalanság magányában néhány nagy elégiája – például a *Halotti beszéd* – fel tudott emelkedni költészetünk legmagasabb ormaiig. De azért a költészet mégis háttérzene a regényekhez. Mint ahogy ha nem is háttér, mégis melléktema a gyakran igen nagy hatású publicisztika, és az ettől elválaszthatatlan, gyakran bravúros útirajz. – Mindez hozzátartozik Máraihoz. A regényíró azonban XX. századi szépirodalmunk egyik legfőbb alakja.

Márai Sándor *Napló, 1984–1989* a Helikon kiadásában jelent meg 1999-ben Budapesten. Az író ezekben a személyes vallomásokban egészen bizalmas közelségbe kerül olvasójával. Már a magas kort megért ember mély bölcsessége szólal meg benne, aki teljesen szabad tud válni mindentől és szinte mindenkítől. Nem szól többé a világ dolgairól, politikáról, utazásokról, de még csak irodalmi csemegékről sem, sőt szinte az írástól is megcsömörlik. Csupán régi kedvenceit olvasgatja: Arany Jánost, Krúdy Gyulát, Rilket... A mégis papírra vetett szűkszavú feljegyzésekben az elmúlásról ír. Elmondja fájdalmas szenvedéseit, amelyekben lassan meg kellett válnia szeretteitől. Először, 62 évi házasság után, feleségétől Lolától, majd sorban húga és két öccse követik őt. A legtragikusabban érintette őt fogadott fiának váratlan halála, aki fiatalon, 46 éves korában, infarktushalálra halt meg. Teljesen egyedül maradt. 1989. január 15-én írta utolsó mondatát naplójába: „Várom a behívót, nem sürgetem, de nem is halogatom. Itt az ideje.” A tavaszi meghúzása előtt még felhívta a rendőrséget...

**Az oldalt összeállította:
NAGYÁLMOS ILDIKÓ**

MÁRAI SÁNDOR

Halotti beszéd

Látjátok feleim szem'ekkel, mik vagyunk.
Por és hamu vagyunk.

Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.
Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?...
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat.
A halottnak szakállá nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporladnak, elszáradnak a szápadlat alatt.
A „pillangó”, a „gyöngy”, a „szív” – már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt
És megértették a dajkaéneket
A szunnyadó, nyugós gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsványoké,
A gyerekek Toldit olvasod és azt feleli: oké.

A pap már spanyolul morogja koporsóink felett:
„A halál gyötrelmei körülvetek engemet!...”
Az ohioi bányában megbicsaklik kezed,
A csákány koppan és lehull nevedről az ékezet.
A thyrreni tenger zúgni kezd s halold Babits szavát,
Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát.

Még szólnak és üzennek ők, mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: „Nem lehet, hogy oly szent akarát...”
De már tudod! Igen, lehet... És fejtetted a vasat
Thüringiában. Posta nincs. Nem merek írni már.
Minden katorga jeltelen, halotttért sírni kár.

A konzul gumit rág, zabos, törli pápaszemét,
Látnivaló, untatja a sok okmány és pecsét. –
Havi ezret kap és kocsit. A Mistress s a baby
Fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?

Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava?... Rippli színe? Bartók vad szelleme?
„Az nem lehet, hogy annyi szív...” Maradj nyugodt. Lehet.
Nagy hatalmak cserélnek majd hosszú üzenetet.
Te hallgass és figyelj. Tudjad, már él a kis sakál,
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
Már sarjad a vadkaktusz is, mely elfedi neved
A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.

Még azt hiszed, élsz?... valahol?... És ha máshol nem is,
Még halold a hörgő panaszt: „Testvért testvér elad...”
Egy hang alétlan közbeszól: „Ne szóljon ajakad...”
Egy másik nyög: „Nehogy, ki távol sír e nemzetem...”
Még egy hörgő: „Megutálni is kénytelen legyen.”

Hát így. Keep smiling! És ne kérdjed senkitől: miért?
Vagy: „Rosszabb voltam, mint ezek?...” Magyar voltál, ezért.
És eszt voltál, litván és román... Most hallgass és fizess.
Elmúltak az asztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejet,
A rádióaktív hamu mindent betemet.

Túrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen,
Túrd, hogy már nem vagy ember itt, csak egy szám a képletben,
Túrd, hogy az Isten tűri ezt s a vad, tajtékos ég
Nem küld villámot gyújtani, hasznos a bölcsesség.

Mosolyogj, mikor a pribék kitépi nyelvedet,
Köszönd a koporsóban is, ha van, ki eltemet.
Órizz eszelősen néhány jelzödet, álmodat,
Ne mukkanj, amikor a boss megszámlolja fogad.

Szorogads még a bugyrodod, rongyaidat, szegény
Emlékeid: egy hajfürtöt, fényképet, költeményt –
Mert ez maradt. Zsugorian még számbaveheted
A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet,
És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet,
És már nincs, akinek a hóhér eladja a kötelet,
És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk,

Látjátok feleim szem'ekkel, mik vagyunk?
Ime, por és hamu vagyunk.

...Jobb karján a kötél meglazult. Nyújtózott. Az ének
Közéről zengett. Figyelt. Most megismerte:
Ők énekeltek, a szírenek.
Rekedtes ének volt, kéjes, olajos. A társak aludtak.
Viasz tapadt fülükben. Álmodtak is. Arról, hogy hazajutnak,
S majd boszút áll az ifja vagy a véne!...

Felnyögött, tehetetlen. No, hol van most Pallas Athéné?...
A tutaj csattogva úszott. Az ősz ember feltárta rémes torkát.
Az ének távolodott. Vijdjogtak a vitorlák.
Egyszerre félni kezdett. Megroggyant keze, lába –
Felnyögött. Félt, hogy hazakerül Ithakába...

400 év francia festészete Budapesten

A fény és árnyék mesterművei a Múcsarnokban

Képzőművészet

Jó nemzetközi kapcsolatainknak köszönhetően a budapesti nagy múzeumok az utóbbi két évben az európai szellemi körforgásban még ritka kezdeményezést valósítottak meg: „hához hozták” az

igen rangos francia festészet remekait.

Tavaly az év kiállításának a Szépművészeti Múzeum nyújtott ideiglenes otthont. Az impresszionistákra, *Monet és barátai* mesterműveire százazrek voltak kíváncsiak.

Idén, bár még év elején vagyunk, megkockáztatom a kijelentést: a 400 év francia festészetéből rendezett tárlatot művészi értékében és az iránta megnyilvánuló érdeklődésben 2005-ben aligha fogják felülmúlni. Az 1800 Ft-os belépőjegyek ellenére már januárban túl voltak a százazrek látogatóin, és az utolsó előtti héten is hosszú volt a Múcsarnok előtt várakozók sora.

Az emberben önkéntelenül is mocorog a kételkedés kisördöge: ennyire élénk volna az európai művészi értékek tisztelete nemzetársainkban, vagy a médiumok is rájátszanak erre a felfokozott érdeklődésre? Netán a magyar festők a francia művészet iránti hagyományos vonzódásának okaira kíváncsi a nagyközönség?

Jean Baptiste Pater (1695–1736) Előkelő társaság szabadban

Akármelyik is lenne a motiváció, néhány dolgot le kell szögeznünk: a szervezők – közöttük a Francia Múzeumok Központi Igazgatósága – roppant feladatot vállaltak fel. Ennek jórészt meg is feleltek, és reményeinkben aligha csalódtak.

A Budapesten február végén zárult kiállítás precedenst teremtett: először volt látható egy ilyen értékes válogatás Franciaország határain kívüli. Ezzel megnyílt a kapu a kollektív bemutatására más közép-európai nagyvárosban is.

A rendezvény célját a szervezők világosan megfogalmazták: megismertetni a magyar közönséget a francia festészettel a XVII. századtól napjainkig. Mégpedig a fény és árnyék szerepének kihangsúlyozásával. A nyolc teremben elhelyezett 118 képet a Louvre, a Musée D'Orsay, a Centre Pompidou, valamint több nagy francia múzeum gyűjteményéből állították össze.

A szervezők igyekeztek megkönnyíteni az átlagismeretekkel rendelkező látogató tájékozódását. Minden terem bejáratánál kétnyelvű sommás ismertető nyújtott bepillantást a korok, áramlatok, izmusok, művészeti kölcsönhatások labirintusába. Ezek átböngészése, „megemésztése” persze így sem volt egyszerű feladat, hiszen a nap minden órájában sokan álldogáltak az „elgazdított” előtt. Ráadásul a közönség nem egy irányban hömpölygött, hiszen a korok és alkotók között kedvükre tallóztak a látogatók. A szerzők nevét, a munkák címét nehezen sikerült kiböngészni, mert – biztonsági okokból – a képektől elválasztó jó háromlépcsényi távolság betartására kényszerültek.

Ami a tárlat tematikáját illeti, a fény-árnyékhatások iránti érdeklődés a XVII.

században alkotó Georges La Tourtól a XX. századi Henri Matisseig minden korban megmutatkozott.

A francia klasszicizmus festői még bizalmatlanok voltak a komor árnyékok iránt, ám egy évszázaddal később a Caravaggio nevéhez fűződő iskola már felismerte a drámai hatás növelésének lehetőségét a fény és árnyék szembeállításával.

A kiállítás erőteljesen kiemelte az olasz, majd a holland hatást a francia festészetben. Poussin történelmi és bibliai tárgyú jeleneteit a Francia Akadémia példaértékűnek tartotta, és ez hosszú évtizedekre meghatározta a francia festők témaválasztását.

A XVIII. század jellemzője a rokokó játékosága, a könnyedség, a frivolitás, amely a világosabb színek használatában is megmutatkozott. A tragikumot felváltotta a könnyebb téma, szerelmes párok, kerti mulatságok, az egzotikus táj és a derűs hangulat. Nicolas Lancret fürdőző nők, Jean Baptiste Pater Előkelő társaság szabadban, Jean-Antoine Watteau Nimfa és szatír. Ez utóbbiban a fénynek egészen különös a szerepe. Az alkonyi tájban a szatír a takarót lehúva felfedi az alvó nimfa testét. A mezítelen nimfának szinte világít a teste. Ez a festmény egyetlen világos foltja.

Érdekes megfigyelni a polgári életképek megjelenését is a század utolsó negyedében, amely már előjátéka a gondtalan arisztokrata életmód megörökítését elsöprő forradalomnak. (Martin Drölling: Konyhabelső.)

Napoleon kora és keleti hadjáratai erőteljesen megnyilvánulnak az egzotikum előretörésével a piktúrában, megjelennek az egyiptomi témák, majd a XIX. század közepén a klasszicista ábrázolásmóddal való szakítás, a realista ábrázolás először a barbizoni iskola mesereinél a tájábrázolásban mutatkozik meg. Munkácsy is ez az iskola hatott a legerőteljesebben. Jean Baptiste Camille Corot (Az arrasi St. Nicolas malom) a modern tájképfestészet, az impresszionisták előfutára. Ennek egyik mestere Gustave Courbet. Szajna-parti kisasszonyok képe modellértékűnek tekinthető.

Az impresszionistákkal tavaly megismerkedhetett a művészetkedvelő magyar közönség. A látványélményt helyezve az ábrázolás

Gustave Courbet (1818–1877) Szajna-parti kisasszonyok

központjába a XIX. század utolsó negyedének nagy festészeti újítását hajtották végre.

Monet, Degas, Sisley, Renoir képei előtt ezúttal is jó volt elidőzni, szépségükben gyönyörködni.

Az utánuk következő, s velük szembehelyezkedő posztimpresszionisták – Cézanne, Gauguin, Toulouse-Lautrec – közül sajnos az utóbbi csupán egyetlen festménnyel van jelen (Szőke szobalány.) Megfigyelhető volt, hogy

Simon Vouet (1590–01649): Az erény allegóriája

a terembe lévőek közül is sokan hiányolták a csak jelzésszerű Lautrec-jelenlélet. Engem a posztimpresszionisták közül lenyűgöző kompozíciós erejével Henri Gervex Rolla című festménye (ihletője Alfred Musset azonos című regénye), illetve Balthus álomszerű Éjjeli lepkéje fogott meg. Mindkettőben a fény-árnyék kontrasztot igen hatásosan alkalmazta a művész.

A kubisták közül Braque és Picasso is jelen volt a kiállításon. Picasso 1920-ban festett Olvasó nője Kokhlova orosz táncosnót, későbbi feleségét ábrázolja. A szokatlan ülő pózban megfestett nőalak, a deformáltan ábrázolt végtagok láttán egy látogató hangosan fogalmazta meg értetlenségét: „mi ebben a szép?” A közelében álldogáló teremőrtől kapta meg a frapáns választ: „ez a piktúrát forradalmasító Picasso!”

A kubistákkal induló „izmusok”, az art deco, a szürrealizmus, az absztrakció új formái jelzik azt, hogy a nagyközönség számára ezek a művészeti áramlatok térhódításuk sok évtizede ellenére még mindig nehezen érthetők. Henri Matisse Nizzai sziesztája előtt még sokan szemlélődtek, ám a kortárs nonfiguratív alkotásai előtt inkább csak elvonult a látogatók tömege. Pedig a párizsi iskola jelentősége napjainkban cseppet sem kisebb.

A mesterművek értelmezésében ma már nem nélkülözhető a technika. A Múcsarnokban is kisfilmek segítségével kerülhetünk közelebb az alkotók lelkivilágához, szándékához. Rengeteg jó minőségű, – egyáltalán nem olcsó – album, reprodukció könnyítette meg a látottak befogadását. És tették megközelíthetővé a közép-európai ember számára, akik közül csak kevesen gondolhatták másfél évtizeddel ezelőtt, hogy egyszer a Louvre vagy a Petit Palais kincsei számukra is elérhető közelségbe kerülnek.

Persze ez is relatív.

Mert igazat megvallva felutazni Budapestre és befizetni egy ilyen tárlatra ma sem könnyen megvalósítható álom. Különösen a határ innenső oldaláról.

Akinek sikerült, gazdagabb lett egy nem mindennapi művészi élménnyel.

PUSKEL PÉTER

K. KOVÁCS ANDRÁS

Ha felkapaszkodsz

Lábad keskeny ösvényt tapos,
Kanyarogva, de hegyre visz,
S nézheted a kelő Napot,
Ha felkapaszkodsz reggelig.

Csak...

Csak ősz ne jöjjön,
köd ne lenne,
üde patak be ne fagyna,
bot ne keresne remegő ujjakat,
ne lenne kórság, ajakon lakat,
ne fogyna el mind a szikrázó dal,
ne züllne vereséggé minden diadal,
ne hátrálnál, ha szellő legyezi arcod,
mennél, mennél, s ne adnád fel a harcot,
ne a lebukó napot csodálnád,
időznél meleg délutánál,
csak ősz ne jöjjön,
csak köd ne lenne,
üde patak be ne fagyna!

Irodalmi Jelen Könyvek

IJK

Most készül:

Eszteró István:

Egy könnyű garni

Tar Károly:

Kutyatár

Pongrácz P. Mária:

Arckép lepkékkel

HIRDESSEN

az IRODALMI JELEN -ben

Megrendeléseket a kiadó címén vesszünk fel.

310085 Arad, Eminescu utca
55-57. szám,

E-mail: ij@nyugatijelen.com
tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/
280-596 (fax)

Occident Média kft.

Folytatás előző lapszámunkból

1959-ben véglegesen termelészövetkezet lett az egész falu. Egy-két csökönyös ember maradt csak ki, aki sehogy sem akart belépni, de a végén a szükség őket is bevitte – regél 2003-ban az egykori elnök.

– Nagy kedvvel a többiek sem mentek. Nem meggyőzéssel, erőszak hatására sikerült teljesen kollektivizálni Kisiratosot, és ezt az emberek meg is mondták.

– 1200 embernek kellett a mezőgazdaságból megélnie! Kezdődtek a nehézségek. Munkát adni ennyi embernek, fizetni. Ekkor még kézzel vág-tuk le a gabonát, cséplőgéppel cséplőtük.

– Az első években az állam belátással volt; ha elvitte volna a termést a beszolgáltatással, nem maradt volna nekünk. Völt beadás, de.

– Fejlesztési kezdtek az ágazatokat! Elsőként a kertészetet hoztuk létre a '60-as évek derekán, az első hektár melegházat '65-ben. Tíz hektárt akartunk, hét lett.

– '90-ben Szentannán, Kürtösön csődbe ment a szövetkezet, szétosztották, itt is ezt akarták. Szerencsére megmaradt.

– Az állam igyekezett segíteni; Kisiratoson is az állam költségén fűrtak kutatókat. A '60-as évek végén, a '70-es évek elején fűrtak a melegvíz-kutakat, amelyekkel a melegházakat fűtik.

– 2400 hektár a falu határa, de ennek egy része legelő, szikes terület.

– Nem volt elhajítani való a térség; nem Szanda miatt, a falu miatt! Dolgos emberek; a fele zsellér. A zsellérek a Zsilléren, a Kekecsen laktak, volt zsellér Nagyfaluban, Tódáson is. Majd az Újtelep.

– Amikor a Gróztelep alakult, voltak olyan vélemények, egyes vezetők azt akarták, hogy a legelőn kell házhelyet osztani, ahol víz áll, mocsos helyen, hogy ne vegyük el a termeléstől. Jó helyen, a temető mellett osztottunk 60 házhelyet.

– Sok nálunk a földnélküli. Az első háború után nagy harc volt a földért, a kisiratosiak a földosztáskor Arad alatt kaptak. Messze volt, használhatatlan, nem volt érdemes 30 kilométerre járni kapálni. 1945-ben 2 holdat kaptak.

– 1200 munkáerő! Hogy lehetett (mindnek munkát találni); nem volt könnyű.

1960-ban többfelé a villanykörte mellett még lámpa és mécs világít a házakban.

Lámpa az asztalon, vagy fölakasztva az asztal fölé a petróleumlámpa, amelyet éjszaka lecsavar-nak annyira, hogy ne zavarja az alvást, de enyhe fényt adjon.

Hogyne tetszett volna az anyaországi rokon-gyermekeknek! Nem csetlettek-botlottak a sötétben, ha éjszaka ki kellett menni (az udvarra), a gyöngye fény éppen elég volt. Aludni viszont nyugodtan lehetett.

Mécs az istállóban: dobozba tett zsír s a rongy ég benne. Ezzel is találkozhattál, ha apád hazavitt.

Az itthon élőnek meg a villany volt az újdonság! Neked a petró és a mécsvilág, nekik Iljics lámpása.

Az 1950-es évek végén, az 1960-asok elején lehetett, nyár, amikor kigyullad az utcai villanykörte a faluszéli Kekecsen. Az utca mezítlábás kölköi – köztük a „magyarországiak” (azok közt te magad) – tán épp hazafelé készülődtek, a kisgyöpi csatangolás, focizás után még futkároztak egyet, amikor az addig semmibe vett, figyelemre nem méltított újdonság villanypóznák tetejében kigyulladt a villany.

– Ég, villany!
Ég a lámpa, ég. A villanykörte.
Micsoda öröm volt.

1982. I. 30-án írja az aradi lap: „A villanyfogyasztás érdekében január 30-tól kezdődően a megye egyéni fogyasztóinál az alábbi napokon és órák között szakítják meg az áramszolgáltatást. Arad municípium..., Kürtös: 9–14 óra...

Szalbek-Iratos (2.)

Részlet Sarusi Mihály frissen megjelent könyvéből

A megye közsegeiben a következő órarend szerint történik az árammegszakítás: ... 12–15 óra között... Szentmárton falu...”

A Dorobánc nevezetű Kisiratos nem szerepel a ceauescui áramszüneti órarendben, a helybeliek szerint az üvegház megszakíthatatlan fűtése miatt.

Az egykor híros kisiratosi csatár regéli 2003-ban:

– 1961-től '66–67-ig jó kis csapatunk volt! Kapus Faragó András és Takács Károly. Hátvéd: Andó Antal, Kunszabó György, Csuha István, Szabó István (zerindi fiú vót, Aradról járt focizni), Németh Ferenc, Kása István. Elöl Kiss Ferenc, Antal Pétör, Amtmann Károly (tanár), Faragó József, Juhász János. Meg még egy-két ember játszott a csapatban.

– A bánsági inter-liga, rajonközi, Temesvár tartományi bajnokságban játszottunk akkoriban, hogy többször is megnyertük a bajnokságot.

– Edzőnk Burdán Károly aradi sportember volt.

– Később még egyszer lett ilyen jó kisiratosi csapat!

Hogy később milyen a helyzet, mutatja: 2003 tavaszán azért nem tudtak kiállni, például, Soborsinban, mert nem volt pénz a 105 kilométeres útra. Az elmaradt meccset 3:0 végeredménnyel a vendég nélkül maradt házigazdák javára írták.

1993: a Kisiratosi Törökvs Sportegyesület labdarúgó csapata a megyei bajnokságban. Áprilisban a megyei bajnokság A csoportjában játszó csapat összeállítása: Takács – Falkus, Boros, Godó I., Ilies, Tapasztó, Godó II., Filip /Kotroczó/, Szabó, Sajti, Vérba.

– Hajrá...
Dorobánc!... Kisiratos.

A 2003-ban sikeresen megrendezett sakk-, asztalitenisz- és tekebajnokság után utcaközi kispályás labdarúgó-bajnokságot rendezett a kisiratosi sportegyesület. Az Andó Antal klubelnök által szervezett bajnokságban hét csapat vett részt: Gyepszél, Nagyfalú, Nagy utca, Kis utca, Toldás, Kekecs és Gróza tér.

A győzelmet végül a 16 pontot gyűjtő, Godó István (csapatkapitány), Almási Vince, Andó Antal, Antal Zsolt, Arvai János, Csíki János,

Nagy Máté, Papp Róbert, Siclovan Ioan, Szabó András, Szécsényi Béla és Szilveszter Tóth László alkotta Kekecs csapata szerezte meg a 14 pontos Kis utca és a 8 pontos Nagyfalú előtt.

A bajnokság legeredményesebb játékosa Antal Zsolt (Kekecs) lett 6 góllal, a 2. és 3. helyen Kiss József (Nagyfalú) és Sommer József (Nagy utca) végzett 4, illetve 3 góllal. A szurkolók jól szórakoztak, a rendezvény jó hangulatú bográcsos vacsorával zárult.

(Mit mondjon erre a krónikás, akinek a gólkirály – véletlenül s egyenest a Kekecshez csapatot Zsillérről – az édes unokaöccse!)

1962-ben? Akkoriban jegyzed meg, hogy megjárta öregapád a világháború Doberdó és Isonzó nevezetű poklát. Később, már a nyolcvanas évekbeli kérdezősködésed nyomán derül fény arra, hogy a Pripeti–mocsarakat sem kerülte el a család: öreganyád egy szem öccse, Kis Sarusi Mihály – 18 évesen?! – valahol ottmaradt!

Úgyhogy ő bizonyosan az első világháború kisiratosi hősi halottja volt.

Ő s megannyi társa többnyire jeltelen sírban, közös emlékmű – s közösségi emlékezés – nélkül maradt. Illetve: emlékkereszt áll máig a Csárdánál, a Tódás elején, fölírta az I. világháború helybeli hősi halottaira utal:

HŐSEINK EMLÉKÉRE
EMELTE
KÁSA KATALIN
1935

K. S. M. az én családomból; ha valamennyi család nekiáll emlékezetében kutakodni, csak-csak összeáll a teljes névsor! Mert az egyházi anyakönyvet – plébániaházunkról – valakik el-tüntették.

Hogyne, hogy ez se derüljön ki.

A II. világháborús emlékmű a temetőben 25 halottól tud: „Az 1939–44-es világháború áldozatai... Állították a kisiratosi szeretteik 1984-ben. Ami nem volt Arad megyében akármí! Túry László esperes-plébános bátorságát mutatja.

– Koncentrára vitték a magyarokat, munkaszolgálatra, például futóárkot ázni! A végén őket is bevitték katonának; sok iratosi fiú maradt ott... – emlékezik egy idős ember a '80-as években.

– 5 magyar katona halt a faluban hősi halált az 1944. szeptemberi támadáskor, az oroszok lőtték le őket – említi a falubeliek az emlékmű fölállítását után.

Már csak az első háború hősi halottainak a névsora hiányzik.

Ha összeadjuk minden iratosi család emlékezetét, a hivatal iratai nélkül is összeállhat a kép akkori veszteségünkről.

Családról családra, házról házra... egy hősi halott?

1963-ban, meg előtte, utána annyiszor zaklatták a Kürtös és Lökösháza közt közlekedő nemzetközi vonatok – valójában helybeli – utasait, ahányszor vállalkozni merészkedtek erre az útra: az „anyaországból” „Erdélybe”, „Romániából” „Magyarországra”.

Jól néztünk ki, nem mondom! Ide-oda át az országhatáron... a szomszédba. Szomszéd faluba, szomszéd vármegyébe, testvér a testvéhez.

Az Alföld magyar-román (román–magyar) gyeptűjének – mezsgyéjének – egyik oldaláról a másikára, meg vissza.

Testvér a testvértől, szülő gyermekétől (gyermek szüleitől) elválasztva.

– Piper? – fordult hozzád elsőként a román vámos.

Mi tagadás, nem véletlenül! Anyaországivá lett kisiratosi szülőatyád anyaországi disznóvágásához, a disznóságok elkészítéséhez nélkülözhetetlen bors hogy lett volna Rákosi „kemény” és Kádár „puha” diktatúrájában?! A keményebb, meglehet, cselesebben puha, de legalább annyira elnyomó grozai, deji, ceauescui s miégyéb (épp oly folyamatos) elnyomás országában ha más nem is túl sok, piper nevezetű bors volt bőven!

Szoronghattak a magad fajta rosszcsonatok, el ne kottyintsák a délszaki fűszer után szaglászó egyenruhásoknak, mit nem rejt a ruhácskájuk, holmijuk rejteke.

Vittünk magyar kártyát tucatszám, finom tokos szivarkát, cukorkát és csokoládét, később a gyermekeknek rágógumit, már a nyolcvanas években az óvatosabb fajta rokonnak óvszert, beteg hozzátartozónak orvszágot, annyi mindent! Hogy vissza – Aradról – néhány olcsó ruhane-művel (szívedben „csakazértis” reménnyel) indulhasson kis családod.

Később válik majdnem általánossá a motozás, vetkőztetés. 1982 végén a szomszéd fülkében lemeztelenített és végigmatatott utastárs esete miatt lett rosszul asszonykád és szerzett olyan mély – első – élményt (az efféle – Közép-Európában tett – balkáni utazásról), hogy azóta is félelem keríti hatalmába, ha ennek a határnak indul... Férfje szeretteihez.

Határ; nyilván, mert mindennek van határa.

Bors pedig... Mi több, a harmadik évezred elején igen olcsó Aradon a legújabb napnyugati holmi, az iratosi ember, asszonyával, a határ igazi megnyílása óta piacozni jár Csabára, Gyulára, Békésre, Kovácsházára... Hová csak elviszi a vonat, meg a személykocsi.

Hogy „odaát” lerománozza csabai szlovák, gyulai német, battonyai szerb, budapesti hotentotta, mafla magyar.

– Piper?

Aki megszokta, hogy tántoríthatta el... a hazameneteltől. Ahogy a „románózás” sem a kisiratosit; legföljebb keserűbb lett a szája íze a magyarság anyaországában. Hogy aztán a nyolcvanas években ránk köszöntson a „Könyv, puska?” (2004-ben a „Cigi, viszki?”) utáni buzgó fináncdeklódés.

1964-ben is buszok szállítják a népet Kürtösre, meg vissza, hogy időben elérjenek az emberek Aradra, aradi üzembe, aradi iskolába.

A por beterít, a benzinszag (olajillat?) átítatódik a ruhádon, műszakváltás idején egyik utas a másik lábán, amaz emezén, emez amazén, jobb esetben (ha fiatal párról van szó) az ölelben; de csak könnyebb, mint kutyagolni. Olyan irgalmatlanul zötyögős úton, hogy állapotos asszony alig-ha mer fölülni.

1975: végre út épül a két falu között!

– Tíz éve fizetjük, hiába! Nagyiratosra rég jó út visz, mert a falu fele román. Ha mi is úgy vonánk, rég lönne – állítja testvéreid egyike.

1980–1981: aszfaltozzák a Kürtös és Kisiratos közti kövesutat.

1981. februárjában írja az újság: Várni vagy elébe menni? – „Dorobáncban például, néhány ember az utcájuk ’gödör kérdését’ úgy látta a legegyszerűbben megoldhatónak, hogy betömte s ledöngölte azt, ami addig tengelytöréssel fenyegetett.”

Kulturális hírek

Nem az életművet, csak a díjazott regényeket

Az Irodalmi Jelen szerkesztőségébe eljutott az a híresztelés, miszerint azon szerzőknek, akik beneveznek a negyvenezer dolláros regény pályázatra, az Irodalmi Jelen Könyvek kiadója nyolc évig lefoglalja életművüket.

A szerkesztőség, valamint a pályázat kiírója cáfolja ezt a híresztelést. Aki figyelmesen elolvassa a pályázatot, megtudhatja, hogy „a díjazott művek kizárólagos publikálási joga 8 évig az Irodalmi Jelent illeti meg, amely azokat az Irodalmi Jelen Könyvek-sorozatban jelenteti meg”. Tehát csupán arról a regényről van szó, amelyet díjaznak a pályázaton.

Irodalmi Jelen-LÉT a Nemzetközi Költészeti Fesztiválon

Április 7-től 10-ig tart a Nemzetközi Költészeti Fesztivál Budapesten. 7-én, csütörtökön 18 órakor az Olasz Kultúrintézetben (VIII. Bródy Sándor utca 8.) irodalmi műsorral, sajtófogadással, nemzetközi költőtalálkozóval nyitja kapuit. Díszvendégek: Göncz Árpád, Fejtő Ferenc, George Szirtes, Somlyó György, Egon Amman.

Április 8-án, pénteken 10 órakor „Ó Európa hány határ” – József Attila versei idegen nyelveken. Helyszín: Budapest IX. kerületi Önkormányzatának tanácsterme (Bakács tér 17.) Bevezető: Fejtő Ferenc. Elnök: Tverdota György.

József Attila válogatott verseit franciául bemutatja Kassai György és Jean-Paul Faucher, olaszul Tomaso Kemény fordításait bemutatja Tomaso Kemény és Szöcs Géza, Alberto Scarponi és Beatrice Töttössy fordításait bemutatja Beatrice Töttössy, románul Paul Drumaru fordításait bemutatja Horváth Andor, spanyolul Tóth Éva.

14 órakor Budapest IX. kerületi Önkormányzatának tanácstermében (Bakács tér 17.) József Attila olasz, lengyel, szerb és cigány nyelvre fordított verseit mutatják be.

12–19 óra között a Ráday utcában könyvvásár

18.30 órakor bemutatkoznak az *Irodalmi Jelen* folyóirat szerkesztői: **Böszörményi Zoltán, Karácsonyi Zsolt, Kukorelyi Endre, Mészáros Sándor, Nagyalmos Ildikó, Orbán János Dénes, Szöcs Géza.**

19 órakor FÉNY-KÉP-HANG-JÁTEK (performance) a Ráday utca 27. előtt.

20 órakor Könyv-Művész, a sorozat 22. kiállítása az ART IX. Galériában (Ráday utca 47.).

21 órakor kiállítás kéziratokból a Ráday u. 47. szám alatt, ugyanott 22 órakor 12 magyar költő antológiája, irodalmi performance, 23 órától irodalmi multság.

Április 9-én, szombaton 10 órakor a Petőfi Irodalmi Múzeumban (Károlyi Mihály utca 16.) József Attila válogatott versei német, angol, svéd fordításban.

14 órakor a Petőfi Irodalmi Múzeumban (Károlyi utca 16.) kerekasztal-beszélgetés.

19 órakor irodalmi est a Magyar Írószövetség rendezésében. Részvevők L. Simon László, Marsall László, Deák László, Tóth Erzsébet, Prágai Tamás, Szentmártoni János.

Április 10-én, vasárnap 19 órakor irodalmi est a Szépirok Társasága rendezésében (Ráday u. 47.), résztvevők: Kukorelyi Endre, András Sándor, Balla Zsófia, Borbély Szilárd, Parti Nagy Lajos, Szij Ferenc.

A programok nyilvánosak, belépőjegy nélkül látogathatók!

Kossuth-díjasok

Mádl Ferenc a nemzeti ünnep alkalmából Kossuth-díjat adományozott a magyar kulturális és társadalmi élet kiemelkedő képviselőinek: Bachman Zoltán Ybl Miklós-díjas építésznek, Bodrogi Gyulának, a Nemzeti Színház Jászai Mari-díjas színművészenek, Buda Ferenc József Attila-díjas költőnek, Déry Gabriella Liszt Ferenc-díjas operaénekesnek, Eörsi István József Attila-díjas költőnek, drámaírónak, publicistának, Gálvölgyi Jánosnak, a Madách Színház Jászai Mari-díjas színművészenek, Kemény Henrik bábművészenek.

Mádl Kossuth-díjat adott át továbbá Kocsis Zoltán Kossuth-díjas zongoraművészenek, Körömmendi János Jászai Mari-díjas színművészenek, Lázár Antal Ybl Miklós-díjas építésznek, Molnár Sándor Munkácsy Mihály-díjas festőművészenek, Pauer Gyula Munkácsy Mihály-díjas szobrászművészenek, Sándor Iván József Attila-díjas írónak, Szakcsi Lakatos Béla Liszt Ferenc-díjas zeneszerzőnek, dzsessz-zongoraművészenek.

További díjazottak: Székely Magda József Attila-díjas költő, Szomjas György Balázs Béla-díjas filmrendező, Valló Péternek, a Radnóti Miklós Színház Jászai Mari-díjas rendezője, Vitray Tamás újságíró, a Magyar Televízió Örökös tagja, Závada Pál József Attila-díjas író.

Széchenyi-díjasok

A magyar tudományos élet kiemelkedő képviselői közül Széchenyi-díjban részesült Bach Iván, a műszaki tudomány kandidátusa, a *Formális nyelvek* című közműltban megjelent könyv szerzője, Bartók Mihály kémikus, Fehér Márta filozófus, Fésüs László biokémikus, Freund Tamás neurobiológus, Götz Gusztáv földrajztudós, meteorológus, Hermecz István

kémikus, a CHINOIN Gyógyszergyár Rt. Preklinikai fejlesztésvezetője, Horváth Gyula közgazdász, az MTA Regionális Kutatások Központja főigazgatója, Kárpáti János zenetudós és Nagy István, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tudományos tanácsadója.

Széchenyi-díjat vehetett át továbbá Néray Katalin művészettörténész, a Kortárs Művészeti Múzeum igazgatója, Radnóti Sándor József Attila-díjas esztéta, kritikus, Romics László belgyógyász szakorvos, Romsics Ignác történész a XX. század magyar történelmének kutatásáért és feldolgozásáért, Sárosi Bálint Erkel Ferenc-díjas népzene-kutató, Szaxon József Attila gépészmérnök, Szász Domokos matematikus, Varga János levéltáros, Vízelely András irodalomtörténész. A Széchenyi-díjat megosztva kapták Demetrovics János, illetve Katona Gyula matematikusok.

Új elnöke, új választmánya van az E-MIL-nek

Március 5-én az Erdélyi Múzeum Egyesület székhelyén általános közgyűlést tartott az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL). A Közgyűlés az öttagú Választmányba Fekete Vincét, Karácsonyi Zsoltot, László Noémit, Márkus Barbarossa Jánost és Sántha Attilát választotta be.

A Választmány saját tagjai közül Márkus Barbarossa Jánost választotta elnöknek, illetve alelnöki hatáskörrel Karácsonyi Zsoltot ruházta fel.

A Márkus Barbarossa János elnökkel választásával megüresedett intendánsi tisztségbe a Közgyűlés György Attilát választotta.

Köztársasági érdemrend

A Magyar Köztársasági Érdemrend Nagykeresztje (polgári tagozata) Kitün-

tetést kapta: Sütő András író; a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a Csillaggal (polgári tagozata) kitüntetést kapták: Novák Ferenc koreográfus, Petrovics Emil zeneszerző, Strausz János, az Alkotmánybíróság volt tagja.

József Attila-díj erdélyi magyar íróknak

A Magyar Kulturális Örökség Minisztériuma (MKÖM) József Attila-díjjal tüntette ki Láng Zsolt prózaíró és Lászlóffy Csaba író. Az elismeréseket Bozóki András magyar kulturális miniszter nyújtotta át az arra érdemeseknek március 11-én a budapesti Iparművészeti Múzeumban.

Kiadót vált Kertész Imre

Az irodalmi Nobel-díj három évvel ezelőtti kitüntetésének alkotásai a jövőben a Suhrkamp helyett a Rowohlt kiadónál jelennek meg. Az író azért döntött a változtatás mellett, mert „fontos számára, hogy valamennyi műve egy tető alatt legyen összegyűjtve” – adta hírül a Rowohlt kiadó. A Suhrkamp nagyvonalúságának köszönhetően hamarosan a Rowohlt is kiadhatja zsebkönyv formájában Kertész 2003 őszén bemutatott *Fel-számolás* című regényét, így az író teljes életműve megtalálható lesz a Rowohlt-nál.

Palládium-díjasok

Az idén Borbély Szilárd költő *Halotti pompa* című verseskötetvéért (Kalligram), É. Kiss Katalin nyelvész *Anyanyelvünk állapotáról* című művéért (Osiris), Gerold László író *Léthatatlan* című kötetéért (Fórum), Megyik János szobrász a Veszprémi Modern Könyvtárban bemutatott önálló kiállításáért és Závada Pál író *A fényképész utókora* című regényéért (Magvető) vehette át a Palládium-díjat. A Palládium Alapítvány kuratóriuma – Szilágyi Ákos költő (elnök), Bíró Péter író, Czoch Gábor történész, Spiró György író és Szüts Miklós festőművész – az előző év legkiemelkedőbbnek ítélt szépirodalmi, társadalomtudományi és képzőművészeti teljesítményét részesítette nettó egymillió forinttal járó Palládium-díjban.

Elhunyt Hornyák József író

2005. március 3-án, 84 éves korában Kolozsváron elhunyt Hornyák József író. Hornyák József 1920-ban született az erdélyi Gilvácson. Nyomdászként kezdte a pályát, majd napi- és irodalmi lapok szerkesztőjeként dolgozott nyugdíjba vonulásáig. Az erdélyi magyar irodalomban a kisprouzai műfajok legkövetkezősebb művelője. Tucatnyi kötete jelent meg Erdélyben, az irodalmi lapokban folyamatosan jelen volt. A budapesti PONT Kiadónál 2000-ben és 2002-ben megjelent két kisprouza kötete: az *Évek, őrangyalok és a Szerelmeim*.

Bezárt az írószövetség könyvtára

Pénzhiány miatt kénytelen volt bezárni Bajza utcai székházának könyvtárát a Magyar Írószövetség – közölte L. Simon László titkár az MTI-vel. A rendszer-váltás óta megszorított írószervezetek között, a kilépési hullámok ellenére maig a legnagyobb, kilencszáz tagú írószövetségnek nincs pénze infrastruktúrája fenntartására, illetve az alapvető működési költségekre. Nem tudják kifizetni a könyvtárosok bérét és a mintegy 100 ezer kötetes bibliotéka rezsiköltségét, a gáz- és villanyszámlákat. A könyvtárosokat fizetés nélküli szabadságra küldték és a fűtési szezonra bezárták a könyvtárat, amelyet a remények szerint májusban újra megnyithatnak – mondta a titkár.

Összeállította:
NAGYALMOS ILDIKÓ

Lapszámunk szerzői

Ármos Lóránd – 1980-ban született Nagykárolyban. Temesváron jogot végzett, jelenleg Budapesten él.

Balázs Imre József – 1976-ban született Székelyudvarhelyen. Költő, kritikus, a BBTE Bölcsészkarának adjunktusa, a Korunk szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Humor az avantgárdban és a posztmodernben* (2004, Selyem Zsuzsával közösen).

Bágyoni Szabó István – 1941-ben született Bágyon, író, költő, műfordító, újságíró. Első kötete *Földközben* (versek, 1976) címmel jelent meg. A Szabad Föld kulturális rovatának és a Polisznak a szerkesztője.

Dankuly Csaba – 1971-ben született Marosvásárhelyen, a kolozsvári BBTE filológia szakán végzett 1999-ben. Kötete: *Egyfajta edzés* (1999).

Demény Péter – 1972-ben született Kolozsváron. A Polis Könyvkiadó szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A menyét lábnyma* (Tanulmányok, esszék, Kritikák, 2003).

Dinyés László – 1948-ban született Székesfehérvárott, festő, szobrász, grafikus, költő, monográfiákat, művészettörténeti tanulmányokat ír. Legutóbbi kötete: *Cacus barlangjában* (2004).

Fekete J. József – 1957-ben született Bácskossuthfalván. Zomboron él, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Post (Szentkuthy Miklós és művei)*, (2005).

Illyés István – 1973-ban született Nagyváradon, teatrológus. Magiszteri képzésben részesült a BBTE irodalomelmélet tanszékén (2002).

K. Kovács András – 1947-ben született Korondon. Legutóbbi kötete: *Nehéz tavasz* (2005). Székelyudvarhelyen él, népművész, író.

Makkai Ádám – 1935-ben született Budapesten, műfordító, világhírű nyelvész, a Harvardon végzett, amerikai egyetemeken tanít. Kötetei: *Szomj és ecet* (1966), *K a négyzetben egyenlő tizenhárommal* (1971), *Jupiter szeme* (1990), *Úristen, engedj meghalni!* (2002), *Az Erő* (2003).

Oberten János – 1944-ben született Aranyágon (Temes megye), író, újságíró, színikritikus, a Román Írószövetség tagja. Kötetei: *Férfi hangok* (regény), *Rókaszelidítés* (regény), *Bádogszeműveg* (novellák).

Orbán Ottó – költő, esszéista, műfordító 1936-ban született Budapesten, 2002-ben hunyt el. Harmincnegyedik kötetét jelent meg, 15 rangos díjjal tüntették ki.

Papp Endre – 1967-ben született Szeghalmon, kritikus, a Hítel című folyóirat szerkesztője. Kötetei: *Megállni a megértésnél?* (2001), *Névjegyen I.* (2001), *Névjegyen II.* (2004).

Pécsi Györgyi – 1958-ban született Zalaszentgróton. Irodalomtörténész, kritikus, az Új Könyvpiac főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Olvassápróba 2* (2003).

Puskel Péter – 1941-ben született Aradon. Újságíró, helytörténész. Legutóbbi könyve: *Emléklapok a régi Aradról* (2004).

Szekernyés János – 1941-ben született Kajántón, újságíró, szerkesztő, műkritikus, dramaturg, jelenleg Temesváron él. Irodalomtörténeti, helytörténeti, művészeti tanulmányokat közöl.

Szilágyi Zsófia – 1973-ban született Cegléden, irodalomtörténész, kritikus, a Veszprémi Egyetem adjunktusa. Legutóbbi kötete: *Ferdinandy György (monográfia, 2002)*.

Sarusi Mihály – 1944-ben született Békéscsabán. József Attila-díjas, Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas, a Magyar Nemzet munkatársa. Legutóbbi könyve: *Szalbek-Íratos* (2005).

Simó Márton – 1963-ban született Urinkányban. Vállalkozó, az Erdélyi (könyv) Műhely szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Bozgor* (2004).

Sipos János – 1933-ban született Temesváron. Jelenleg a Nyugati Jelen temesvári szerkesztőségének munkatársa.